

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Mojca GRUDEN

**UPORABA KRAJINSKIH PRVIN V DELU ARHITEKTA JOŽETA
PLEČNIKA**

DIPLOMSKO DELO

Univerzitetni študij

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Mojca GRUDEN

UPORABA KRAJINSKIH PRVIN V DELU ARHITEKTA JOŽETA PLEČNIKA

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

USE OF LANDSCAPE ELEMENTS IN THE WORK OF ARCHITECT JOŽE PLEČNIK

GRADUATION THESIS
University studies

Ljubljana, 2012

Diplomsko delo je zaključek Univerzitetnega študija krajinske arhitekture. Opravljeno je bilo na Oddelku za krajinsko arhitekturo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani.

Študijska komisija Oddelka za krajinsko arhitekturo je za mentorja diplomskega dela imenovala prof. dr. Davorina Gazvodo in za somentorja prof. dr. Petra Krečiča.

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: doc. dr. Nika Kravanja
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. dr. Davorin Gazvoda
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. dr. Peter Krečič
Arhitekturni muzej Ljubljana

Član: prof. Alojzij Drašler
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Datum zagovora:

Diplomsko delo je rezultat lastnega raziskovalnega dela. Podpisana se strinjam z objavo diplomskega dela v polnem tekstu na spletni strani Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete. Izjavljam, da je diplomsko delo, ki sem ga oddala v elektronski obliki, identično tiskani obliki.

Mojca Gruden

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD	Dn
DK	UDK 712.25/.26:712.6(497.4Ljubljana)(043.2)
KG	Jože Plečnik/arhitekt/krajinske prvine/Ljubljana/odprti prostor/oblikovanje/rastlinske prvine
AV	GRUDEN, Mojca
SA	GAZVODA, Davorin (mentor)/KREČIČ, Peter (somentor)
KZ	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo
LI	2012
IN	UPORABA KRAJINSKIH PRVIN V DELU ARHITEKTA JOŽETA PLEČNIKA
TD	Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP	XIX, 133, [8] str., 4 pregl., 203 sl., 7 pril., 63 vir.
IJ	sl
JI	sl/en
AI	Diplomsko delo obravnava uporabo krajinskih prvin v ureditvah odprtega prostora, ki jih je oblikoval arhitekt Jože Plečnik. Predstavljeni so izbrani Plečnikovi vrtovi in parki, ureditve uličnega prostora, mestnih trgov in ostalih odprtih površin, ki prispevajo h kakovosti življenja v urbanem okolju. V začetnih poglavjih je podan kratek življenjepis arhitekta Jožeta Plečnika, obrazložitev izraza »Plečnikova Ljubljana« ter oris Plečnikovih urbanističnih načrtov za prestolnico, ki so predstavljali osnovo za urejanje odprtega prostora mesta. Diplomsko delo se osredotoča na Plečnikove ljubljanske ureditve, krajše pa je predstavljenih tudi nekaj bolj znanih ureditev, ki so nastale na širšem območju Dunaja in Prage. Osrednji del je namenjen analizi desetih Plečnikovih zunanjih ureditev, in sicer osmih javnih ureditev in dveh zasebnih vrtov, ki so bili izbrani na podlagi predpostavljenih kriterijev. Vsaka izmed izbranih ureditev je najprej predstavljena z opisi in obsežnim grafičnim gradivom, nato pa so analizirane značilnosti zbrane v preglednicah, kar omogoča njihovo medsebojno primerjavo. Ker v Plečnikovih zunanjih ureditvah arhitektura in zelenje vselej nastopata v tesni povezavi, diplomsko delo največ pozornosti posveča uporabi rastlinskih prvin, zlasti uporabljenim drevesnim vrstam. V razpravi je podana primerjava arhitekta z evropskimi sodobniki, glavne oblikovne značilnosti Plečnikovega urejanja odprtih prostorov ter navedeni rastlinski motivi, ki so bili prepoznani tekom analize izbranih del.

KEY WORDS DOCUMENTATION

DN	Dn
DC	UDC 712.25/.26:712.6(497.4Ljubljana)(043.2)
CX	Jože Plečnik/architect/landscape elements/Ljubljana/open space/design/plants
AU	GRUDEN, Mojca
AA	GAZVODA, Davorin (supervisor)/KREČIČ, Peter (co-supervisor)
PP	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
PB	University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Landscape Architecture
PY	2012
TI	USE OF LANDSCAPE ELEMENTS IN THE WORK OF ARCHITECT JOŽE PLEČNIK
DT	Graduation Thesis (University studies)
NO	XIX, 133, [8] p., 4 tab., 203 fig., 7 ann., 63 ref.
LA	sl
AL	sl/en
AB	This Graduation Thesis discusses the use of landscape elements in open spaces, by the architect Jože Plečnik. It discusses selected gardens and parks, streets, city squares and other open spaces that create a better quality of life in urban areas. In the first section of the thesis a brief biography of Jože Plečnik is provided and »Plečnik's Ljubljana« is explained. As part of Plečnik's presentation an outline of his urban plans for Ljubljana are presented with emphasis drawn to the design of urban open space. The body of the thesis focuses on the analysis of ten of Plečnik's open space designs in Ljubljana of which eight are public spaces and two private gardens. It also offers a short presentation of some well-known Plečnik's designs from Vienna and Prague. The thesis describes each of the ten designs; each description is supported with graphics, followed by summary tables presenting the key elements of each design to facilitate comparison between the designs. A comparison between Plečnik and his European contemporaries is also presented. Since there is a close connection between architecture and plants in Plečnik's open space designs, the main focus is on plants. The thesis highlights the extensive use of plants, especially trees and the use of plant motifs in Plečnik's open space designs.

KAZALO VSEBINE

	str.
Ključna dokumentacijska informacija	III
Key words documentation	IV
Kazalo vsebine	V
Kazalo preglednic	VIII
Kazalo slik	IX
Kazalo prilog	XVIII
Okrajšave in simboli	XIX
1 UVOD	1
1.1 OPREDELITEV PROBLEMA	1
1.2 CILJI DIPLOMSKEGA DELA	2
1.3 DELOVNE HIPOTEZE	2
1.4 METODA DELA	2
2 PREDSTAVITEV ARHITEKTA JOŽETA PLEČNIKA	3
2.1 KRATEK PLEČNIKOV ŽIVLJENJEPIŠ	3
2.2 »PLEČNIKOVA LJUBLJANA«	5
2.3 PLEČNIKOV URBANIZEM	6
2.3.1 Primerjava Plečnikovega urbanizma z modernističnim pristopom planiranja mest	8
3 UREJANJE ODPRTEGA PROSTORA V SLOVENIJI V OBDOBJU ARHITEKTA JOŽETA PLEČNIKA	10
3.1 VACLAV HEJNIC	10
3.2 ANTON LAP	12
3.3 CIRIL JEGLIČ	13
4 PREDSTAVITEV IN ANALIZA IZBRANIH ZUNANJIH UREDITEV ARHITEKTA JOŽETA PLEČNIKA	15
4.1 PLEČNIKOVE ZUNANJE UREDITVE V TUJINI	15
4.1.1 Zgodnejše Plečnikove zunanje ureditve	15

4.1.2	Hradčani	17
4.2	PLEČNIKOVE ZUNANJE UREDITVE V LJUBLJANI	22
4.2.1	Metodologija izbora in analize Plečnikovih zunanjih ureditev v Ljubljani	22
4.2.2	Izbrane Plečnikove javne ureditve v Ljubljani	25
4.2.2.1	Nabrežja Gradaščice	25
4.2.2.2	Zoisova cesta – Šentjakobski trg – Pot na Grad	30
4.2.2.3	Rimski zid	39
4.2.2.4	Trnovo – Emonska cesta – Trg francoske revolucije – Vegova ulica – Kongresni trg	44
4.2.2.5	Tivoli	56
4.2.2.6	Nabrežja Ljubljanice	62
4.2.2.7	Hrvatski trg	71
4.2.2.8	Žale	75
4.2.3	Izbrane Plečnikove zasebne ureditve v Ljubljani	85
4.2.3.1	Plečnikov vrt	85
4.2.3.2	Vrt ob vili Prelovšek	89
4.2.4	Pregled analiziranih značilnosti izbranih zunanjih ureditev	96
4.2.4.1	Interpretacija analiziranih značilnosti izbranih zunanjih ureditev in ugotovitve	103
5	RAZPRAVA IN SKLEPI	106
5.1	OBLIKOVNE ZNAČILNOSTI PLEČNIKOVEGA UREJANJA ODPRTEGA PROSTORA	106
5.1.1	Primerjava Plečnika z evropskimi sodobniki na področju urejanja odprtega prostora	107
5.1.1.1	Vrt ob vili Noailles	107
5.1.1.2	Gozdno pokopališče v Stockholmu	108
5.2	UPORABA RASTLINSKIH PRVIN V PLEČNIKOVIH ZUNANJIH UREDITVAH	109
5.2.1	Plečnikov odnos do narave in rastlinskih prvin	109
5.2.2	Pomen rastlinskih prvin v Plečnikovih zunanjih ureditvah	113
5.2.2.1	Pomen oblike drevesnih vrst v Plečnikovih zunanjih ureditvah	114
5.2.2.2	Glavni rastlinski motivi Plečnikovega oblikovanja odprtih površin	119
5.2.3	Vloga mestnega vrtnarja Antona Lapa v Plečnikovih zunanjih ureditvah	123
6	ZAKLJUČEK	125

7	POVZETEK	126
8	VIRI	128
8.1	CITIRANI VIRI	128
8.2	DRUGI VIRI	132
	ZAHVALA	
	PRILOGE	

KAZALO PREGLEDNIC

	str.
Preglednica 1: Pregled analiziranih značilnosti izbranih Plečnikovih javnih ureditev	97
Preglednica 2: Pregled analiziranih značilnosti izbranih Plečnikovih zasebnih ureditev	101
Preglednica 3: Razvrstitev krajinskih prvin, materialov in rastlinskih vrst v vseh izbranih Plečnikovih zunanjih ureditvah po pogostnosti uporabe	102
Preglednica 4: Razvrstitev najpogosteje uporabljanih drevesnih vrst v izbranih Plečnikovih zunanjih ureditvah po tipu oblike	115

KAZALO SLIK

	str.
Slika 1: Jože Plečnik, ok. 1943 (Dyck, 2003: 10)	4
Slika 2: Jože Plečnik pred svojo hišo v Trnovem, ok. 1925 (Plečnik, 1996: 6)	4
Slika 3: Regulacijski načrt Ljubljane, 1928 (Dyck, 2003: 9)	7
Slika 4: Studija regulacije severnega dela Ljubljane, 1928 (Krečič, 1997: 129)	7
Slika 5: Howardov diagram »vrtnege mesta« (Howard's ..., 2010)	8
Slika 6: Le Corbusierjev načrt za »mesto v zelenju« (Le Corbusier ..., 2009)	8
Slika 7: Hejnicova ureditev drevoreda ob Resljevi cesti (Razstava ..., 2008)	11
Slika 8: Hejnicova zasaditev parka na Slovenskem trgu pred Sodno palačo iz leta 1902 (Razstava ..., 2008)	11
Slika 9: Letalski posnetek Tivolija iz leta 1933, na katerem so vidne Hejnicove ureditve in Plečnikova promenada (Tivoli ..., 2008)	11
Slika 10: Tivolska graščina s parkovno ureditvijo s palmami, agavami in cvetjem iz leta 1922, ki je enako podobo ohranila tudi v času Lapa (Strgar, 1994: 67)	12
Slika 11: Jegličev načrt za Krešimirjev trg v Zagrebu, ki so ga uredili leta 1938 (Krešimirov ..., 2010)	14
Slika 12: Otroški bazen v parku delavske četrti Trešnjevci iz leta 1940 (Naselje ..., 2009)	14
Slika 13: Predvrt Weidmannove hiše je Plečnik zavaroval z nizko ograjo (Hrausky in sod., 1998: 63)	16
Slika 14: Dvorišče Weidmannove hiše s strešno pergolo in ozelenitvijo (Hrausky in sod., 1998: 63)	16
Slika 15: Na trati, ki obdaja vodnjak Karla Boromejskega, so prvotno rasli topoli (Hrausky in sod., 1998: 49)	16
Slika 16: Kokošnjak in golobnjak, ki ju je Plečnik oblikoval za Zacherlov vrt (Hrausky in sod., 1998: 93)	16
Slika 17: Načrt ureditve parka gradu Zvezda v Pragi (Hrausky in sod., 1998: 162)	16
Slika 18: Pot, ki vodi med ribnikom in pregrado, obdajajo kamniti valji (Hrausky in sod., 1998: 176)	17
Slika 19: Čebelnjak pred gospodarskim delom grajskega kompleksa (Hrausky in sod., 1998: 179)	17
Slika 20: Tloris kompleksa Hradčanov: 1 Prvo dvorišče, 2 Rajski vrt, 3 Vrt na okopih, 4 Tretje dvorišče, 5 Vrt na Bastiji, 6 Osrednje območje rezidence predsednika republike (Krečič, 1997: 56)	18
Slika 21: Rajski vrt z monolitno vazo na trati, obrobljeni z nizkim zidcem (Krečič, 1997: 62)	19
Slika 22: Spodnji del Vrta na Okopih temelji na kontrastu med prosto razporejeno drevnino in pravilno mrežo travnatih ploskev (Plečnik, 1996: 196)	19

Slika 23:	Razgledna terasa na Vrtu na Okopih s piramido, katere oblika se simbolično navezuje na kupolo cerkve sv. Miklavža v ozadju (Plečnik, 1996: 168)	19
Slika 24:	Tretje dvorišče, pogled iz zraka (Krečič, 1992: 116)	19
Slika 25:	Vrt na Bastiji (Krečič, 1992: 123)	21
Slika 26:	Japonski vrt s pergolo, sredozemsko prvino (Plečnik, 1996: 303)	21
Slika 27:	Prikaz lokacij izbranih Plečnikovih zunanjih ureditev v Ljubljani (kartografska podloga: TTN, 2009)	23
Slika 28:	Načrt ureditve nabrežij ob Gradaščici (Krečič, 1997: 118)	25
Slika 29:	Gradaščica z ozelenjenimi brežinami in perišči v ozadju (11. sep. 2010)	26
Slika 30:	Mesto izliva Gradaščice v Ljubljanico je Plečnik označil s topoli (11. sep. 2010)	26
Slika 31:	Peščene poti se položno spuščajo proti vodi (Hrausky in sod., 1996: 66)	28
Slika 32:	Obnovljene Plečnikove klopi ob Eipprovi ulici (11. sep. 2010)	28
Slika 33:	Levi breg reke pred Trnovskim mostom je oblikoval že Plečnik v 30ih letih (Krečič, 1997: 119)	28
Slika 34:	Trnovski most z drevjem ustvarja videz širokega trga pred cerkvijo (9. sep. 2010)	29
Slika 35:	Drevored brez in hodnik ob Eipprovi ulici poudarjata nekdani tok Gradaščice (11. sep. 2010)	29
Slika 36:	Trnovski most in rečni prostor Gradaščice v 30ih letih (Hrausky in sod., 1996: 66)	29
Slika 37:	Današnja regulirana struga Gradaščice, stopnišče in ovalni park (9. sep. 2010)	29
Slika 38:	Mesto prevoja Zoisove ceste in menjave prostorskih osi je Plečnik zaznamoval s piramido, ki jo je prvotno obraščal bršljan (Hrausky in sod., 1996: 53)	30
Slika 39:	Neizvedena varianta preureditve Zoisove ceste iz leta 1926 (levo) in načrta ureditve Šentjakobskega trga z detajlom vodnjaka (desno) (Plečnik, 1986: 101)	30
Slika 40:	Topola v funkciji višinskega poudarka na križišču Zoisove in Emonske ceste (11. sep. 2010)	32
Slika 41:	Park ob južnem obzidju Križank (11. sep. 2010)	32
Slika 42:	Spomenik Aškercu in portal v obliki piramide nad stranskim vhodom v Križanke (11. sep. 2010)	32
Slika 43:	Motiv drevesa v osi prehoda (11. sep. 2010)	33
Slika 44:	Baldahin iz umetnega kamna pred Fakulteto za arhitekturo (11. sep. 2010)	33
Slika 45:	Na vhodu v park s Trga francoske revolucije je Plečnik zasadil štiri bukve (11. sep. 2010)	33
Slika 46:	Konica piramide usmerja pogled na zvonik Šentjakobske cerkve (11. sep. 2010)	34

Slika 47:	Zeleno potezo ob Zoisovi cesti Plečnik členi na več vzporednih pasov (11. sep. 2010)	34
Slika 48:	Pogled na zahodni del Šentjakobskega trga z Marijinim znamenjem (10. avg. 2010)	36
Slika 49:	Kamnit vodnjak razmejuje tržni in parkovni del Šentjakobskega trga (10. avg. 2010)	36
Slika 50:	Načrt ureditve Poti na Grad (Hrausky in sod., 1996: 81)	37
Slika 51:	Preurejena fasada in stopnišče cerkve sv. Florijana (10. avg. 2010)	38
Slika 52:	Kip sv. Janeza Nepomuka in baročni vodnjak ob stranski cerkveni fasadi (10. avg. 2010)	38
Slika 53:	Osrednji motiv ureditve Poti na Grad predstavlja ulično tlakovanje (10. avg. 2010)	39
Slika 54:	V ključnih točkah je Plečnik uredil okrogle izpuste in vanje zasadil drevje (10. avg. 2010)	39
Slika 55:	Načrt preureditve Rimskega zidu z detajlom dvojnega krožnega stopnišča na Snežniški ulici in skico lapidarija (Hrausky in sod., 1996: 60)	40
Slika 56:	Prehod skozi Snežniško ulico z bramantejevskimi stopnicami (11. sep. 2010)	41
Slika 57:	Pogled na Rimski zid z vzhodne strani (11. sep. 2010)	41
Slika 58:	Južna mestna vrata, ki jim je Plečnik dodal stebre (11. sep. 2010)	42
Slika 59:	Ob južnih mestnih vratih sta nekdaž stali tudi z bršljanom obrasli piramidi iz zemlje, os vhoda pa je Plečnik označil s kamnitim stebrom (Hrausky in sod., 1996: 62)	42
Slika 60:	Vzhodni del parka z antičnimi izkopaninami ob poti in lapidarijem v ozadju (11. sep. 2010)	43
Slika 61:	Plečnikova skica groba ob Apijski cesti v Rimu iz leta 1899 (Plečnik, 1986: 106)	43
Slika 62:	Cestijeva piramida v Rimu (Pyramid ..., 2006)	44
Slika 63:	Piramida nad prehodom v Murnikovo ulico je bila porasla s travo (Hrausky in sod., 1996: 64)	44
Slika 64:	Današnja podoba piramide nad prehodom v Murnikovo ulico (11. sep. 2010)	44
Slika 65:	Primerjava Plečnikove in pariške osi odkriva številne podobnosti (Grabrijan, 1968: 149)	45
Slika 66:	Drevored akacij povezuje Plečnikov dom s trnovsko cerkvijo (9. sep. 2010)	46
Slika 67:	Osrednja kopenska os izpred trnovske cerkve vodi čez most in dalje vzdolž Emonske ceste (9. sep. 2010)	46
Slika 68:	Načrt ureditve ograje in latrine ob Valvasorjevem trgu (Trgu francoske revolucije) iz leta 1929 (Arhiv Arhitekturnega ..., 2012)	47
Slika 69:	Danes v polkrožnih nišah ob ograji ni več dreves; v ozadju laški topoli označujejo stik dveh ulic in optično zapirajo trg (28. maj 2010)	47

Slika 70:	Potek Emonske ceste pred Plečnikovo regulacijo (Hrausky in sod., 1996: 65)	48
Slika 71:	Drevored brez se iz Trnovskega mosta nadaljuje vzdolž Emonske ceste (9. sep. 2010)	48
Slika 72:	Vhod Krakovske kapelice je Plečnik označil z betonskimi konfini (9. sep. 2010)	48
Slika 73:	Načrt za Napoleonov spomenik iz leta 1929 z vrisano zasaditvijo (Arhiv Arhitekturnega ..., 2012)	49
Slika 74:	Fotografija Napoleonovega spomenika, nastala kmalu po njegovi postavitvi, ko je bil le-ta še obdan s cipresami (Hrausky in sod., 1996: 35)	49
Slika 75:	Laški topol ustvarja kontrastno ozadje spomeniku (9. sep. 2010)	49
Slika 76:	Spomenik Gregorčiču s prvotno leseno pergolo (Hrausky in sod., 1996: 34)	50
Slika 77:	Današnja podoba spomenika s kamnito pergolo in vazo (28. maj 2010)	50
Slika 78:	Podolgovati park ob desnem robu Vegove ulice (11. sep. 2010)	51
Slika 79:	Herme skladateljev pred Glasbeno matico (28. maj 2010)	51
Slika 80:	Pred vhodom v Glasbeno matico stoji visoki pajesen, drevo simbolnega pomena (11. sep. 2010)	52
Slika 81:	Kiosk opravlja vlogo tečaja prostorskih osi (11. sep. 2010)	52
Slika 82:	Vremenska hišica stoji na meji med Kongresnim trgom in parkom Zvezda ter označuje iztek Vegove ulice (Hrausky in sod., 1996: 14)	52
Slika 83:	Plečnikov načrt geometrije parka Zvezda, 1928 (Hrausky in sod., 1996: 13)	54
Slika 84:	Kongresni trg iz začetka 40ih let (Hrausky in sod., 1996: 11)	55
Slika 85:	Skica neuresničene ideje Aleksandrovih propilej in Južnega trga (Grabrijan, 1968: 148)	55
Slika 86:	Kongresni trg leta 2010 v času arheoloških raziskav in gradbenih del (11. sep. 2010)	56
Slika 87:	Zadnja prenovitvena dela v parku Zvezda (21. jun. 2011)	56
Slika 88:	Zaključevanje rekonstrukcije ploščadi Kongresnega trga po Plečnikovi zasnovi (21. jun. 2011)	56
Slika 89:	Ureditev Tivolija z Narodno galerijo, 1924, avtor Dušan Grabrijan (Hrausky in sod., 1996: 157)	57
Slika 90:	Ureditev Tivolija z Univerzo, 1928, avtor Boris Kobe (Hrausky in sod., 1996: 157)	57
Slika 91:	Plečnikova promenada pred prestavitvijo železnice; veduta na mesto in Grad (Hrausky in sod., 1996: 156)	58
Slika 92:	Promenada danes; vizualnega stika z Gradom zaradi visokega zelenja ni več (17. jun. 2010)	58
Slika 93:	Načrt ureditve letnega telovadišča v Tivoliju (Hrausky in sod., 1996: 160)	58
Slika 94:	Baldahin, ki je nekdanj stal ob letnem telovadišču v Tivoliju (Hrausky in sod., 1996: 159)	58

Slika 95:	Načrt gledališča na prostem z avditorijem po grškem vzoru (Hrausky in sod., 1996: 161)	59
Slika 96:	Gledališče za Tivolskim gradom; slika zgoraj desno prikazuje začasno sceno (Hrausky in sod., 1996: 161)	59
Slika 97:	Vodomet na otroškem igrišču v Tivoliju iz leta 1933 (Arhiv Arhitekturnega ..., 2012)	60
Slika 98:	Fotografija otroškega parka, v ospredju bazen s plastiko (Hrausky in sod., 1996: 156)	60
Slika 99:	Neizvedena zamisel Tivoli–Banski dvori, iz leta 1940 predvideva neposredno povezavo Rožnika in Gradu (Krečič, 1992: 214)	61
Slika 100:	Plečnikov predlog za postavitev parlamenta v park Tivoli iz leta 1947 (Hrausky in sod., 1996: 158)	61
Slika 101:	Obnovljene Plečnikove klopi in robniki vzdolž Plečnikove promenade (17. jun. 2010)	62
Slika 102:	Fotografske razstave na prostem še dodatno privlačijo sprehajalce in turiste (17. jun. 2010)	62
Slika 103:	Levi breg Ljubljanice zaznamuje široka travnata brežina s sprehajalno potjo (18. jan. 2011)	63
Slika 104:	Za desni breg je značilna strma brežina, ki je spodaj kamnita, nad njo pa travnata (18. jan. 2011)	63
Slika 105:	Otroški park na desnem bregu Ljubljanice nedaleč od Špice (18. jan. 2011)	63
Slika 106:	Plečnik je ob Filharmoniji uredil prehod - Gledališko stolbo (18. jan. 2011)	64
Slika 107:	Drevored laških topolov ob zadnji fasadi Filharmonije (18. jan. 2011)	64
Slika 108:	Brv za pešce, ki vodi proti Gerberjevemu stopnišču, na vsaki strani označujeta vrbi (18. jan. 2011)	64
Slika 109:	Od izliva Gradaščice naprej je reka ujeta v betonsko korito; od maja 2011 Hradskega most povezuje Trnovo in Krakovo (21. jun. 2011)	65
Slika 110:	Šentjakobski most in nova ureditev nabrežij Ljubljanice na Bregu (18. jan. 2011)	65
Slika 111:	Plečnikova regulacija Trnovskega pristana, 1932 (Arhiv Zgodovinskega ..., 2009)	67
Slika 112:	Kamnite terase v mehkem loku sledijo rečni strugi vse do izliva Gradaščice (18. jan. 2011)	67
Slika 113:	Prenovljeni Krakovski nasip je eno najbolj priljubljenih ljubljanskih sprehajališč (18. jan. 2011)	67
Slika 114:	Plečnikove tržnice na desnem in travnate brežine na levem bregu Ljubljanice; v ozadju novi Mesarski most (18. jan. 2011)	68
Slika 115:	Strma travnata brežina, lipov drevored, živica navadnega gabra in nizka lesena (Poljanski nasip) oziroma kovinska (Petkovškovo nabrežje) ograja (18. jan. 2011)	68

Slika 116: Čevljarški most kot razširjen trg nad reko povezuje trg Pod trančo z Jurčičevim trgom v enoten javni prostor (18. jan. 2011)	69
Slika 117: Belino in vertikalnost Čevljarskega mostu je Plečnik poudaril s kontrastno zasaditvijo vrb žalujk (18. jan. 2011)	69
Slika 118: Uokvirjen pogled s Čevljarskega mostu na osrednjo mestno veduto - Grad (18. jan. 2011)	69
Slika 119: Plečnikov načrt Tromostovja in Prešernovega (Marijinega) trga (Krečič, 1992: 204)	70
Slika 120: Monumentalen vstop v staro mestno jedro pod Gradom poteka čez Tromostovje, čigar levi breg je Plečnik označil z visokimi stebrastimi topoli (Dyck, 2003: 58)	70
Slika 121: Plečnik je preuredil Ambrožev trg in v njegovi osi oblikoval podolgovat park (18. jan. 2011)	71
Slika 122: Proti zapornicam vodi široko peščeno sprehajališče, obdano z drevoredom platan (18. jan. 2011)	71
Slika 123: Pogled z zraka na Hrvatski trg (Krečič, 1992: 256)	72
Slika 124: Šubičevo spomeniško skupino je Plečnik vključil v svojo zasnovo (9. jan. 2012)	73
Slika 125: Tobačni kiosk ob jugozahodnem robu parka (9. jan. 2012)	73
Slika 126: Mogočni krilati oreškar na zahodnem delu parka (9. jan. 2012)	74
Slika 127: S polkrožno nišo v zidcu se je Plečnik umaknil drevesu (9. jan. 2012)	74
Slika 128: Rdečelistna bukev kot motiv drevesa sredi poti (9. jan. 2012)	74
Slika 129: Višinska regulacija je opaznejša na vzhodni polovici parka (9. jan. 2012)	75
Slika 130: Pogled iz zraka na prenovljeno podobo Hrvatskega trga iz leta 2009 (Prenova ..., 2009)	75
Slika 131: Tlorisni načrt Vrta vseh svetih, 10. oktober 1938 (Arhiv Arhitekturnega ..., 2012)	76
Slika 132: Kolovozna pot leta 1906 med hmeljniki vodi k pokopališki cerkvi sv. Križa (Piškur, 2004: 8)	78
Slika 133: Plečnikove Žale ležijo ob aleji divjih kostanjev, imenovani »Med hmeljniki« (20. nov. 2009)	78
Slika 134: S travno rušo pokrita kapela sv. Ahaca ob otvoritvi Žal leta 1940 (Hrausky in sod., 1996: 201)	79
Slika 135: Danes tumulus prekrivajo vzpenjavke (20. nov. 2009)	79
Slika 136: Okrasitev s posodovkami ob slovesni otvoritvi Žal 7. julija 1940 (Hrausky in sod., 1996: 206)	79
Slika 137: Vhodi v kapele so umaknjeni od neposrednih pogledov, predprostori pa obdani s striženo živico iz ameriškega kleka (20. nov. 2009)	79
Slika 138: Plečnikova »zadnja pot« vodi skozi alejo stebrastih gabrov ob jugozahodni stranici kompleksa proti izhodu iz Vrta vseh svetih (20. nov. 2009)	80

Slika 139: Namesto aleje lip je ob izhodnem portalu posajena gruča navadnih brez, pot ob pokopališkem zidu pa spremlja enovrstni drevored ostrolistnih javorjev (20. nov. 2009)	80
Slika 140: Dvojna strižena živica ob jugovzhodni stranici poslovnega kompleksa, v zunanji živici manjkajo vsa prvotno zasajena drevesa stebrastega gabra razen enega (20. nov. 2009)	81
Slika 141: Dvojna živica ob severozahodnem robu Žal je na nekaterih mestih razredčena, večina dreves stebrastega gabra pa je ohranjenih (20. nov. 2009)	81
Slika 142: Stebrasti hrast pred kapelo sv. Petra (20. nov. 2009)	82
Slika 143: Stebrasti hrast pred kapelo sv. Krištofa (20. nov. 2009)	82
Slika 144: Navadna breza ob vhodu v kapelo sv. Nikolaja (20. nov. 2009)	82
Slika 145: Gosta zasaditev omorik zakriva pogled na stilizirano stransko fasado molilnice (30. nov. 2010)	83
Slika 146: Plečnikov načrt je predvideval le po tri omorike ob daljših stranicah molinice (20. nov. 2009)	83
Slika 147: Plečnikov načrt za hišo v Trnovem in situacija – skica desno spodaj (Plečnik, 1997: 87)	86
Slika 148: Vinika obrašča valjasti prizidek (9. dec. 2009)	88
Slika 149: Pokrit dostop ob severni strani hiše, živica nakazuje mejo z župnijskim vrtom (9. dec. 2009)	88
Slika 150: Pot s hojnico iz lomljenca z oddaljevanjem od hiše prehaja v neurejeno naravo (9. dec. 2009)	88
Slika 151: Na južni strani hiše je Plečnik prizidal zimski vrt (9. dec. 2009)	88
Slika 152: Del vrta ob hiši z visokim drevjem in čebelnjakom (9. dec. 2009)	88
Slika 153: Steber s Čevljarskega mostu nakazuje mejo z župnijskim vrtom (9. dec. 2009)	89
Slika 154: Večji del podolgovatega vrta zavzemajo sadovnjak, zelenjavne gredice in trata (9. dec. 2009)	89
Slika 155: Plečnikov načrt za vrt ob vili Prelovšek (Pergovnik Cotič, 2009: 85)	90
Slika 156: Stenski vodnjak ob severnem zidu začinja vzdolžno os (21. jun. 2011)	91
Slika 157: Ob leseni opori ob severnem zidu raste vinska trta (21. jun. 2011)	91
Slika 158: Vinska trta prekriva tudi pergolo v prvem nadstropju vile (21. jun. 2011)	91
Slika 159: Vzdolžna os vrta s stebrom, ki je prvotno stal na Levstikovem trgu (21. jun. 2011)	92
Slika 160: Prečna os se zaključi z vrtno uto (21. jun. 2011)	92
Slika 161: Prvotna zasnova ribnika je vsebovala vodometa in kamnita otočka (21. jun. 2011)	93
Slika 162: Najbližje ribniku so posajene trajnice, sledijo jim grmovnice in nato drevesa (21. jun. 2011)	93

Slika 163: S trto obrasla pergola na kamnitih stebrih; do nje vodi hojnica iz betonskih plošč (21. jun. 2011)	94
Slika 164: Strižena živica iz navadnega gabra ustvarja zahodni rob vrta, v ozadju laški topol (21. jun. 2011)	94
Slika 165: Ob južnem robu vrta je zasajena rdečelistna leska, ki osenčuje sprehajalno pot (21. jun. 2011)	94
Slika 166: Plečnikovo večramno stopnišče se vzpenja proti vhodu v vilo (21. jun. 2011)	94
Slika 167: Prizidane montažne stopnice omogočajo dostop iz verande na vrt (21. jun. 2011)	94
Slika 168: Kamnita vrtna uta, obdana z živico in obrasla s vzpenjalkami, v ozadju oreh (21. jun. 2011)	94
Slika 169: Vrt ob Vili Prelovšek, pogled z verande (Prelovšek, 1996: 97)	95
Slika 170: Današnji pogled z verande na vrt, ki mu dominira rdečelistna bukev (21. jun. 2011)	95
Slika 171: Guevrekianov vrt ob vili Noailles v Hyeresu iz leta 1928 (Hunt, 2002: 187)	107
Slika 172: Plečnikov vrt ob vili Prelovšek v Ljubljani iz leta 1931 (21. jun. 2011)	107
Slika 173: Asplund in Lewerenz, Načrt za Gozdno pokopališče v Stockholmu, 1914 do 1940 (Treib, 1983: 71)	108
Slika 174: Asplundovo Gozdno pokopališče, pogled na prostor za meditacijo v obliki tumultusa (Skogskyrkogarden ..., 2009)	109
Slika 175: Plečnikove Žale, prosojen drevored ob »zadnji poti« (20. nov. 2009)	109
Slika 176: Perspektivna skica Rajskega vrta, indijsko črnilo in svinčnik, drevesi sta natančno izrisani (Plečnik, 1996: 109)	112
Slika 177: Skica župnijske cerkve na Vinohradyh v Pragi, vzdolž daljše fasade si je Plečnik sprva zamislil linijo stebrastih dreves (Hrausky in sod., 1998: 167)	112
Slika 178: Plečnikova skica cerkve, 1899, po barvni reprodukciji, objavljeni v reviji Volné směry (Krečič, 1997: 19)	112
Slika 179: Perspektivna risba Hiše Edgarja J. Kaufmanna ali Fallingwater, 1936, Frank Lloyd Wright (Edgar ..., 2012)	112
Slika 180: Dvojni drevored ob Zoisovi cesti kot primer platenja prostora in ustvarjanja ritma (9. sep. 2010)	114
Slika 181: Drevored laških topolov ima vlogo zakrivanja pogledov (11. sep. 2010)	114
Slika 182: Proces abstrakcije drevesa na vizualno podobo geometrijskega telesa	116
Slika 183: Prvotna zasaditev cipres na Pogačarjevem trgu (Hrausky in sod., 1996: 108)	117
Slika 184: Današnja zasaditev laških topolov na Pogačarjevem trgu (18. jan. 2011)	117
Slika 185: Drevored stebrastih topolov ob cerkvi sv. Frančiška v Šiški v Ljubljani (Plečnik, 1986: 43)	118
Slika 186: Aksonometrija stadiona iz leta 1923, zadaj drevored laških topolov, ki sledi ovalni liniji tribun (Hrausky in sod., 1996: 190)	118

Slika 187: Tivolsko promenado so poleti krasile palme in ostalo sredozemsko rastlinje (Strgar, 1994: 77)	118
Slika 188: Ob otvoritvi Žal so pokopališki kompleks obdali z velikimi posodovkami (Prelovšek, 1992: 89)	118
Slika 189: Vhod v molilnico simbolično zastira mogočni dorski steber (20. nov. 2009)	119
Slika 190: V os prehoda skozi Scamozzijev portal Plečnik postavi kroglasti javor (28. maj 2010)	119
Slika 191: Motiv stebra v osi stopnišča prikazuje Gledališka stolba (18. jan. 2011)	119
Slika 192: Gabra označujeta vhod v Šentjakobsko cerkev (10. avg. 2010)	120
Slika 193: Vhod v trnovsko cerkev je Plečnik zaznamoval z brezama in uličnima svetilkama (9. jul. 2010)	120
Slika 194: Brezi in konfina označujejo vhod s Peternelove ulice v terasasti park ob Vegovi (11. sep. 2010)	120
Slika 195: Rajski vrt na Hradčanih, ok. 1925 (Plečnik, 1996: 80)	121
Slika 196: Plečnik je gabrovi drevesi vključil v tlakovani hodnik pred Glasbeno matico (28. maj 2010)	121
Slika 197: Park ob južnem obzidju Križank, ob hrastu se peščena pot razširi (9. sep. 2010)	121
Slika 198: Zelena kulisa, iz katere je viden le cerkveni zvonik (10. avg. 2010)	121
Slika 199: Drevored topolov je ustvarjal zeleno kuliso pred Rimskim zidom (Hrausky in sod., 1996: 60)	121
Slika 200: Kontrast med arhitekturo in zelenjem na Šentjakobskem trgu (10. avg. 2010)	122
Slika 201: Laški topol ustvarja temno ozadje Ilirskemu stebru (28. maj 2010)	122
Slika 202: Aleja omorik na Žalah (30. nov. 2010)	122
Slika 203: Skupina laških topolov ob Tromostovju (18. jan. 2011)	122

KAZALO PRILOG

Priloga A: Izsek iz načrta ureditve Šentjakobskega trga (Arhiv Arhitekturnega ..., 2012)

Priloga B: Načrt sprehajališča v Tivoliju, 1933 (Arhiv Arhitekturnega ..., 2012)

Priloga C: Načrt trikotnega otroškega parka v Tivoliju, 1933 (Arhiv Arhitekturnega ..., 2012)

Priloga D: Tlorisna študija Vrta vseh svetih, 27. julij 1936 (Arhiv Zgodovinskega ..., 2009)

Priloga E: Načrt ureditve okolice Vrta vseh svetih (Arhiv Arhitekturnega ..., 2012)

Priloga F: Situacija za ureditev vrta in potov (Arhiv Zgodovinskega ..., 2009)

Priloga G: Situacija kostnice pri sv. Križu, 29. avgust 1939 (Arhiv Zgodovinskega ..., 2009)

OKRAJŠAVE IN SIMBOLI

AML – Arhitekturni muzej Ljubljana

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica

ok. – okoli

sod. – sodelavci

TTN – temeljni topografski načrt

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

ZVKDS – Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

1 UVOD

Jože Plečnik velja za največjega slovenskega arhitekta. Plečnikovo delo je bilo v domačih strokovnih krogih mnogokrat obravnavano, v tujini pa je dolga leta ostalo neopaženo. Odnos do Plečnikove arhitekture se je spremenil šele po retrospektivni razstavi njegovega dela v Centru Georges Pompidou v Parizu leta 1983. Razstava, ki si jo je ogledalo milijon in pol ljudi, je vzbudila veliko pozornost in navdušenje v domači in mednarodni javnosti ter sprožila številne raziskave njegovega dela.

Ob 50-letnici arhitektove smrti je Slovenija leto 2007 razglasila za Plečnikovo leto. Tudi v letošnjem letu, ko praznujemo 140. obletnico rojstva in 55. obletnico smrti arhitekta Jožeta Plečnika, zanimanje zanj še vedno ne pojenja. Ravno nasprotno. V zadnjem desetletju se je tako doma kot tudi v tujini pojavilo veliko publicističnih in drugih del, ki poskušajo predstaviti katerega izmed še neodkritih delcev iz njegovega življenja ali dela oziroma prikazati pogled nanj iz novega zornega kota. Takšen je tudi namen pričujočega diplomskega dela, ki se osredotoča na Plečnikove ureditve odprtega prostora in jih osvetli z vidika uporabe krajinskih prvin. V diplomskem delu so predstavljeni izbrani Plečnikovi vrtovi in parki, ureditve uličnega prostora, mestnih trgov in ostalih odprtih površin, ki prispevajo h kakovosti življenja v urbanem okolju.

Plečnikovi posegi v javni prostor Ljubljane spremljajo prebivalce mestnega središča skoraj na vsakem koraku. Plečnikova Ljubljana povezuje množico samostojnih urbanih ureditev v enotno kompozicijo in celovito umetniško delo. Znanje, izkušnje in kulturna širina, ki jih je pridobil med študijem in dolgoletnim delom v tujini, hkrati pa prefinjen čut za estetiko in potrebe domačega človeka, so določali Plečnikov ustvarjalni karakter, ki ga prepoznavamo tudi v njegovih delih. Obenem pa nam omogočajo lažje razumevanje njegovega bogatega opusa, v katerem je ustvaril številna vrhunska dela tako v slovenskem kot tudi evropskem kulturnem področju.

1.1 OPREDELITEV PROBLEMA

Plečnik se je loteval ureditev, kjer je bilo potrebno ključne mestne prostore jasneje definirati, jim dati identiteto in utrditi njihovo prepoznavnost znotraj mestnega središča. Plod arhitektovega ustvarjanja so številni izvedeni in neizvedeni projekti, diplomsko delo pa se osredotoča na tiste, ki so povezani z zunanjimi ureditvami ali, drugače rečeno, ureditvami odprtega prostora v Ljubljani, tako javnega kot zasebnega.

Poznavanje Plečnikovega urejanja odprtega prostora v strokovnih krogih sicer ni neznanka, manj pa je to področje poznano širši javnosti, ki Plečnika prepozna zgolj kot arhitekta in oblikovalca, redkeje tudi kot urbanista, medtem ko je njegovo delo z vidika krajinsko arhitekturne stroke dokaj slabo raziskano. Nesporno dejstvo je, da se je Plečnik ukvarjal z oblikovanjem odprtega prostora, vendar pa so bila njegova dela obširneje proučevana predvsem z vidika arhitekture. V Plečnikovih zunanjih ureditvah arhitektura in zelenje vselej nastopata v tesni povezavi. Diplomsko delo bo na podlagi izbranih Plečnikovih zunanjih ureditev poskušalo proučiti uporabo krajinskih prvin v njegovih delih, pri čemer bo največ pozornosti posvečene uporabi rastlinskih prvin.

1.2 CILJI DIPLOMSKEGA DELA

Cilj diplomskega dela je osvetliti navedeni problem in:

- predstaviti ter analizirati izbrane Plečnikove zunanje ureditve v Ljubljani z vidika uporabe krajinsko arhitekturnih prvin in ugotoviti njihove skupne značilnosti,
- ugotoviti, kakšno vlogo in pomen je Plečnik pripisoval rastlinskim prvinam, kako je izbiral rastlinske vrste ter načrtoval njihovo umeščanje v svoje zasnove,
- opredeliti glavne značilnosti Plečnikovega oblikovanja odprtih prostorov,
- podati oris stanja in trendov na področju urejanja odprtega prostora v domovini v obdobju Plečnikovega delovanja ter ga s primerjavo z evropskih sodobniki umestiti v časovni okvir ter nenazadnje
- prispevati k bolj celovitem pogledu na arhitekta Plečnika in njegovo delo.

V diplomskem delu so predstavljeni Plečnikovi načrti izbranih ureditev, njihova dejanska izvedba in današnje stanje. Namen dela ni inventarizacija vseh Plečnikovih ureditev, ki so tako ali drugače povezane z njegovim urejanjem odprtega mestnega prostora, ampak predstaviti zgolj nekaj izbranih ureditev, ki ustrezajo predpostavljenim kriterijem¹. Diplomsko delo zato lahko služi kot osnova za bolj poglobljeno raziskovanje še drugih Plečnikovih stvaritev.

1.3 DELOVNE HIPOTEZE

Diplomsko delo sloni na naslednjih predpostavkah:

- Plečnik je arhitekt, zato so tudi njegove zunanje ureditve izrazito arhitektonske, rastline (zelene prvine) uporablja kot dodatek k arhitekturi (grajenim prvinam), pri čemer se osredotoča zlasti na vizualne lastnosti rastlinskih prvin, s katerimi dosega želene optične učinke v prostoru.
- V Plečnikovih zunanjih ureditvah prevladujejo geometrijske zasnove, ki težijo k simetričnosti in harmoničnosti uporabljenih prvin, izmed katerih prevladujejo arhitekturne prvine.

1.4 METODA DELA

Osnova za nastanek diplomskega dela je bilo zbiranje tekstualnega in slikovnega gradiva (monografske publikacije, strokovni članki, kartografski in fotografski materiali ter ostalo arhivsko gradivo), ki je bilo nato s pomočjo analitičnih postopkov (primerjalne analize in kritičnega vrednotenja) predelano. Na podlagi izbranega vzorca ureditev je bilo nato opravljeno terensko delo (ogledi, fotografiranje in inventarizacija krajinskih prvin izbranih zunanjih ureditev v Ljubljani, zlasti inventarizacija drevnine ter razgovori z lastniki ali skrbniki zasebnih ureditev). Vsaka izmed izbranih Plečnikovih zunanjih ureditev je najprej analitično predstavljena z opisi in obsežnim grafičnim gradivom (načrti, fotografije), nato pa so analizirane značilnosti ureditev zbrane še v preglednicah, kar omogoča njihovo medsebojno primerjavo in izpeljavo ugotovitev.

¹ Kriteriji za izbiro Plečnikovih zunanjih ureditev so predstavljeni v poglavju 4.2.1.

2 PREDSTAVITEV ARHITEKTA JOŽETA PLEČNIKA

2.1 KRATEK PLEČNIKOV ŽIVLJENJEPIS

Dunaj, Praga in Ljubljana so evropske prestolnice, ki so zaznamovale življenje Jožeta Plečnika, hkrati pa je tudi on pomembno vplival na podobo teh mest, zlasti zadnjih dveh. Plečnik je bil rojen 23. januarja 1872 v Ljubljani, kjer je obiskoval ljudsko šolo in nato delal kot mizarški vajenec v očetovi delavnici. Po končani obrtni šoli na oddelku za gradbeništvo v Ljubljani je dobil štipendijo Deželnega odbora in se vpisal na študij v Gradcu, kjer se je izučil za stavbnega mizarja. Tu se je seznanil z arhitekturnim risanjem dunajske šole za arhitekturo, ko je z risanjem arhitekturnih načrtov pomagal profesorju Thyerju. Od tam je nadaljeval pot na Dunaj, kjer se je zaposlil kot risar v pohištveni tovarni. Njegova nadarjenost ni ostala neopažena, zato ga je sprva v svoj atelje nato pa še v arhitekturno šolo sprejel Otto Wagner. Leto kasneje je postal študent arhitekture na Akademiji lepih umetnosti, kot član Wagnerjevega studia pa je ustvarjal moderno arhitekturo za sodobnega človeka. Za uspešno dokončanje študija mu je bila podeljena tako imenovana rimska nagrada, ki mu je omogočila večmesečno študijsko potovanje po Italiji. V tem času je obiskal tudi Francijo, nato pa se vrnil na Dunaj, kjer se je sprva zaposlil pri Wagnerju, kasneje pa odprl samostojni atelje (Krečič, 1999; Plečnik, 1986).

V dunajskem času je raziskoval nova gradiva, zlasti načine uporabe armiranega betona s stališča njegove okrasne in strukturne zmožnosti ter ga povezoval s tradicionalnimi formami. Spoznal se je s Semperjevo teorijo o oblačenju konstrukcij, ki ga je vodila v eksperimentiranje. Semperjeva dela o razvoju arhitekturnih oblik v antiki in njegova teza, da je antična umetnost temelj vse monumentalne arhitekture, so zaznamovale Plečnikov nadaljnji razvoj. Ravno Plečnikovo neutrudno naslanjanje na antiko je ustrezalo njegovemu prepričanju o ustvarjanju trajne, od mode neodvisne arhitekture. Teoretično znanje je mojstrsko udeležil v projektih Zacherlove hiše in cerkve svetega Duha, s katerima je dosegel hkrati veliko občudovanje in ostro kritiko. Leta 1911 je zapustil secesijski Dunaj in se kot profesor zaposlil na praški Umetniško-obrtni šoli. V Pragi, ki je takrat predstavljala evropsko središče kubističnega, nadrealističnega in dadaističnega gibanja, se Plečnik kljub predanemu raziskovanju slovanske ljudske arhitekture in identitete ter poglobljanju v antično umetnost novim tokovom ni mogel povsem izogniti. Njihove teze je večinoma zavračal, zlasti je bil skeptičen do industrializacije in njenih posledic v družbi in umetnosti. Leta 1921 se je vrnil v domače mesto, kjer je postal profesor na ljubljanski šoli za arhitekturo, kamor ga je povabil arhitekt Ivan Vurnik, ki je leta 1919 šolo tudi ustanovil. Čeprav je povabilo ljubljanske univerze prišlo hkrati z imenovanjem za glavnega arhitekta prenove praškega gradu na Hradčanih, ki mu ga je podelil češkoslovaški predsednik Masaryk, sta bila navezanost na domovino in občutek narodne pripadnosti dovolj močna za vrnitev (Krečič, 1999; Plečnik, 1986).

V obdobju med 1921 in 1933 sta tako hkrati nastajala dva Plečnikova opusa, ljubljanski in praški, ki sta se pogosto prepletala in medsebojno vplivala drug na drugega. Plečnik se je tako med šolskimi počitnicami iz Ljubljane vračal v Prago, kjer je urejal notranjost in zunanost gradu z vrtovi ter vodil prenovo predsednikove rezidence v Lányh vse do Masarykove abdikacije, ko je Prago dokončno zapustil. Kljub študiju na Dunaju pa Plečniku

germanska kultura nikoli ni bila blizu. V Ljubljani je nadaljeval s svojo arhitekturno prakso in študente poučeval po lastni metodi s poudarkom na formalnem in simbolnem načinu ustvarjanja, v katero je vpletal slovensko ljudsko kulturo in arhitekturo. Trdil je, da slovenska kultura izvira iz antične, Ljubljana pa temelji na rimski Emoni. Poudarjal je povezanost naše prestolnice s Sredozemljem, katerega duh je vanjo vnašal s svojimi deli, kot na primer s Tromostovjem. V Ljubljani je Plečnik začel ustvarjati šele sredi dvajsetih let in z ureditvijo številnih parkov in trgov močno zaznamoval podobo nove Ljubljane.

S potovanja po Italiji in Franciji je prinesel precejšnje število skic. Le-te so bile izhodišče za tisto, kar je postalo zanj temeljno umetniško vodilo: z moderniziranim klasičnim jezikom arhitekturnih form, predvsem pa z drznimi, na manierističnih zgledih zasnovanimi predelavami, je v sodobnih rešitvah dosegel dramatično zaostreitev, ki je ni mogoče označiti drugače kot ekspresionistično. To še posebej velja za njegovo delo na praškem gradu in v Ljubljani. V dunajskih delih še ni opaznejših klasičnih vplivov, marveč je sledil aktualni secesijski in posecesijski umetnostni smeri ter s svojimi arhitekturami prispeval k polaganju temeljev moderne evropske arhitekture. V izjemnem opusu skic, ki jih je po vrnitvi na Dunaj izdeloval deloma v povezavi s svojimi izvedbami, deloma pa je povsem fantazijskih, se je njegova gibka, prefinjena secesijska linija prevesila v dramatični ekspresionizem. Z risarskim opusom se je Plečnik uvrstil med najboljše risarje svojega časa na Dunaju, hkrati pa je z njim prehitel vse druge slovenske ekspresioniste (Krečič, 1999).

Slika 1: Jože Plečnik, ok. 1943 (Dyck, 2003: 10)

Slika 2: Jože Plečnik pred svojo hišo v Trnovem, ok. 1925 (Plečnik, 1996: 6)

Umrli je 7. januarja 1957 na svojem domu na Karunovi 4 in je pokopan na Žalah v Ljubljani (Krečič, 1999). Poleg arhitekturnih in urbanističnih del se je Plečnik vseskozi ukvarjal tudi z oblikovanjem notranje opreme, zlasti pohištvom in svetili, liturgičnimi predmeti in grafičnim oblikovanjem, zato velja za enega najpomembnejših ustvarjalcev 20. stoletja.

2.2 »PLEČNIKOVA LJUBLJANA«

Kadar govorimo o delu Jožeta Plečnika v Ljubljani, pogosto uporabljamo izraz »Plečnikova Ljubljana«. Izraz se je oblikoval že v 30. letih prejšnjega stoletja. Nastanek izraza pripisujejo umetnostnemu zgodovinarju Francetu Steletu, ki je s svojimi objavami o Plečnikovem delu in življenju najbolj prispeval k uveljavitvi te skovanke, za njim pa so jo prevzeli številni drugi avtorji in nenazadnje tudi Ljubljančani.

Izraz »Plečnikova Ljubljana« umetnika identificira z mestom, v katerem je ustvarjal. Besedna zveza opozarja, da Plečnikovih arhitekturnih stvaritev ne moremo obravnavati kot posamezne in med seboj nepovezane elemente, ampak je nanje potrebno gledati kot na celoto, s katero umetnik zasleduje uresničitev svojega urbanističnega pogleda na mesto in mu s tem podeli novo identiteto. Z ureditvami, ki izpolnjujejo estetska, oblikovna in funkcionalna merila, mu je uspelo ustvariti neponovljivo oblikovane in privlačne dele mesta ter bistveno prispevati k njegovi prepoznavnosti.

Ob Plečnikovi vrnitvi iz Prage je Ljubljana kazala podobo provincialnega mesta, ki jo je arhitekt s svojimi monumentalnimi zamislimi sklenil dvigniti na višjo kulturno raven in ustvariti nacionalno prestolnico vredno slovenskega naroda. Pri tem se je zgledoval po antični kulturi, ki je po njegovem prepričanju vsebovala vsa pravila o lepem, ter v Ljubljano znova vnesti sredozemsko ozračje. Plečnik si je zamislil stvaritev nove Ljubljane po vzoru Aten z Akropolo na Ljubljanskem gradu, agoro v podobi Kongresnega trga, stoo s tržnicami ter nekropolo s poslovitvenim kompleksom Žale. Posamezne mestne ureditve, tako arhitekturne kot ureditve odprtega prostora, skupaj tvorijo zaključeno formo, nad katero se dviguje grad, ki je temeljna veduta ljubljanske mestne slike.

Številne oblikovalske teme je Plečnik iz češkoslovaškega glavnega mesta prenesel v svojo domovino, kar je razumljivo, saj se je njegov štirinajstletni projekt urejanja praškega gradu nenehno prepletal z njegovim delom v Ljubljani. Plečnikove ljubljanske ureditve so podobno kot praške prežete z asociacijami in aluzijami iz slovenske zgodovine in kulture, zaradi omejenega proračuna pa skromnejše v gradivih in monumentalnih elementih. Tudi v Ljubljani je urbanistično izpostavljena mesta označil z obeliski in spomeniki, ustvarjal optične povezave med prostori, gradil stopnišča in velike tlakovane in peščene javne površine, ki jih je ozelenil z izbranim zelenjem.

Kljub nekaterim neuresničenim projektom je Plečnik udeležil večino svojih zamisli za Ljubljano in mesto oblikoval v večji meri kot je to kadarkoli prej ali potem uspelo kateremu drugemu umetniku. Velika avtoriteta, dobri odnosi z vrhom mestne oblasti in položaj mestnega arhitekta so mu v primerjavi z ostalimi tekmeci olajšale marsikatero izvedbo. Iz zapisa ljubljanskega mestnega sveta 14. januarja 1937, ki sem ga našla v ZAL, tako preberemo: »Mesto Ljubljana ima po svoji legi in po svoji lepi okolici veliko možnosti postati nekoč mesto vrtov in mesto zelenja. Skoraj za vse se imamo zahvaliti g. prof. Plečniku, ki nam je te lepote mesta Ljubljane, katere se danes zavedamo, šele odkril« (Arhiv Zgodovinskega ..., 2009).

V Ljubljani si je Plečnik pridobil popolno zaupanje dveh vplivnih mož, in sicer direktorja gradbenega oddelka za stanovanjsko gradnjo Matka Prelovška in umetnostnega

zgodovinarja Franceta Steleta, ki sta vedela, kako uresničiti njegove zamisli, ne da bi jih krnila kratkovidnost vsakdanje politike. Tako je Plečnik dejansko postal najpomembnejši ljubljanski urbanist sredine dvajsetih let. Za vrsto pomembnih del so zadostovale že risbe, druge pa so izvedli po njegovih navodilih na mestu samem. To je bilo herojsko obdobje urbanizma (Prelovšek, 2003).

Pomen Plečnikovega dela za Ljubljano in odnos mestnih oblasti do arhitekta je viden tudi iz zahvale, ki jo je ljubljanski župan, Dinko Puc, izrekel Plečniku nedolgo po odkritju spomenika Iliriji oživiljeni oktobra leta 1929: »... onemu možu, ki ima največ zaslug za ta spomenik in za preureditev cele okolice, arhitektu Jožetu Plečniku, ki je že več let na razpolago mestni občini in izdeluje za njo razne načrte in skice za olepšavo mesta, a vse to brezplačno iz same ljubezni do svojega mesta. Gospod arhitekt, profesor Plečnik, mojster in umetnik ustvarja čudeže« (Kladnik, 1991).

2.3 PLEČNIKOV URBANIZEM

Potres, ki je leta 1895 prizadel Ljubljano, predstavlja pomemben mejnik v zgodovini mesta, saj je posledično povzročil korenito spremembo v njegovem urbanističnem razvoju in ekspanzivno rast. S popotresno obnovo se je začela transformacija Ljubljane v kapitalistično mesto, prišlo pa je tudi do prvih pobud in povečanega zanimanja za ureditev odprtega prostora in novih zelenih površin. Potres je porušil več kot desetino hiš, vse ostale pa so bile potrebne temeljite obnove, zato je mesto potrebovalo celosten regulacijski načrt. Delo je bilo zaupano stavbnemu uradu, ki je za pomoč zaprosilo strokovnjake na Dunaju. Izdelavo načrta so zaupali urbanistu Camillu Sitteju, čigar predlog je temeljil na uvajanju novih trgov, vrtov, drevoredov, igrišč, tržnic in krožne ceste. Sitte si je kot osnovo za preureditev Ljubljane izbral staro mestno jedro z grajsko podobo, ki naj bi kot dominanta dajala enoten značaj vsemu mestnemu prostoru. To in podobne ideje o posegih v mestno tkivo so prevzeli drugi urbanisti, med katere je sodil tudi Plečnik (Rotar, 1985).

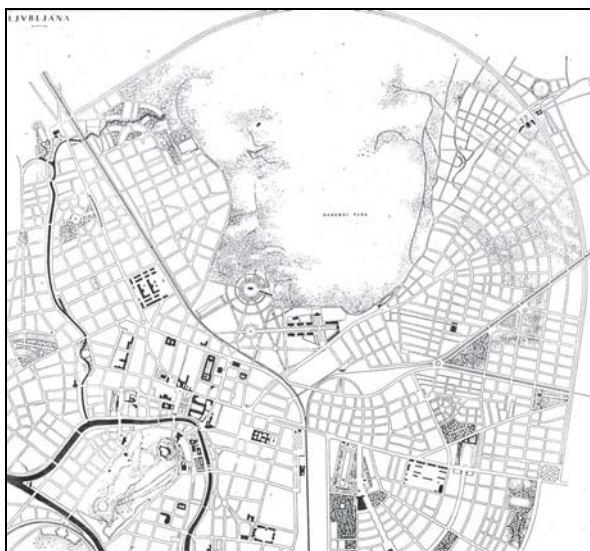
Poleg Sittejevega načrta sta iz lastnih pobud nastala še dva konkurenčna regulacijska načrta, ki sta ju izdelala Adolf Wolf, arhitekt Kranjske deželne družbe, ter na Dunaju uveljavljeni arhitekt goriškega rodu Maks Fabiani. Fabianijev načrt je odseval urbanistično stroko tedanje dobe. Osnova mestne sheme je bila cesta, katere širina je določala višino zazidave. S krožno cesto je Fabiani razrezal mesto na dva dela, in sicer na centralno mesto znotraj cestnega obročja, ki bi ohranjalo trinadstropni gabarit baročne dobe, in zunanji del z vilami in dvonadstropno pozidavo izven cestnega obročja. Fabianijeva zamisel je poudarjala vlogo parkov in drevoredov ob cestah ter zeleno povezavo med Gradom, Tivolijem in Šišenskim hribom. Noben izmed predlogov ni bil sprejet, je pa leta 1896 nastal regulacijski načrt, ki sta ga zlasti po Fabianovih zamislih izdelala arhitekta Duffe in Hrasky in ga je odobril tudi občinski svet (Stele, 1939).

Vendar pa se je urbanistični ideal v prvih desetletjih 20. stoletja naglo spreminjal, zato tudi načela, ki so bila uzakonjena s popotresnim regulacijskim načrtom, po prvi svetovni vojni niso več ustrezala položaju Ljubljane, ki je pridobivala na pomenu tako v okviru Jugoslavije kot tudi v primerjavi s sosednjimi evropskimi mesti. Matko Prelovšek, vodja mestnega gradbenega urada, je zato k sodelovanju pri snovanju bodoče podobe Ljubljane

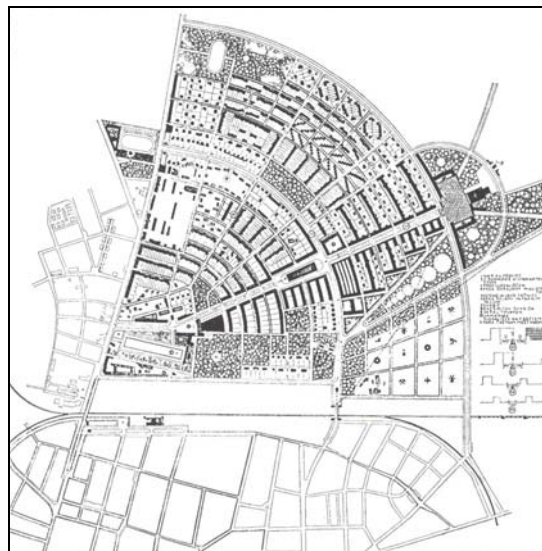
povabil arhitekta Jožeta Plečnika, ki se je s svojim delom že uveljavil na Dunaju in v Pragi. Plečnik je izdelal dva mestna razvojna načrta, v katerem je prikazal svojo vizijo velike Ljubljane, in sicer leta 1928 ter 1944, leta 1928 pa še posebni načrt za območje severnega dela Ljubljane oziroma Svetokriški okraj, današnji Bežigrad (Stele, 1939).

Z regulacijskim načrtom za Ljubljano je Plečnik podal kratek pregled svojih idej, med katerimi so bili tudi veliki projekti, kot na primer izgradnja novega magistrata, univerze v Tivoliju in Južnega trga. Z načrtom je dobil priložnost, da razdrobljene projekte poveže v celoto in uresniči svoj veliki koncept. Medtem, ko je njegov prvi urbanistični načrt za Ljubljano iz leta 1928 predvideval uporabo obstoječih zgodovinskih stavb, v katere bi umestil nove institucije, v kasnejšem urbanističnem načrtu iz leta 1944 predlaga ostre posege v mestno strukturo.

Krečič (1992) piše, da se je Plečnik sam odločal, katere stvari bo ohranil in katere uničil, saj se ni podrejal splošnemu mnenju oziroma oceni o kulturni in zgodovinski vrednosti določene arhitekture, ampak je njeno kakovost določal zgolj na podlagi lastnih meril. Zavzemal se je za ohranitev tistih del, ki so bile po njegovem mnenju narejena dobro, zato jih je vključil v lastne ureditve. Plečnikov drugi urbanistični načrt za Ljubljano je predvideval porušitev nekaterih predelov mesta, med drugim tudi večji del srednjeveškega mestnega jedra in zgodovinsko pomembnih stavb pod grajskim hribom, ki bi jih žrtvoval zaradi ureditve novega monumentalnega stopnišča, ter srednjeveški Grad nad mestom, ki bi ga nadomestil z novim parlamentom.

Slika 3: Regulacijski načrt Ljubljane, 1928 (Dyck, 2003: 9)

Slika 4: Studija regulacije severnega dela Ljubljane, 1928 (Krečič, 1997: 129)

Za Plečnika je torej značilno specifično in precej radikalno ravnanje s historičnimi ostanki, pri čemer je arhitekta ne glede na odziv javnosti vodila ideja o ustvarjanju monumentalnih potez. Pri urejanju mestnega prostora Ljubljane se je osredotočil na območja, ki so bila arhitekturno ali urbanistično nedefinirana oziroma neizrazita, hkrati pa bistvenega pomena za razvoj mesta, bodisi s prometnega, kulturnega ali drugega vidika. Pogosto je šlo za prostore, na prenovo katerih sta v svojih regulacijskih načrtih opozarjala že Fabiani

in Sitte, kot na primer v primeru območja Trga francoske revolucije, Zoisove ceste, Šentjakobskega trga in ostalih. Nekatere Fabianijeve ideje je Plečnik tudi sam prevzel in jih nato še izpopolnil.

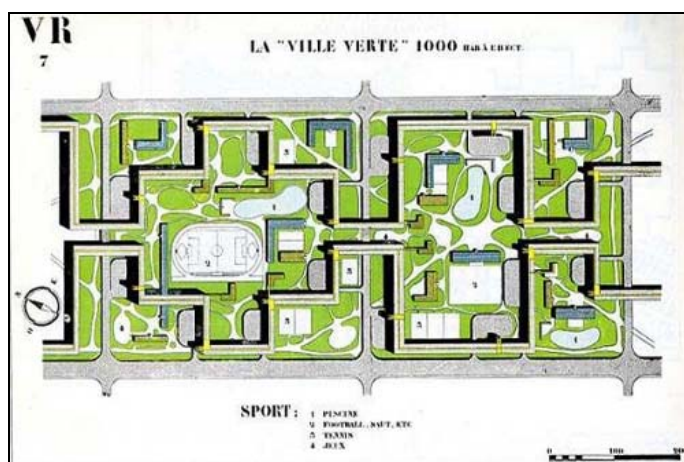
V Plečnikovih regulacijskih načrtih opazimo, da je nanj močno vplivala Wagnerjeva šola. Na to nakazujejo številni koncepti, ki jih je Plečnik uporabljal pri izdelavi načrtov, kot so težnja h koncentrični rasti mesta, ki ga obdaja krožna cesta, notranji mestni obroč oziroma »ring«, poudarjanje urbanega značaja z javnimi zgradbami in trgi ter povezava mesta z zelenim zaledjem. Plečnik je prevzel že obstoječe mrežne sisteme parcelacije in jim dodatno prirejal svoj raster. Pri načrtovanju prometnih sistemov je uporabljal geometrijski sistem, ki pa je bolj kot v praksi prišel do veljave le kot ornament v načrtu. Njegov regulacijski načrt Ljubljane je predvideval blokovski način zazidave, krožno cesto, ki bi obdajala celotno območje Rožnika s Šišenskim hribom, in povezavo Tivolija z gradom preko mestnega središča.

2.3.1 Primerjava Plečnikovega urbanizma z modernističnim pristopom planiranja mest

Rast mest in spremenjeni pogoji za bivanje so na novo definirali odnos ljudi do narave. Ideje o pomenu zelenja v mestu so se pojavile na prelomu iz 19. v 20. stoletje. Nehumane razmere, v katerih je živel delavski razred, so poskušali reševati številni urbanisti, izmed katerih velja izpostaviti predvsem Ebenezerja Howarda. Njegova ideja »vrtnege mesta« temelji na stvaritvi novega bivalnega okolja, ki je plod sinergij mesta in podeželja. Howard zasnuje mesto krožne oblike, v središču katerega je velik park, obdan z javnimi zgradbami. Jedro mesta z obrobjem povezujejo ozelenjeni bulvarji, med urbanim in ruralnim načinom življenja pa ni ostre meje, temveč gre za zlitje obeh v idealen samooskrben sistem. Howardov model »vrtnege mesta« predstavlja antipod industrijskemu mestu, spodbuja enakost v družbi in poudarja pomembnost zelenih površin, katerih prisotnost je nujna za kakovostno delo in življenje.

Slika 5: Howardov diagram »vrtnege mesta« (Howard's ..., 2010)

Slika 6: Le Corbusierjev načrt za »mesto v zelenju« (Le Corbusier ..., 2009)

Modernistične ideje o socialni vlogi arhitekture, nujnosti odprtega prostora in zelenja v mestu ter posledičnem dvigu kakovosti bivanja je v 30. letih 20. stoletja močno razširilo gibanje CIAM pod vodstvom Le Corbusierja. Njegova vizija »zelenega mesta« (Ville Verte) govori o prisotnosti zelenja v mestu, vendar se osredotoča le na njegovo količino, medtem ko se v oblikovanje zelenih površin ne pogloblja. Le Corbusier pravzaprav ustvarja model mesta v parku, kjer se grajene strukture zelenju umikajo v višino. Tako oblikuje visoke stolpnice, z zelenjem pa prekriva tudi strehe in terase, s čimer nadomesti nekdanjo zelenico, na kateri sedaj stoji objekt. Hišo postavi na stebre, s čimer naravi omogoča, da se pod objektom nemoteno razvija. Le Corbusier ceni divjo, neoblikovano naravo, v katero ne posega in s katero ne prihaja v stik. Arhitektura in krajina obstajata kot dve ločeni prvini, ki sta v kontrastnem razmerju.

Prve ideje o prepletenosti stavb in zelenja v urbanem prostoru je Plečnik najverjetneje pridobil tekom svojega študija in dela na Dunaju. V večini Plečnikovih ureditev odprtega prostora (in v vseh primerih, ki so predstavljeni v diplomskem delu) namreč zelenje predstavlja enega izmed bistvenih in neodtujljivih gradnikov odprtega prostora. Seveda pa je bil Plečnikov pristop pri implementaciji teh idej močno drugačen od modernističnih, ki so v ospredje postavljale predvsem funkcijo in čistost oblike.

Funkcionalizem je težil k oblikovanju enostavnih velikopoteznih zasnov odprtega prostora, kar se je odražalo predvsem v oblikovanju velikih zelenih površin pravilnih oblik, podkrepljenih z visokim zelenjem. Plečnik je ta pristop zavračal, kar se je kasneje izkazalo kot pravilno, saj so se mesta, ki so bila ustvarjena po funkcionalističnem vzoru, izkazala kot vizualno nezanimiva, oblikovno osiromašena in celo funkcionalno neustrezna, saj niso izpolnjevala potreb prebivalcev in so bila neprivlačna za bivanje. Plečnikova dela pa ravno obratno bogati njihova simbolična dimenzija, okrasje, opiranje na zgodbe in zgodovino.

V regulacijskem načrtu za območje severnega dela Ljubljane je Plečnik predstavil ureditev novega stanovanjskega območja z vilami in vrtovi ter stanovanjskimi bloki po modelu Howardovega vrtnega mesta. Stanovanjsko območje je opremil s številnimi parki in zeleno cezuro, ki bi ločevala stanovanjski del od industrijskega. Mestno četrt bi sestavljale individualne vrstne hiše z dolgimi in ozkimi vrtovi, ki bi stanovalcem zagotavljali dovolj svetlobe. Za to območje je Plečnik predlagal radialno in koncentrično cestno shemo, ki bi se odpirala proti severu. Regulacijski načrt ni bil realiziran.

3 UREJANJE ODPRTEGA PROSTORA V SLOVENIJI V OBDOBJU ARHITEKTA JOŽETA PLEČNIKA

Diplomsko delo predstavlja čas med obema vojnama, ko so ureditve odprtega prostora v Evropi nastajale v sodelovanju med arhitekti in krajinskimi arhitekti, pri nas pa velja na tem področju izpostaviti delo arhitekta Jožeta Plečnika. Pred njim so se z zunanjimi ureditvami ukvarjali vrtnarji, ki pa so pozornost namesto celostni podobi zasnove in krajinskemu oblikovanju posvečali zgolj rastlinskim prvinam in parcialnim ureditvam. V nadaljevanju podajam kratek oris dveh izrazitih vrtnarjev, Hejnica in Lapa, ter Jegliča, ki se je s svojim delom utrl pot krajinski arhitekturi v Sloveniji.

3.1 VACLAV HEJNIC²

Adamič (1996) piše, da so za zelenje v Ljubljani so v skladu s tedanjo mestno urbanistično politiko skoraj do konca 19. stoletja skrbeli zasebni vrtnarji. Leta 1892 pa je mestni svet objavil razpis za delovno mesto mestnega vrtnarja, na katerega se je prijavilo kar 60 kandidatov, izmed katerih je bil kot najustreznejši izbran Vaclav Hejnic. Hejnic je bil rojen v Dobriši na Češkem, kjer se je izučil za vrtnarja in kratek čas tudi služboval, nato pa odšel na Dunaj, kjer je z odliko končal dvorno vrtnarsko šolo. Nato je služboval še v Parizu in Londonu, dokler ni bil imenovan za inšpektorja dvornih parkov na Dunaju. Ljubljano je prvič obiskal skupaj s Francem Herzmanskyem ob nekem dvornem obisku, kjer je vodil in nadziral okrasitev mesta in slavnostnih prostorov. Službo prvega mestnega vrtnarja Ljubljane je Vaclav Hejnic nastopil aprila leta 1892, že dve leti kasneje pa je ob južni strani tivolskega ribnika organiziral prvo mestno drevesnico, iz katere se je razvila Mestna vrtnarija, iz nje pa podjetje Rast, ki še danes deluje pod okriljem družbe KPL.

Hejnic je zaslužen za širitev javnih nasadov in zelenja v Ljubljani, kjer je načrtoval tudi številne ureditve zelenih površin, med drugim drevorede na Resljevi, Prešernovi, Dunajski in Dolenjski cesti, na Prulah, Krakovskem nasipu in na Bregu ter drevorede v podaljšku današnje Tomšičeve in Šubičeve ulice proti Tivoliju, s čimer je uresničil Fabianovo idejo o zeleni povezavi Tivolija z mestom. Uredil je tudi park na Hrvatskem trgu in Slovenski trg pred sodno palačo (danes Miklošičev park), za katerega je podrobni urbanistični načrt izdelal Fabiani, čigar urbanistične in oblikovalske ideje so močno vplivale na Hejnicovo delo. Z njim je domnevno sodeloval tudi pri ureditvi vrta po dograditvi liceja Mladika leta 1907 (Strgar, 1994).

Slovenski trg, ki je bil orientiran na dominantno pročelje Sodne palače, je nastal kot reprezentativen park s simetrično in geometrijsko zasnovo, ki pa se v prvotni obliki ni ohranil. Ob Miklošičevi in Cigaletovi ulici sta tekla strnjena niza striženih lip, ki naj bi parku dajala okvir, poudarjala vzdolžno orientacijo in simetričnost, ki je bila še dodatno podkrepljena z notranjima nizoma nižjih kroglastih javorjev. Središčni del parka z vzdolžno, elipsasto oblikovanim parterjem je bil simetrično v geometrijskih likih predeljen z nizkimi živicami rezanega pušpana in obsajen z obilico cvetja. Parter so obrobile

² Uporabljam Adamičev način zapisa priimka. V literaturi se namreč priimek »Hejnic« pojavlja v več različnih oblikah, pogosto tudi kot »Hajnic« ali »Heiniz«.

visoke, debelne in povešujoče vrtnice, ob elipsasti poti parterja pa so bile postavljene klopi (Jančar, 2001).

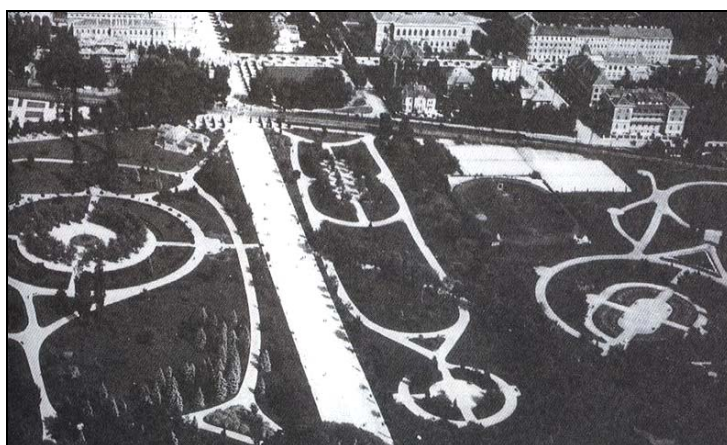

Slika 7: Hejnicova ureditev drevoreda ob Resljevi cesti (Razstava ..., 2008)

Slika 8: Hejnicova zasaditev parka na Slovenskem trgu pred Sodno palačo iz leta 1902 (Razstava ..., 2008)

Hejnicov prvi večji poseg po nastopu službe mestnega vrtnarja je bila zasaditev brestov leta 1895 na takratni Bleiweisovi cesti (danes Prešernovi) v dolžini enega kilometra, prvo večje delo pa ureditev Bleiweisovega parka v Tivoliju dve leti kasneje. Park so po letu 1908, ko so v njem postavili spomenik Primožu Trubarju, preimenovali v Trubarjev park. Mnoge izmed teh ureditev so bile kasneje uničene zaradi širitve prometnic in odločitev nove urbanistične politike. Do Hejnicovega prihoda v Ljubljano je od parkovnih prvin v parku Tivoli obstajala le ureditev neposredno pod Tivolskim gradom in pa drevoredi, ki so jih v parku postopno sadili že od leta 1815 dalje. Hejnicovo delovanje predstavlja odločilno obdobje v oblikovanju parka, saj je bil v tem času v duhu secesije urejen njegov osrednji del. Po Hejnicovem načrtu so leta 1909 najprej zapolnili travnik severno od promenade z ureditvijo velikega okroglega rondoja s koncentričnimi potmi in križnimi vstopi, ki se je ohranil še danes. Kasneje je podobna krožna zasnova nastala tudi v južnem delu parka severno od ribnika. Vzporedno s promenado pa je bila na njeni južni strani urejena še tretja, geometrijsko oblikovana parkovna enota (Adamič, 1996).

Slika 9: Letalski posnetek Tivolija iz leta 1933, na katerem so vidne Hejnicove ureditve in Plečnikova promenada (Tivoli ..., 2008)

Hejnicovo oblikovanje lahko označimo kot izrazito geometrijsko in simetrično, upošteva radialni potek drevoredov, ki so se od Tivolskega gradu stekali proti ulicam mestnega središča. Osnovno obliko njegovih zasnov predstavlja krog, ki ga je pogosto členil na štiri enake dele. Ureditve, katerih skupna značilnost je bilo predvsem formalno oblikovanje in zgledovanje po baročnih vzorcih, med seboj niso bile organsko povezane. Pri snovanju tivolskega parka je Hejnic ponovno sodeloval s Fabianijem, ki je ob promenadi postavil Jakopičev paviljon, in Jožetom Plečnikom, s katerim naj bi se posvetovala o razširitvi glavne tivolske aleje ter zasaditvi topolovega drevoreda in trikotnega parka med železniško progo in Lattermanovim drevoredom. Tivoliju je Hejnic nadel novo podobo, kar je dosegel predvsem z obogatitvijo nasadov, vnašanjem sodobnih grmovnic, vrtnic in cvetočih gredic z različnimi sezonskimi motivi, pri čemer je izbiral vrste, ki so bile v tistem času novost ali so se začele pojavljati tudi v javnih nasadih. Pozornost je bila usmerjena v izbiro privlačnih vrst, čimbolj eksotičnih in redkih, medtem ko je bil učinek celote manj pomemben.

Izven Ljubljane je Hejnic sodeloval tudi pri ozelenitvi Novega mesta in Dolenjskih Toplic, zasaditvi drevoredov in nasadov ob železniških postajah dolenjske in kočevske železnice ter uredil številne zasebne vrtove in zelenice. Najpogosteje je v svojih ureditvah uporabljal divji kostanj, platano, javor, lipo in topol, manj odobravanja med Ljubljančani pa so pozele njegove nasadi s srebrnimi smrekami. Hejnicove zasluge, strokovne in organizacijske, so cenili njegovi sodobniki in nasledniki, saj je dvignil slovensko vrtnarstvo in vrtno kulturo na visoko raven ter začel s projektiranjem vrtov, parkov in drugih nasadov. Poleg tega je bil velik zbiralec in poznavalec rastlin, o čimer pričajo njegovi zapiski, skice in načrti.

3.2 ANTON LAP

Vaclav Hejnic je vodil Mestno vrtnarijo in kot mestni vrtnar skrbel za zelene površine Ljubljane vse do smrti leta 1929. Že tri leta prej si je izbral in za svojega namestnika določil Antona Lapa, ki je tedaj kot okrajni ekonom služboval v Gornjem Gradu, pri Hejnicu pa je opravil dvoletno prakso. Lap je službo v Mestni vrtnariji nastopil spomladi leta 1927, za ravnatelja ljubljanskih mestnih nasadov pa ga je župan Dinko Puc imenoval konec leta 1929 (Adamič, 1996).

Slika 10: Tivolska graščina s parkovno ureditvijo s palmami, agavami in cvetjem iz leta 1922, ki je enako podobo ohranila tudi v času Lapa (Strgar, 1994: 67)

Lap je bil rojen v Kamniku, v rodu vrtnarjev, srednjo vrtnarsko šolo pa je končal na Češkem. Hejnicovo delo je nadaljeval z velikim zanosom, že kot učenec in praktikant pa je veljal za nadvse spretnega in sposobnega vrtnarja. Ukvarjal se je z razmnoževanjem in vzgojo rastlin, predvsem lončnic, ki so jih nato s pridom uporabljali tudi na razstavah in prireditvah, prav tako pa je v drevesnici gojil tudi sadno drevje in eksote. V času njegovega delovanja je uredil okolico Tivolske graščine, kamor je umestil različne palme, agave, aloje, granatna jabolka, oleandre, lovor in drugo. V njegovo obdobje sodi tudi večja zasaditev iglavcev na travnate površine in delno gozdne robove, tudi srebrnih smrek, stalno vzdrževanje cvetnih gredic s številnimi enoletnicami ter zasaditev piramidalnih topolov v območju okoli Jakopičevega paviljona in nasproti Trubarjevega spomenika (Strgar, 1994). Poleg tega je Lap s Plečnikom sodeloval pri ureditvah številnih zelenih površin, kot so zasaditev vzdolž Vegove ulice, ureditvi parka ob Navju, Žalah in drugih.

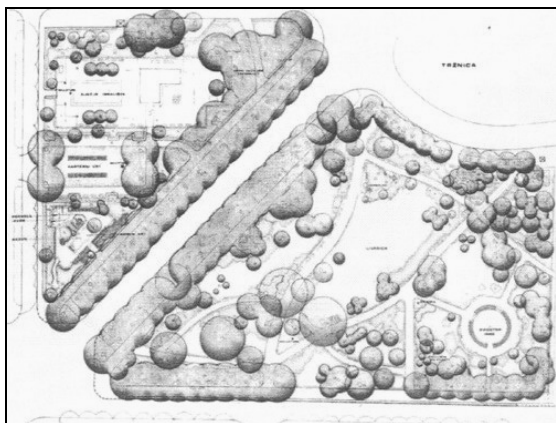
3.3 CIRIL JEGLIČ

Ciril Jeglič velja za pionirja pejsažne dendrologije v Sloveniji. Rodil se je leta 1897 v Gabrovki pri Litiji. Agronomijo je študiral na Dunaju in v Zagrebu, kjer je diplomiral in se nato specializiral na tehniški visoki šoli v Berlinu. Deloval je kot pedagog, ustanovitelj in upravitelj vrtnarskih šol v Zagrebu, Medlogu pri Celju in Mariboru ter v petdesetih letih prejšnjega stoletja kot profesor in predstojnik katedre za vrtnarstvo in pejsažno dendrologijo na Fakulteti za agronomijo, gozdarstvo in veterinarstvo v Ljubljani. Svoje delo in zanimanje je predstavil v več strokovnih knjigah in člankih, pomemben pa je tudi njegov prispevek k strokovnemu izrazoslovju (V Gabrovki ..., 2010).

Jeglič je uvedel sodobno urejanje javnih nasadov ter prenovil alpski botanični vrt Juliana v Trenti. Juliana je edini alpski botanični vrt v naravnem okolju na slovenskem ozemlju. Preurejanje vrta Juliana je Jeglič vodil od leta 1959, leto kasneje pa se mu je pridružil tedanji muzejski kustos za botaniko Tone Wraber. Pred tem je bila Juliana nekaj let pod strokovnim vodstvom Prirodoslovnega muzeja v Ljubljani, ki ga je vodila botaničarka dr. Angela Piskernik in katere zasluga je, da so vrt leta 1951 tudi uradno zavarovali kot spomenik oblikovane narave. Po Jegličevih načrtih so alpske rastline prenesli iz višjih, a pretoplih in suhih delov vrta v severovzhodni nižji, bolj zasenčeni del, ki je bil prej v glavnem neizkoriščen. Nov načrt Juliane je Jeglič leta 1963 objavil v knjigi *Alpski vrt Juliana v Trenti*. Leto pred tem je alpinum prešel pod upravo Prirodoslovnega muzeja Slovenije (Juliana ..., 2010; Alpski ..., 2012).

Ena izmed velikih Jegličevih zaslug je ohranitev parka v Volčjem Potoku, katerega obstoj je bil po drugi svetovni vojni v veliki nevarnosti, da ga ne doleti podobno uničenje kot poprej že veliko podobnih dosežkov vrtno arhitekture v Sloveniji. Leta 1952 je posest v upravo prevzela Agronomska in gozdarska fakulteta Univerze v Ljubljani in na Jegličevo pobudo so ustanovili Arboretum Volčji Potok, katerega kurator je postal. V obdobju njegovega vodenja med leti 1952 in 1957 sta se širitev in razvoj arboretuma zelo hitro nadaljevala. V tem času je Jeglič osnoval drevesnico, se posvetil razmnoževanju rastlin, uredil zaraščene predele parka, poti in skalnjak ter skokovito povečal število lesnatih rastlin in trajnic (Kocjančič, 2008).

V tridesetih letih, torej v času ko so nastajale Plečnikove zunanje ureditve v Ljubljani, je Jeglič izdelal načrte za ureditev parka v okolici starega gradu v Varaždinu, parka Prve hrvaške zavarovalnice v delavski četrti Trešnjevci, trg Kralja Petra Krešimirja v Zagrebu in druge.

Slika 11: Jegličev načrt za Krešimirjev trg v Zagrebu, ki so ga uredili leta 1938 (Krešimirov ..., 2010)

Slika 12: Otroški bazen v parku delavske četrti Trešnjevci iz leta 1940 (Naselje ..., 2009)

4 PREDSTAVITEV IN ANALIZA IZBRANIH ZUNANJIH UREDITEV ARHITEKTA JOŽETA PLEČNIKA

Plečnikove zunanje ureditve lahko v grobem razdelimo na javne in zasebne, tuje in domače. Osrednja pozornost diplomskega dela je usmerjena na domače ureditve odprtega prostora, ki so opisane zelo podrobno. Zaradi večje preglednosti Plečnikovega dela in lažjega razumevanja njegovega ustvarjanja pa sem v nadaljevanju najprej krajše predstavila nekaj bolj znanih javnih in zasebnih zunanjih ureditev, ki so nastale na širšem območju Dunaja in Prage. V tujih ureditvah sem predstavila uporabljene krajinske prvine, pospremljene s citati, strokovnimi opisi in komentarjem, ki je dodan na koncu posameznega sklopa ureditev.

4.1 PLEČNIKOVE ZUNANJE UREDITVE V TUJINI

Izmed Plečnikovih ureditev odprtega prostora v tujini izstopa ureditev grajskega kompleksa Hradčani v Pragi. S to ureditvijo je arhitekt nesporno dosegel svoj ustvarjalni vrh in mednarodno priznanje, zato ga v diplomskem delu obravnavam podrobneje od ostalih tujih ureditev. Poleg tega je Plečnik v tujini ustvaril še vrsto drugih, manj obsežnih in slabše poznanih zunanjih ureditev, ki pa so prav tako pomembna za razumevanje njegovega dela.

4.1.1 Zgodnejše Plečnikove zunanje ureditve

Plečnikovo mladostno dunajsko obdobje je bilo delovno zelo pestro, saj se je arhitekt ukvarjal z udeležbami na natečajih, načrtovanjem notranje opreme, oblikovanjem razstav in gradnjo sakralnih in stanovanjskih stavb. Tako je med leti 1901 in 1902 prenovil stanovanje in dvorišče hiše Weidmann v dunajskem okraju Hietzing. Obstoječo biedermajersko hišo je navidezno povišal z arhitekturno kuliso pred mansardnimi okni in jo okrasil s putti (Hrausky in sod., 1998). S krajinsko arhitekturnega vidika je delo zanimivo zato, ker je tu Plečnik prvič z zelenjem smiselno dopolnil arhitekturo. Med nizke kopaste grmiče na vsaki strani vhoda je postavil klicaje ozkih drevesc, za katera so napravili posebne kovinske opore. Z zelenjem pa se je dodatno ukvarjal še na terasah na dvoriščni strani hiše, kjer je oblikoval strešno pergolo. Ob stenah dvorišča so se ob lesenih lestvah vzpenjale vzpenjavke, ki jih je v koritih razmestil tudi na strehi ob mansardnih oknih. Kasnejši lastnik je hišo prezidal, uničene pa so bile tudi vrtno ureditve (Krečič, 1992).

Med letoma 1906 in 1909 je Plečnik skupaj s kiparjem Josefom Engelhartom na Dunaju zasnoval manjši mestni trg s spominskim vodnjakom Karlu Boromejskemu. V pravokotni trg je vrisal nižjo elipso, v njeno središče pa postavil okrogel vodnjak. Oblika vodnjaka s tremi skodelami in trikotnim obeliskom spominja na ljubljanski Robbov vodnjak. Do vodnjaka Karlu Boromejskemu, ki se nahaja pod ravnijsko trga, z dveh strani vodita kratki stopnišči. Plečnik je vodnjak obdal s polkrožnima lesenima klopema in travnato površino, na kateri so prvotno rasli piramidalni topoli (*Populus nigra* 'Italica'), celoten ovalni trg pa je obdal s kamnitim zicem. Podobno prostorsko zasnovo je kasneje uporabil pri Hrvatskem trgu v Ljubljani (Hrausky in sod., 1998).

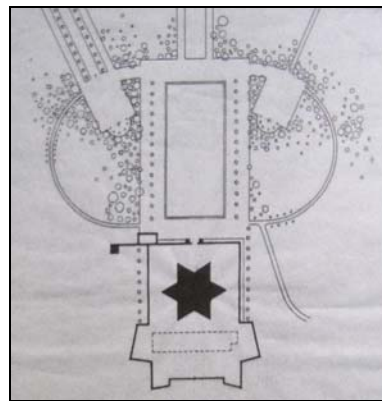
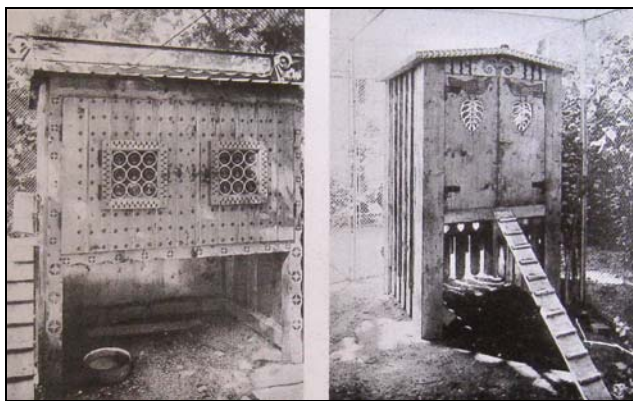

Slika 13: Predvrt Weidmannove hiše je Plečnik zavaroval z nizko ograjo (Hrausky in sod., 1998: 63)

Slika 14: Dvorišče Weidmannove hiše s strešno pergolo in ozelenitvijo (Hrausky in sod., 1998: 63)

Slika 15: Na trati, ki obdaja vodnjak Karla Boromejskega, so prvotno rasli topoli (Hrausky in sod., 1998: 49)

Za tovarnarja Johanna E. Zacherla je Plečnik poleg Zacherlove palače, stanovanjsko-poslovnega objekta, ki spada med njegova najpomembnejša mladostna dela, preuredil tudi družinsko vilo v Döblingu. Z notranjo in zunanjo preureditvijo se je z vmesnimi prekinitvami Plečnik ukvarjal med leti 1904 in 1915. K obstoječi vili je dodal prizidek s teraso in uredil vrt, ki ga je obdal z betonsko ograjo. Za vrt je Plečnik zasnoval tudi golobnjak in kokošnjak, pri zasnovi katerega se je naslonil na antične vzore. Za telovo so na Zacherlovem vrtu postavili tudi Plečnikov procesijski oltar, prav tako pa so po njegovi zamisli dekorirali vrt z lampijoni in zelenjem ob praznovanju 70-letnice tovarnarjeve matere. Vrt in vila se nista ohranila, saj je bila vila leta 1945 požgana, zemljišče pa kasneje prodano in pozidano (Krečič, 1992; Hrausky in sod., 1998).

Slika 16: Kokošnjak in golobnjak, ki ju je Plečnik oblikoval za Zacherlov vrt (Hrausky in sod., 1998: 93)

Slika 17: Načrt ureditve parka gradu Zvezda v Pragi (Hrausky in sod., 1998: 162)

Izmed Plečnikovih del v Pragi izstopa ureditev parka v okolici gradu Zvezda, kjer je Plečnik urejal zgolj potek poti in zasaditev, medtem ko se z arhitekturo ni ukvarjal. Tako je na željo grajske uprave spomladi leta 1929 izdelal načrt okolice gradu, ki so ga leta 1931 le delno izvedli. V času prenove gradu in vrtov na Hradčanih pa se je Plečnik lotil tudi predsednikove letne rezidence na gradu Lany. Zanimiva je njegova preureditev obsežnega parka v grajski okolici, za katerega je zasnoval številne vrtno elemente. Sprva se je posvetil

ureditvi prostora za graščino, ki se odpira proti angleškemu parku. V letu 1921 je uredil prostor pred gradom, pri čemer je uporabil zemljino, ki je bila odkopana ob ureditvi vodovodne mreže. Čez potok, ki je tekel v ribnik, je uredil mostiče z zidanimi ograjami, zasnoval nov prehod skozi obzidje in uredil pot, ki je vaščanom omogočala obiskovanje grajske cerkve. Oblikoval je več vodnjakov, povečal rastlinjak, v vrtu pa postavil čebelnjak, kokošnjake ter nekaj lesenih pomožnih gospodarskih poslopij. V letih 1929 in 1930 se je lotil obnove dolgega zidu ob ribniku, kjer je na travnatem nasipu nad njim postavil monumentalno ograjo oziroma pregrado z vodnjakom v sredini. Ograja z rahlim lokom posnema linijo ribnika, med njima pa teče peščena pot, ki jo je arhitekt obdal s kamnitimi valji. Za otoček sredi ribnika je napravil tudi načrt paviljona, ki pa je ostal neuresničen. Za Alice Masaryk so leta 1933 ob sodelovanju Plečnikovega pomočnika Rothmayerja uredili tudi alpinetum ob gradu (Krečič, 1992; Hrausky in sod., 1998).

Slika 18: Pot, ki vodi med ribnikom in pregrado, obdajajo kamniti valji (Hrausky in sod., 1998: 176)

Slika 19: Čebelnjak pred gospodarskim delom grajskega kompleksa (Hrausky in sod., 1998: 179)

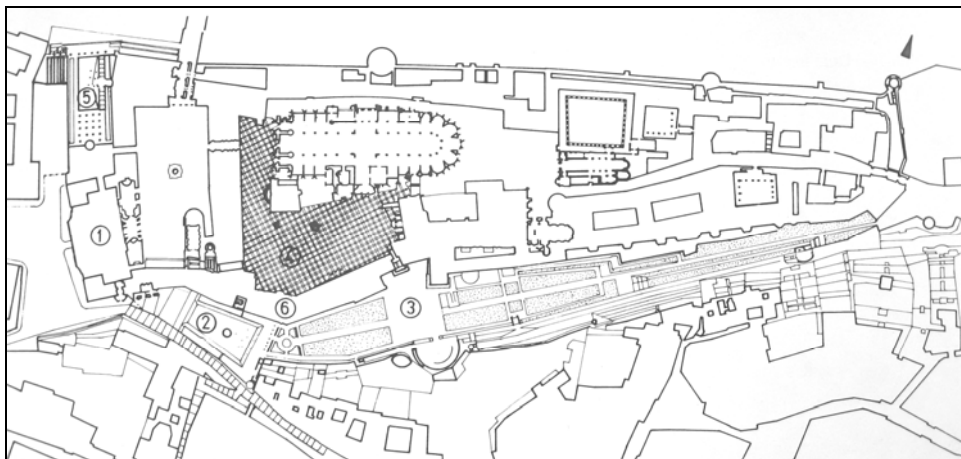
Iz kratke predstavitve zunanjih ureditev, ki so nastala v Plečnikovem začetnem obdobju, lahko opazimo arhitektovo zanimanje za urejanje odprtega prostora. Opisi ureditev so zaradi pomanjkanja gradiva, ki je v nekaterih primerih omejeno zgolj na fotografije in zapise, če so bile prvotne ureditve uničene, bolj skopi, vendarle pa je v njih moč razbrati, katere krajinske prvine je arhitekt najpogosteje vključeval v svoje zasnove. Nabor rastlinskih prvin je dokaj pester, saj Plečnik uporablja vzpenjavke, grmovnice in drevesa, ki jih izbira predvsem na podlagi njihove oblike, kar kasneje prepoznam kot tipičen Plečnikov pristop. V svoje zasnove najpogosteje vključuje vodne motive, številne elemente urbane opreme, premišljeno speljane poti ter nenazadnje tudi povsem utilitarne objekte. Izmed projektov izstopa načrt ureditve parka Zvezda, ki je zanimiv predvsem zaradi prevladujoče organske razmestitve vegetacije, ki mehča ortogonalno zasnovo in je po mojem mnenju za Plečnika dokaj neznčilna.

4.1.2 Hradčani

Po zlomu avstro-ogrske monarhije konec prve svetovne vojne je bila razglašena neodvisna Češkoslovaška republika, katere prvi predsednik je postal Tomaš Masaryk (Hrausky in sod., 1998). Masaryk se je naselil na Hradčanih, starodavnem praškem kraljevskem gradu, ki je imel močan zgodovinski in čustveni pomen za ves narod. Leto kasneje so se na gradu,

ki je bil dolgo časa zapuščen in v dokaj slabem stanju, začela dela, s katerimi so grad zavarovali pred propadanjem ter konzervirali in restavrirali številne njegove dele. Za nalogo preureditve Hradčanov v reprezentativno rezidenco predsednika demokratične države in s tem tudi odpiranje gradu za javnost pa je bil leta 1920 izbran Jože Plečnik in s tem imenovan za arhitekta praškega gradu (Krečič, 1992). V času Plečnikovega imenovanja za grajskega arhitekta je le-ta prejel tudi vabilo z novo ustanovljene ljubljanske univerze. Vabilu se je odzval in se preselil v Ljubljano, kjer je poučeval študente, hkrati pa je vodil preureditvena dela na Hradčanih, kamor je dva do trikrat letno za daljši čas odpotoval.

Svoje navdušenje ob urejanju praških vrtov je Plečnik izrazil v izjavi ljubljanskim učencem na oddelku za arhitekturo: »Napravil sem načrt za predelavo nekega vrta: monumentalno delo! Zamislite si na vrtu stopnice, iz stopnic pa raste monument, kako ga postaviti? Napravil sem zanimiv projekt! Ta vrt je čuden ponaredek, skoraj en kilometer je dolg. Na eni strani same palače, na drugi strani trdnjavski zid. Ta zid sem odprl na enem mestu in dobil sem – nepopisno lep pogled na mesto!« (Plečnik, 1986)

Slika 20: Tloris kompleksa Hradčanov: 1 Prvo dvorišče, 2 Rajski vrt, 3 Vrt na okopih, 4 Tretje dvorišče, 5 Vrt na Bastiji, 6 Osrednje območje rezidence predsednika republike (Krečič, 1997: 56)

Preureditve grajskega kompleksa se je lotil z vrtovi, najprej z Rajskim vrtom. Zanj je značilna nepravilna oblika in dvojnost zasnove: monumentalno stopnišče v zgornjem delu, ki se spusti proti položnejši travnati površini. Sredi stopnišča je sprva nameraval postaviti monolitni obelisk, vendar si je zaradi tehničnih težav premislil in odlomljeni monolit nato postavil na Tretje dvorišče, v bližino mesta, kjer naj bi stal, pa postavil črno dioritno vazo. Travnato ploskev je obdal z nizkim granitnim zidcem, odstranil baročni vodnjak in ga prestavil v točko zaloma osi Vrta na Okopih, na njegovo mesto pa postavil monolitno skodelo iz granita. Ohranil je obstoječo drevnino, ki pa je ni podrejal svoji geometrijski kompoziciji, ampak je obdržal njeno naravno razporeditev. Oblikoval je tudi nov vhod na vrt, ki ga zaznamuje sredinski steber s preklado (Hrausky in sod., 2007; Krečič, 1997).

Slika 21: Rajski vrt z monolitno vazo na trati, obrobjeni z nizkim zidcem (Krečič, 1997: 62)

Slika 22: Spodnji del Vrta na Okopih temelji na kontrastu med prosto razporejeno drevnino in pravilno mrežo travnatih ploskev (Plečnik, 1996: 196)

Hkrati za Rajskim vrtom je Plečnik pričel tudi s prenovo sosednjega Vrta na Okopih, česar se je lotil na izrazito arhitekturen način. Za ločnico med vrtoma je postavil drevored sedmih striženih cipres in ga podkrepil z živo mejo. Za njim je ustvaril majhen parter, v sredino katerega je postavil vodnjak iz Rajskega vrta in ga obdal z nizko živo mejo še na nasprotnem robu. S privoljenjem umetniške komisije je Plečnik podrl dele obzidja, ki je varovalo obrambno nasutje, s katerim so grajski kompleks obdali sredi 19. stoletja. S tem posegom je odprl poglede v globino prostora in na ključne razgledne točke bodisi postavil nove objekte bodisi uporabil obstoječe tako, da so uokvirjali poglede na markantne stavbe v mestu pod gradom. Vrt je razdelil na dolge pasove travnatih površin s kamnitimi obrobami, med katerimi tečejo peščene poti. Glavno vzdolžno os je na treh mestih prekinil s prečnimi medprostori, med katerimi je najizrazitejše Kuhinjsko dvorišče, ki se razteza proti polkrožni razgledni terasi z vitko piramido ob boku, katere oblika asociira na kupole in stolpe mesta spodaj. Nižjo ploščad Moravske bastije je tlakoval z mozaikom v obliki preprog in v njeno zaledje postavil sredozemsko pergolo s kamnito mizo. Kompozicijo zaključuje vitki obelisk, ki posnema videz jambora (Hrausky in sod., 2007; Krečič, 1997 in 1992).

Slika 23: Razgledna terasa na Vrta na Okopih s piramido, katere oblika se simbolično navezuje na kupolo cerkve sv. Miklavža v ozadju (Plečnik, 1996: 168)

Slika 24: Tretje dvorišče, pogled iz zraka (Krečič, 1992: 116)

Vhod v predsedniško rezidenco vodi skozi Prvo dvorišče, ki ga je Plečnik na novo tlakoval z vzorcem v obliki črke »V« tako, da je od vhoda z drugačno barvo kamnite obloge nakazal dve poti. Desna je vodila proti predsednikovemu bivališču, s čimer je arhitekt sledil stari kraljevski poti kronanja, leva pa proti traktu s Špansko dvorano. S tem se je ognil osnemu poudarku Matijevega portala, ki je simboliziral habsburško nadvlado, ob njegovih straneh pa je postavil jambora za zastave (Hrausky in sod., 2007; Krečič, 1997).

Zaradi številnih arheoloških najdb na Tretjem dvorišču, ki je bilo zaradi padca terena prvotno urejeno v dveh nivojih s klančino, in zahtev arheologov, da se stare grajske ostaline ohranijo in situ, je Plečnik velik del dvorišča prekril z betonsko streho in tako izravnal njegov nivo. S tem je dvoriščno ploskev poenotil in jo nato opremil z granitnim mrežastim vzorcem. Na dvorišče je postavil obelisk, prvotno namenjen na stopnišče Rajskega vrta, in sicer ga je umestil tako, da ga je mogoče videti iz obeh dostopov na dvorišče. Glede na vhodno grajsko os je uravnal in dopolnil vodnjak s kipom sv. Jurija. Ob vzhodni stranici na izhodu iz trga je napravil dolgo brežino in ob njej postavil Orlov vodnjak. V njegovi neposredni bližini je oblikoval nov pokrit prehod, imenovan Bikovsko stopnišče, ki vodi iz Tretjega dvorišča v Vrt na okopih. Da bi že z dvorišča odprl lep pogled na mesto pod gradom, je namreč za namen prehoda prebil grajsko stavbo in podeste na stopnišču podaljšal v razgledne balkone (Hrausky in sod., 2007; Krečič, 1997).

Plečnik je preuredil tudi Vrt na Bastiji. Vrt je pravilne pravokotne oblike in v dveh ravninah razdeljen na višje ležeči vrt in nižje dvorišče, ki ga je tlakoval z granitom. Na meji nekdanje pregrade je uredil nizek oporni zid iz granitnih kvadrov in preko dvojnega okroglega renesančnega stopnišča povezal spodnji del z zgornjim vrtom. Tega je zasnoval v pasovih s potmi, obrobljenimi tratami in sredinskim štirirednim drevoredom cipres. Med preureditvijo so naleteli tudi na ostanke srednjeveškega obrambnega stolpa, ki ga je Plečnik na zahtevo arheologov vključil v japonski vrt, kjer je abstraktno razmestil grmovnice in hojnice iz kamnov nepravilnih oblik, in ga prekril z rustikalno pergolo iz kamna in lesa. Na severni strani je podaljšal vrtno površino z balkonom in uredil stopnice proti Jelenjemu jarku in na drugo stran s Plečnikovim mostom proti Smodniškemu mostu ter tako omogoči obhod okoli gradu (Hrausky in sod., 2007; Krečič, 1997). V zaključku praških vrtov, na Zgornjem Jelenjem jarku, je Plečnik leta 1922 uredil razgledišče v obliki polkrožne bastije, načrtane okrog stare lipe, do razgledišča pa speljal terasasti vinograd (Hrausky in sod., 1998).

V začetku tridesetih let, predvsem po ureditvi Tretjega dvorišča, ko je postala kritika tiska in strokovne javnosti vse bolj ostra, vplivnost predsednika Masaryka pa je upadala, se je sklenil Plečnik iz Prage umakniti in se posvetiti realizaciji svojih ljubljanskih projektov. Po mnenju slovenskega umetnostnega zgodovinarja Franca Steleta (1929) so bili vrtovi na Hradčanih eno največjih arhitekturnih nalog tistega časa.

Slika 25: Vrt na Bastiji (Krečič, 1992: 123)

Slika 26: Japonski vrt s pergolo, sredozemsko prvino (Plečnik, 1996: 303)

Menim, da je Plečnik z ureditvijo praških vrtov, ki jih odlikuje izjemna pestrost rešitev, dosegel vrh svojega ustvarjanja. Osrednja usmeritev, ki ga je vodila pri preurejanju Hradčanov, je bila omogočiti čim večjo prehodnost med vrtovi grajskega kompleksa in ga povezati z mestom pod njim, kar mu je uspelo z oblikovanjem novih prehodov in poti. Vendar pa so, podobno kot v Ljubljani, ostali neuresničeni številni načrti, med drugim tudi krožna pot, ki bi preko mostov med seboj povezala vse vrtove okrog gradu in smiselno zaključila arhitektovo delo na Hradčanih. Je pa Plečniku uspelo obnoviti vizualni stik med gradom in mestom ter njegovim naravnim zaledjem, in sicer tako da je odprl zid, ki je varoval obrambno nasutje, in vzdolž njega razporedil razgledne točke z natančno usmerjenimi vizurami. Postavljanje objektov na točke, kjer pride do zaloma osrednje osi ali ko je potrebno preusmeriti pogled opazovalca na pomemben motiv izven zasnove, ustvarja dinamično kompozicijo in se ga je pogosto posluževal tudi v svojih ljubljanskih ureditvah, zlasti pri oblikovanju mestne kopne osi in Zoisove ceste.

Grajski kompleks je Plečnik fizično in simbolno nadgradil z vnašanjem novih krajinskih prvin, med katerimi izstopajo arhitekturne prvine (obeliski, vaze, piramide, stebrišča), stopnišča, pergole, zidci in ostali elementi urbane opreme. Vrtne ureditve so praviloma geometrijsko zasnovane, izstopa le abstraktno zasnovan del Vrta na Bastiji. Prevladujejo enobarvne ureditve brez pisanih cvetličnih nasadov. Le-to je Plečnik dosegel z velikimi tratnimi ploskvami, ki jih prekinjajo peščene poti ali obdajajo nizki zidci in živice. Zaradi razgibane lege grajskega kompleksa se vrtovi nahajajo na več ravneh, ki jih je Plečnik, kjer je bilo le mogoče, povezal s širokim stopnišči ali uredil položne travnate brežine, kar obiskovalcu vzbuja občutek enotnosti prostora. Največji tlakovani površini sta Prvo in Tretje dvorišče, katerega način tlakovanja je v podobni obliki uporabi tudi pri ljubljanskem Kongresnem trgu. Med rastlinskimi prvinami prevladujejo grmovnice in drevesa, ki jih je v novih zasaditvah povezoval v drevorede ali pa, če je šlo za že obstoječo drevnino, ohranil njihovo naravno razporeditev. Kontrastna razmerja je gradil med obstoječimi in novimi ali grajenimi in naravnimi prvinami. Pri prenovi vrtov se je naslanjal na antično in narodno izročilo, kar je tudi ena izmed značilnosti, ki jo prepoznam v njegovih praških in kasnejših ljubljanskih ureditvah odprtega prostora. Čeprav je prenova Hradčanov temeljila na historičnih osnovah, pa je v Plečnikovem delu prepoznati izjemen kreativni naboj in idejni doprinos.

4.2 PLEČNIKOVE ZUNANJE UREDITVE V LJUBLJANI

4.2.1 Metodologija izbora in analize Plečnikovih zunanjih ureditev v Ljubljani

Diplomsko delo podrobno obravnava deset Plečnikovih zunanjih ureditev. Pogoji za izbiro ureditve je bil, da le-ta izpolnjuje vse navedene kriterije, ki so:

- *prostorski okvir*: Slovenija, Ljubljana, mestno središče
Izbrala sem le tiste ureditve odprtega prostora, ki ležijo v mestnem središču³. Večina izmed spodaj izbranih ureditev se uvršča med najbolj prepoznavne dele slovenske prestolnice, pogosto pa se med seboj tudi povezujejo.
- *časovni okvir*: med obema vojnama
Zanimale so me zgolj ureditve, ki so nastale v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno, natančneje med leti 1918 in 1941. To je bilo hkrati obdobje, ko je Evropo in svet zajelo gibanje funkcionalizma in ostalih tokov moderne.
- *krajinske prvine*: rastlinske prvine
Izbrane so bile tiste zunanje ureditve, v katerih so rastlinske prvine najbolj izrazite ali celo prevladujejo nad ostalimi, zlasti grajenimi prvinami.
- *lastništvo*: javni prostor/zasebni prostor
Osrednji poudarek diplomskega dela je oris Plečnikovih javnih ureditev odprtega prostora, ki so dostopne najširšemu krogu uporabnikov. Kot dodatek in prikaz širokega spektra Plečnikovega ustvarjanja pa sta pregledu javnih ureditev dodana še dva zasebna vrtova, s čimer sem želela opozoriti, da je bil arhitekt poleg ureditev obsežnih zasnov v javnem mestnem prostoru enako spreten tudi pri manjših zasebnih ureditvah.

Seznam izbranih zunanjih ureditev sestavljajo:

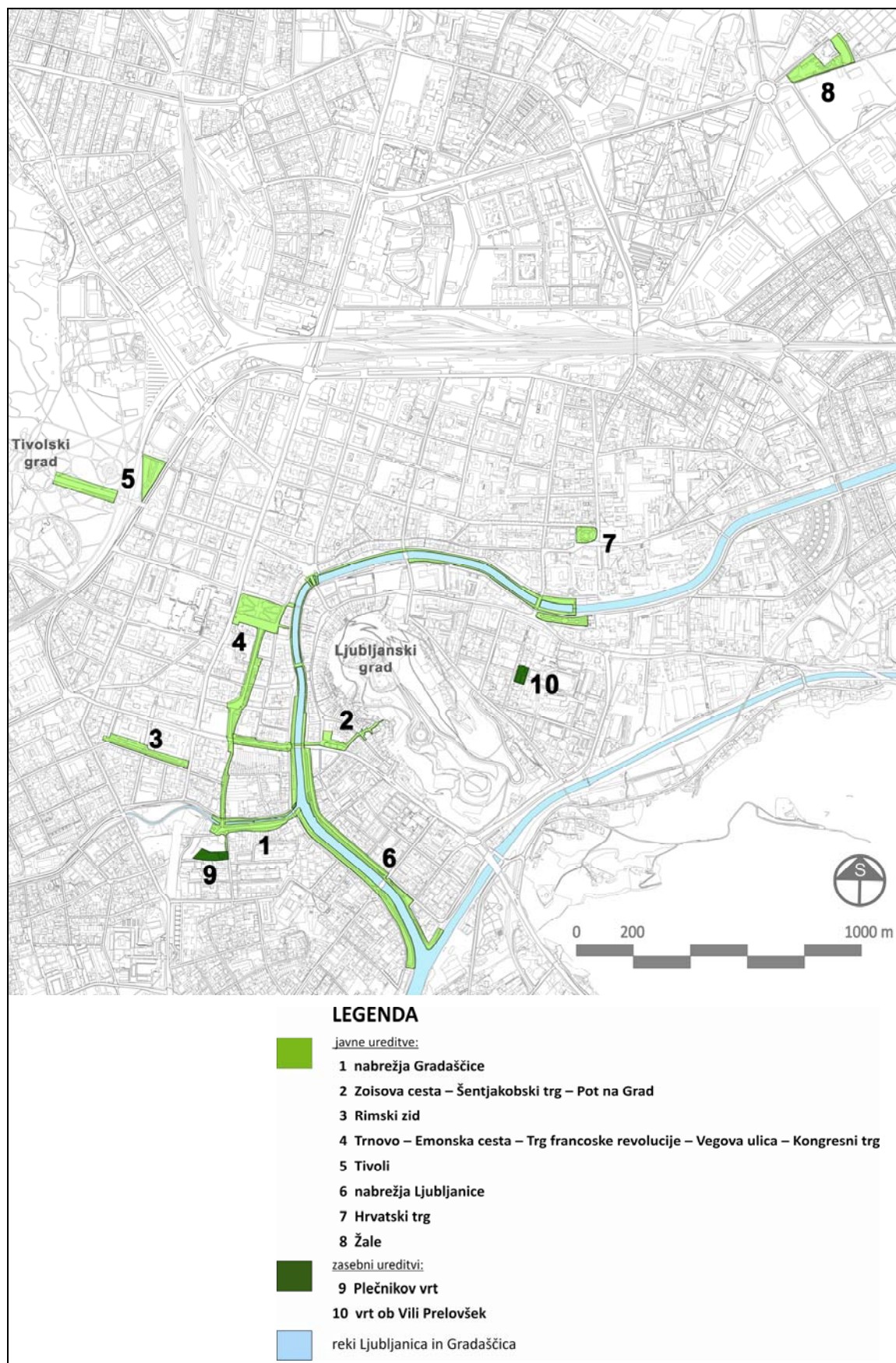
A) javne ureditve:

1. nabrežja Gradaščice,
2. Zoisova cesta – Šentjakobski trg – Pot na Grad,
3. Rimski zid,
4. Trnovo – Emonska cesta – Trg francoske revolucije – Vegova ulica – Kongresni trg,
5. Tivoli,
6. nabrežja Ljubljanice,
7. Hrvatski trg in
8. Žale.

B) zasebni ureditvi:

9. Plečnikov vrt in
10. vrt ob Vili Prelovšek.

³ Slika 27 prikazuje lokacije desetih izbranih Plečnikovih zunanjih ureditev, izmed katerih jih devet leži v mestnem središču, le pokopališki kompleks Žale leži izven centra Ljubljane, in sicer v četrtini skupnosti Bežigrad.

Slika 27: Prikaz lokacij izbranih Plečnikovih zunanjih ureditev v Ljubljani (kartografska podloga: TTN, 2009)

Kakovost javnih prostorov se odraža v številu različnih možnih rab le-teh, na kar pa najpogosteje vplivajo strukturne členitve odprtih prostorov. Členitev prostora nam omogoča uporaba različnih krajinskih prvin. Izbrane Plečnikove zunanje ureditve sem zato predstavila tako, da sem njihove opise strukturirala po posameznih značilnostih, največja pozornost je posvečena ravno krajinskim prvinam. Glede na značaj ureditve (javna ali zasebna ureditev) so nekoliko različne tudi značilnosti, po katerih so zunanje ureditve analizirane in nato za lažjo primerjavo tudi razvrščene v preglednicah.

Izbrane zunanje ureditve so analizirane po naslednjih značilnostih:

- VRSTA UREDITVE opredeljuje, ali gre za enostavno (samostojno) ali sestavljeno javno ureditev (večplastno, povezuje več samostojnih ureditev), in opiše glavno značilnost. Nadalje je izpostavljena tudi njena najbolj izstopajoča lastnost: ali gre v osnovi za točkovno, linijsko ali ploskovno ureditev; TIP VRSTA IN ZASNOVA pa opredeljuje ali gre za uporabni/reprezentativni vrt ter opiše zasnovo.
- ČAS NASTANKA zajema celotno obdobje nastajanja ureditve, to je čas od izrisa prvih načrtov do dokončanja izvedbenih del.
- KRAJINSKE PRVINE so glede na svojo funkcijo razdeljene na šest sklopov, in sicer :
 - o RELIEFNE PRVINE (brežina, terasa),
 - o VODNE PRVINE (vodnjak, ribnik, bazen, reka),
 - o RASTLINSKE PRVINE (drevo, gruča dreves, drevored, živa meja, trata, cvetlična ali zelenjavna gredica, posodovka, grmovnica, vzpenjavka, skalnjak, trajnica, enoletnica),
 - o UTRJENE POVRŠINE (pot, sprehajališče, robnik, trg, stopnišče, dvorišče),
 - o URBANA OPREMA/VRTNA OPREMA (klop, svetilka, konfin, ograja, zidec, zid, kip, stol, miza, vaza),
 - o ARHITEKTURA (stebrišče, molilnica, kapela, portal, steber, znamenje, spomenik, most, pergola, številne stavbe in drugo).
- MATERIALI, ki so uporabljeni v ureditvi, bodisi kot tlak bodisi kot pomemben del katerega izmed krajinskih prvin.
- RASTLINSKE VRSTE so podane po načinu latinskega (znanstvenega) poimenovanja, razen v primerih, kjer njihova natančna razpoznavnost ni možna.
- ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE podajajo sorodnosti z zgodovinskimi ureditvami, njihovimi elementi ali avtorji ter kulturnimi aspekti, iz katerih je bil črpan navdih.
- SIMBOLNI POMEN predstavlja drugotni pomen ureditev (kompozicijski, vizualni, urbanistični pomen, pomembnejši arhitekturni objekti/ureditve v bližini).
- DRUŽBENI POMEN opiše pomen javne ureditve za mesto in njegove prebivalce; POVEZAVA VRSTA Z OBJEKTOM pa način oziroma prvine, s katerimi je v izbranih zasebnih ureditvah izvedena povezava teh dveh bivanjskih prostorov.⁴

⁴ Nekatere zunanje ureditve imajo kot zadnji del opisa dodano tudi kategorijo »POMEMBNEJŠE PREUREDITVE«, ki pa na koncu ni predstavljena v preglednicah, saj je dodana le nekaterim od izbranih ureditev in ni relevantna za končno primerjavo.

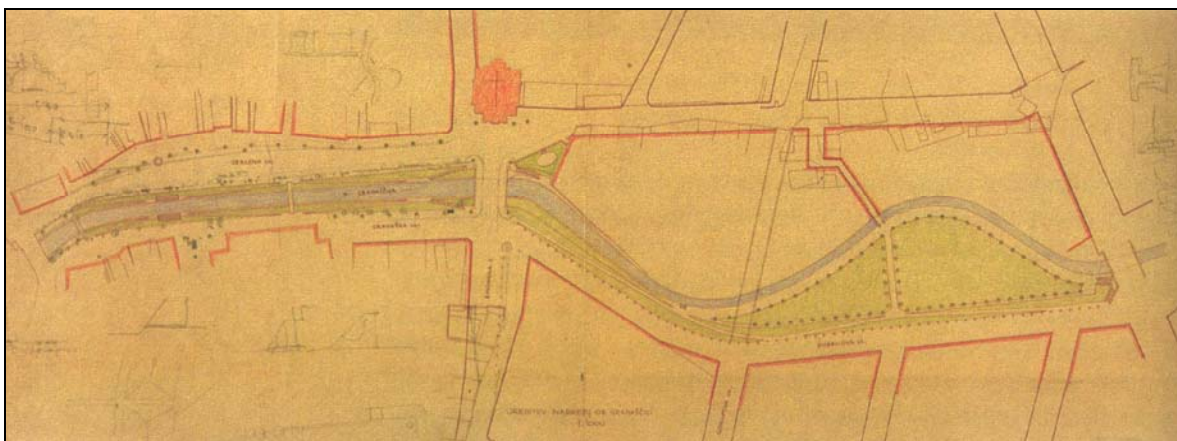
Analizi izbranih zunanjih ureditev so priloženi Plečnikovi načrti celotne zasnove ali njenih delov, ki sem jih pridobila bodisi iz strokovne literature bodisi v različnih arhivih, kjer pa načrta ni, sem opise pospremila s fotografijami, ki prikazujejo prvotno zasnovo ureditve. Vse izbrane primere sem opremila tudi z lastnimi fotografijami, ki prikazujejo nedavno stanje ureditev. Pri analizi zunanjih ureditev je največ pozornosti posvečeno uporabljenim krajinskim prvinam, ki so v posamezni ureditvi prisotne, poleg tega pa v diplomsko delo vpletam še umetnostnozgodovinske podatke in citate, za katere sem menila, da so za razumevanje ureditev pomembni in zanimivi. Izmed izbranih zunanjih ureditev sem najbolj podrobno raziskala in analizirala ureditev pokopališkega kompleksa Žale, katerega načrti so priloženi v Prilogah.

4.2.2 Izbrane Plečnikove javne ureditve v Ljubljani

4.2.2.1 Nabrežja Gradaščice

VRSTA UREDITVE

Ureditev nabrežij Gradaščice je sestavljena iz ureditev rečnih bregov, uličnega prostora, mostov, trga in parka. Posamezne ureditve so skoncentrirane okrog osrednjega motiva, reke Gradaščice, ki je linijska vodna poteza.

Slika 28: Načrt ureditve nabrežij ob Gradaščici (Krečič, 1997: 118)

ČAS NASTANKA

Tok reke Gradaščice so po Plečnikovi zamisli regulirali med leti 1930 do 1932, idejo za ureditev nabrežij Gradaščice pa je arhitekt nakazal že leta 1928 v regulacijskem načrtu za Ljubljano. Z novo ureditvijo Gradaščice se je Plečnik lotil tudi prenove mostov. Njegova zasnova je obsegala obnovo Trnovskega mostu, Petelinjega mostu oziroma brvi pri Tenenteju in izgradnjo novega Kolezijskega mostu, ki pa ni bil izveden. Po njegovih načrtih je bil v celoti urejen le spodnji del vodotoka od mostu na Riharjevi ulici do izliva Gradaščice v Ljubljanico. Do trnovske cerkve je oblikoval le levi breg reke (Krečič, 1997).

KRAJINSKE PRVINE

RELIEFNE PRVINE

Nabrežja Gradaščice je Plečnik utrdil s travnimi brežinami. Zahodno od trnovske cerkve, nasproti župnišča, pa je na terasi, ki leži nekoliko nižje od cestišča, Plečnik uredil park ovalne oblike.

VODNE PRVINE

Osrednja vodna prvina ureditve je reka Gradaščica.

RASTLINSKE PRVINE

Glavno oblikovalsko prvino ureditve predstavlja zelenje, ki bodisi kot posamezno drevo, drevored, gruča dreves ali živa meja poteka na obeh straneh vodotoka, katerega nabrežja porašča trata. Z zelenjem Plečnik poudari vodno os Gradaščice, ki se nato priključi Ljubljani, osrednji vodni osi v mestu.

Slika 29: Gradaščica z ozelenjenimi brežinami in perišči v ozadju (11. sep. 2010)

Slika 30: Mesto izliva Gradaščice v Ljubljano je Plečnik označil s topoli (11. sep. 2010)

UTRJE NE POVRŠINE

Z brežin se proti reki v obliki položnih ramp spuščajo peščene poti, ki povezujejo ulični prostor z reko. Na zgornjem robu brežin poteka peščen hodnik, širok peščen pas pa je Plečnik uredil tudi ob desnem robu Eipprove ulice. Pas je zamejil z robniki, s čimer je poudaril nekdanji potek reke, ki je viden tudi iz načina zazidave ob ulici. Betonski stopnišči, namenjeni pericam, je obdal z grobo obdelanim kamnom.

Prečna vodna mestna os Gradaščice se zaključi z Jekarskim oziroma Razorčevim mostom, ki poteka prečno na Eipprovo ulico in je bil po načrtih Mestnega stavbnega urada postavljen v začetku 20. stoletja v secesijskem stilu. Nekoliko pred njim se je nekdanj nahajala vodna zapornica, do katere je Plečnik uredil stopnišče, ki stoji še danes, četudi so zapornico ob kasnejši regulaciji Gradaščice odstranili. Ob izlivu Gradaščice v Ljubljano je Plečnik oblikoval kamnite stopnice, ki se spuščajo proti rečni gladini. Stopnišče je umestil tudi med Trnovskim mostom in parkom ob njem. Stopnišče je nekdanj vodilo do reke, vendar pa je zaradi kasnejše regulacije le-te in posledičnega znižanja njene gladine, izgubilo svojo vlogo. Peščeno ploskev ovalnega parka je zamejil z drevjem in zelenico.

URBANA OPREMA

Ob hodniku, ki teče na obeh bregovih Gradaščice od Trnovskega mostu do izliva reke, so na vrhu brežine med drevjem nameščene Plečnikove klopi, klop je postavil tudi v park ob cerkvi. Do trnovske cerkve je arhitekt oblikoval le levi breg reke, in sicer je po robu nabrežja postavil strnjeno vrsto konfinov, med katerimi raste živa meja. V osi obeh stopnišč, namenjenih pericam, je umestil votlini, nad njimi pa ograjo iz kamnitih podstavkov, na katere je položena preklada.

Na vzhodni strani je na začetek in konec Trnovskega mostu Plečnik postavil ulični svetilki, ravno tako je z njima označil rob polkrožnega predprostora cerkve. Cestišče mostu od pločnika na obeh straneh ločujejo betonski konfini, ki obdajajo tudi cerkveni predprostor.

ARHITEKTURA

Leseno brv Petelinjega mostu je Plečnik nadomestil z betonskim mostom, namenjenim pešcem. Ograjo tvorijo betonski konfini, ki so med seboj povezani s kovinsko cevjo. V bližini mostu je ob Eipprovi ulici na mestu nekdanjega vodnjaka uredil kamnito mizo, ki pa je bila ob kasnejši preureditvi odstranjena. Plečnik je prenovil tudi nekdanj leseni Trnovski most, ki si ga je že v regulacijskem načrtu za Ljubljano zamislil kot del glavne mestne monumentalne osi ter določil njegov potek v osi trnovske cerkve in nato naprej po Emonski cesti vse do Južnega trga. Balustrada iz umetnega kamna na mostu je sestavljena iz metamorfoz grških arhaičnih posod. Sredino mostu na vsaki strani zaznamujeta skulpturi, in sicer piramida v vlogi svetilnika na vzhodni ter kip sv. Janeza Krstnika, zavetnika trnovske cerkve in delo kiparja Nikolaja Pirnata, na zahodni strani (Hrausky in sod., 1996). Na napisni plošči na fasadi mostu sta vklesani imeni »KRAKOVU« in »TRNOVU«, s čimer je želel Plečnik jasno nakazati, katerima ljubljanskima predmestjema most pripada, seveda vsakemu do polovice.

MATERIALI

Materiali, ki jih Plečnik uporabi v ureditvi so: pesek, beton, kovina, granit, porfir, kamen in zemlja.

RASTLINSKE VRSTE

Zadnji del toka Gradaščice od mostu pred trnovsko cerkvijo do izlitja v Ljubljanico tvori drevored navadnega divjega kostanja (*Aesculus hippocastanum*), s katerim so Krakovčani že pred desetletji obdali strugo. Med prvotnimi, razraslimi divjimi kostanji so bila kasneje zasajena tudi posamična drevesa nekaterih drugih vrst, kot so javorolistna platana (*Platanus × acerifolia*), robinija (*Robinia pseudoacacia*), navadna breza (*Betula pendula*), gorski javor (*Acer pseudoplatanus*) in drugi, medtem ko mesto perišč označujejo vrbe žalujke (*Salix × sepulcralis* 'Chrysocoma')⁵. Strižena živa meja na vrhu rečnih brežin je iz navadnega gabra (*Carpinus betulus*).

»Tržni prostor« Trnovskega mostu na vsaki strani mostu zamejuje vrsta štirih brez (*Betula pendula*). Breze rastejo iz z zemljo napolnjenih niš betonskega mostu, kar ga uvršča med redke mostove v Evropi, na katerih rastejo drevesa. Prvotno zasaditev na mostu so

⁵ Poimenovanje drevesne vrste je povzeto po priročniku »Izbor in uporaba drevnine za javne nasade« (Šiftar, 2001). Nekateri viri, kot na primer Bruns (2006), vrbo žalujko oziroma povešavo vrbo poimenujejo *Salix alba* 'Tristis'.

predstavljale ciprese (*Cupressus sempervirens*), ki pa so jih kmalu nadomestili z brezami, katerih drevored se nato nadaljuje vzdolž Emonske ulice. Brezi je postavil tudi pred vhod v trnovsko cerkev ter z drevoredom brez poudaril potek Eipprove ulice. Ustje reke označuje spremenjena zasaditev, saj se na mestu izliva Gradaščice v Ljubljano drevored vrb žalujk (*Salix × sepulcralis* 'Chrysocoma') prekine z laškimi topoli (*Populus nigra* 'Italica').

Slika 31: Peščene poti se položno spuščajo proti vodi (Hrausky in sod., 1996: 66)

Slika 32: Obnovljene Plečnikove klopi ob Eipprovi ulici (11. sep. 2010)

Slika 33: Levi breg reke pred Trnovskim mostom je oblikoval že Plečnik v 30ih letih (Krečič, 1997: 119)

ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE

Reka je nekoč ustvarjala naravno mejo in ločevala naselbini na nasprotnih bregovih, ki sta bili usmerjeni vsaka v svojo dejavnost. Na levem bregu Gradaščice se razprostira Krakovo, so bili že v času rimske Emone naseljeni ribiči, na desnem bregu, v Trnovem, pa so bivali čolnarji ter vsakovrstni prevozniki, o čemer še pričajo imena številnih ulic. Pred regulacijo je imela reka znaten gospodarski pomen, saj so se ob njej vrstile žage, perišča, pristanišča za čolne in podobno. Na obeh bregovih reke je Plečnik simetrično oblikoval široki betonski stopnišči oziroma perišči, ki jih je namenil trnovskim in krakovskim pericam, saj je bila v času regulacije reke ta dejavnost še vedno živa. Ob preureditvi nabrežij Gradaščice se je arhitekt lotil tudi Eipprove ulice, katere levi rob cestišča je oblikoval tako, da posnema nekdanji tok reke.

SIMBOLNI POMEN

Plečnik si je Gradaščico zamislil kot prečno vodno os, ob kateri se vrstijo zelene parkovne poteze. Trnovski most je oblikoval kot »trg na reki«, na katerega razširja predprostor trnovske cerkve, ki mu je služila kot poglobitveni kompozicijski poudarek v celotni potezi oblikovanja prostora Gradaščice. Vogali mostu so poudarjeni s štirimi kamnitimi piramidami, ki poudarjajo poseben pomen prostora in usmerjajo pozornost na koničasto obliko cerkvenih zvonikov.

DRUŽBENI POMEN

Plečnik je z načrtovano ureditvijo nabrežij, zlasti pa z izgradnjo oziroma preureditvijo mostov, nameraval nasprotna bregova reke ponovno tesneje povezati. Idejo o povezovanju bregov je nakazal že v regulacijskem načrtu za Ljubljano, kjer za Gradaščico predvideva podobno ureditev kot pri Ljubljani, le da želi tu poudariti ruralni značaj naselbin, skozi katere reka teče.

Slika 34: Trnovski most z drevjem ustvarja videz širokega trga pred cerkvijo (9. sep. 2010)

Slika 35: Drevored brez in hodnik ob Eipprovi ulici poudarjata nekdanji tok Gradaščice (11. sep. 2010)

POMEMBNEJŠE PREUREDITVE

V osemdesetih letih je bila forma Eipprove ulice dodatno poudarjena z ureditvijo porfirnega hodnika ob njej. Zaradi nenehne poplavne nevarnosti je bilo v osemdesetih letih prejšnjega stoletja izvedeno tudi nadaljnje reguliranje vodotoka, ko so po dnu struge uredili betonsko kineto, kar pa je z ekomorfološkega vidika povzročilo močno degradacijo vodnega okolja reke in zmanjšanje njene naravne privlačnosti. V letu 2010 je bil dokončan dolgoletni projekt ureditve parka ob Gradaščici, ki zajema območje med Trnovskim mostom in Riharjevo ulico. Kot del nove ljubljanske vpadnice je bil zgrajen Most na Barjanki, kar je zahtevalo prestavitev rečne struge za nekaj metrov. Nova parkovna ureditev se deloma nanaša tudi na Plečnikove predloge za ureditev obvodnega prostora in posnema nekatere njegove prvine, kot na primer perišča, ki jih je Plečnik uredil v spodnjem delu rečnega toka. Podobnosti pa najdemo tudi v načinu ureditve peščenih poti ter gabrove živice, ki jo prekinjajo betonski konfini.

Slika 36: Trnovski most in rečni prostor Gradaščice v 30ih letih (Hrausky in sod., 1996: 66)

Slika 37: Današnja regulirana struga Gradaščice, stopnišče in ovalni park (9. sep. 2010)

4.2.2.2 Zoisova cesta – Šentjakobski trg – Pot na Grad

VRSTA UREDITVE

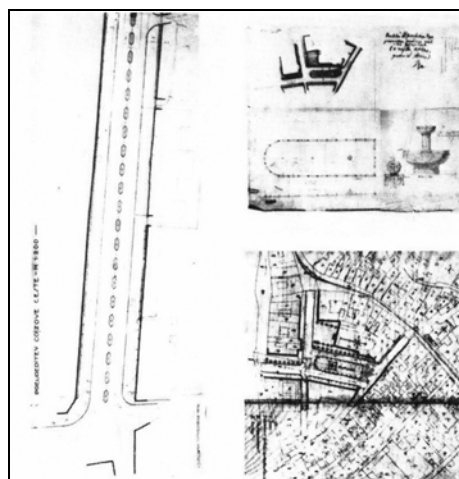
Celotna poteza nove Plečnikove mestne prostorske osi poteka od Zoisove ceste preko mostu čez Ljubljanico na Šentjakobski (Levstikov) trg in se zaključi z oblikovanjem okolice cerkve sv. Florijana ter Potjo (Ulico) na Grad. Poteza je sestavljena iz ureditev uličnega prostora, parka in trga, vse pa se navezujejo na prometnico, zato ima ureditev kot celota linijski značaj.

Ureditvi Šentjakobskega trga in Zoisove ceste sta najstarejši Plečnikovi ureditvi javnega prostora v Ljubljani, zato sta na nek način vzorčni, saj je Plečnik z njima nakazal svoj oblikovalski slog. Pozitivno javno mnenje in občudovanje Plečnikovega dela se je kmalu razširilo tudi v strokovnem krogu, o čemer priča zapis arhitekta Maxa Fabianija v Kroniki slovenskih mest, kjer piše: »Zelo zanimivo rešitev nam nudi Zoisov graben. Tu se združujejo po profesorju Plečniku elegantno rekonstruirana Zoisova palača in Zoisova piramida z njegovo genialno vrtno umetnostjo, z okrasujočim vrtnim paviljonom arh. Osolina in mnogimi podrobnostmi v tako harmonično celoto, ki je le težko dosegljiva s tako skromnimi sredstvi« (Fabiani, 1935).

Zoisova cesta

ČAS NASTANKA

Z ureditvijo Zoisove ceste se je Plečnik ukvarjal kar v dveh obdobjih, in sicer konec dvajsetih let, ko je urejal njeno ulično podobo, ter v začetku petdesetih let, ko je v okviru preurejanja Križank opravil tudi nekaj posegov, s katerimi je izpopolnil njen širši ulični prostor.

Slika 38: Mesto prevoja Zoisove ceste in menjave prostorskih osi je Plečnik zaznamoval s piramido, ki jo je prvotno obraščal bršljan (Hrausky in sod., 1996: 53)

Slika 39: Neizvedena varianta preureditve Zoisove ceste iz leta 1926 (levo) in načrta ureditve Šentjakobskega trga⁶ z detajlom vodnjaka (desno) (Plečnik, 1986: 101)

⁶ Načrt ureditve Šentjakobskega trga (v večjem merilu) je dodan v Prilogi A.

Prvi načrt ureditve Zoisove ceste sega v leto 1926. V njem je Plečnik prostor nameraval preurediti v široko avenijo z dvema voznima pasovoma, ki bi ju ločil z zelenimi otoki in v zaključek te osi v višini Zoisove palače postavil spomenik Žigi Zoisu. Leto kasneje se je preurejanje prometnice končno začelo (Krečič, 1992).

KRAJINSKE PRVINE

RELIEFNE PRVINE

Reliefna prvina ob Zoisovi cesti je dvignjena terasa ob srednjeveškem obzidju Križank, kjer je Plečnik v petdesetih letih v okviru preurejanja križevniškega samostanskega kompleksa uredil park.

VODNE PRVINE

V središču parka ob južnem obzidju Križank je postavljen vodnjak.

RASTLINSKE PRVINE

V ureditvi Zoisove ceste rastlinske prvine predstavljajo posamezna drevesa, drevoredi, vzpenjavke, živa meja in travni pasovi. Značilno je grajenje prostora po (višinskih) plasteh: trata, nižja drevesa, višja drevesa in vzpenjavke v ozadju.

UTRJENE POVRŠINE

Plečnik je Zoisovo cesto oblikoval simetrično in na obeh straneh ustvaril precej podoben sistem z dokaj plastično razčlenjeno podobo. Na obeh straneh ceste je uredil peščen pas z drevoredom. Sledi mu pohodni del, ki ga predstavlja dober meter širok hodnik iz betonskih plošč, ki so v vzdolžni in prečni smeri prekinjene z granitnimi kockami. Ozek peščen pas se nato preko granitnega robnika dvigne na travnato teraso.

Osrednji peščen hodnik je Plečnik umestil tudi znotraj parka ob južnem obzidju Križank. Peščena pot se nekako na sredini razširi, da zaobjame drevo in vodnjak, nato pa spet zoži. V delu parka ob zahodnem obzidju pa se peščena pot pred koncem razširi v krožno ploščad.

Vogal Zoisove in Emonske ceste je Plečnik višinsko razgibal s stopnišči. Vzdolž Emonske ceste je nadaljeval peščen hodnik z drevoredom in s porfirjem tlakovani pohodni pas, ki se nato nadaljuje vzdolž desne strani Vegove ulice. Z granitnimi robniki je Plečnik zamejil tudi prehode na nižjo travno teraso pred samostanskim obzidjem in med travnatim ter peščenim pasom v parku Križank. Osrednja pot v zahodnem delu parka je obrobljena z granitnimi kockami in vrsto porfirnih plošč.

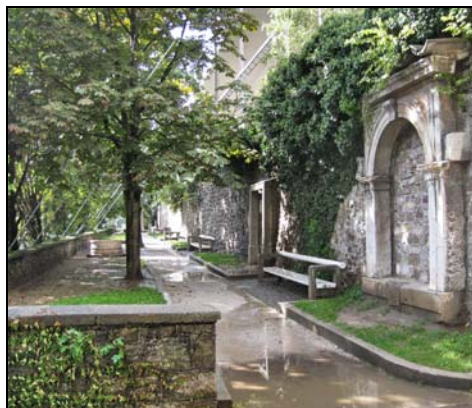
URBANA OPREMA

Vhode v objekte je označil s konfini. Z vitkimi kamnitimi konfini, ki polkrožno zaključujejo pločnik, je označil tudi levi del izteka Zoisove ceste na Breg. V liniji z Emonsko cesto je med parkom in pločnikom postavil nizek zidec.

V južnem parku so klopi nameščene ob križevniškem obzidju, v njegovem zahodnem delu pa ob osrednji sprehajalni poti, ki se pred koncem razširi v krožno ploščad, na kateri so bila nekdaj nameščena otroška igrala.

Slika 40: Topola v funkciji višinskega poudarka na križišču Zoisove in Emonske ceste (11. sep. 2010)

Slika 41: Park ob južnem obzidju Križank (11. sep. 2010)

Slika 42: Spomenik Aškercu in portal v obliki piramide nad stranskim vhodom v Križanke (11. sep. 2010)

ARHITEKTURA

Piramida, spomenik Žigi Zoisu, je sestavljena iz grobo klesanih kamnov, medtem ko je njena konica, ki je okrašena s kamnitimi trni, izdelana iz enega kosa. Na piramidi je tudi plošča z napisom »ZOIS«.

Po navedbah Hrauskya in sod. (1996) je Plečnik na desni strani ulice leta 1954 pred vhod Fakultete za arhitekturo postavil baldahin iz umetnega kamna. Neuresničena pa je ostala zamisel vodnjaka ob nekdanjem obrambnem stolpu na levem delu Zoisove ceste nasproti šole za arhitekturo in dozidava simetričnih prizidkov k šoli. Gosposko ulico je skozi prehod v zidu podaljšal na Zoisovo cesto in ga zaznamoval s portalom iz porušene Smoletove hiše, ki je nekdanj stala na Ajdovščini. Prav tako je v obzidje vgradil spominsko ploščo Andreju Smoletu, ki so jo Penatje leta 1926 po Plečnikovih načrtih vgradili na fasado Smoletove hiše. Leta 1956 je na vrhnji plato parka ob Križankah postavil spomenik Antonu Aškercu, delo kiparja Nikolaja Pirnata, ter oblikoval stranski vhod, nad katerega je postavil portal v obliki piramide. V obzidje so vgrajeni številni arhitekturni elementi in spomenik Srečku Kosovelu.

MATERIALI

Plečnik izmed materialov uporablja pesek, beton, granit, kamen in porfir.

RASTLINSKE VRSTE

Drevored košatih kostanjev, ki so stali ob Zoisovi ulici, je Plečnik odstranil. V peščeni pas je postavil kroglaste javorje (*Acer platanoides* 'Globosum'). Drevored stebrastega doba (*Quercus robur* 'Fastigiata') je posadil na travnati terasi ob samostanskem obzidju, ki ga zaraščajo vzpenjavke, in sicer navadni bršljan (*Hedera helix*) in Veitcheva triroglata vinika (*Parthenocissus tricuspidata* 'Veitchii'), ki obraščata zid tudi na nasprotni strani ceste. V križišču Zoisove in Emonske ceste stoji skupina laških topolov (*Populus nigra* 'Italica'), ki bi morali po prvotnem načrtu označevati tudi zaključek avenije pred Šentjakobskim mostom, vendar je Plečnik kasneje zaradi sprememb glede postavitve piramide spremenil tudi zasaditev. Danes desni rob ulice zamejujeta javorolistni platani (*Platanus* × *acerifolia*). Zoisova piramida je bila prvotno obraščena z navadnim bršljanom (*Hedera helix*).

Park ob južnem obzidju Križank je zasajen z navadnim divjim kostanjem (*Aesculus hippocastanum*) in dobom (*Quercus robur*). Vzhodno od Križank in parka pa se na območju nekdanjih Zoisovih vrtov dvigujejo zasebni vrtovi s prosto zasaditvijo drevnine, izmed katere prevladujeta veliki jesen (*Fraxinus excelsior*) in breza (*Betula pendula*).

Travnati park ob zahodni strani križevniškega obzidja, se trikotno širi v smeri proti Trgu francoske revolucije. Vhod vanj pa je Plečnik označil z zasaditvijo štirih bukev (*Fagus sylvatica*) na vsaki strani. Ob obzidju je zasadil navadne breze (*Betula pendula*), v liniji z Emonsko cesto pa park zasadil z enovrstnim drevoredom gorskega javorja (*Acer pseudoplatanus*) ter jo obdal s striženo živo mejo navadnega gabra (*Carpinus betulus*). Tako kot ob Zoisovi cesti je tudi ob Emonski cesti na peščen hodnik postavil drevored kroglastih javorjev (*Acer platanoides* 'Globosum').

Slika 43: Motiv drevesa v osi prehoda (11. sep. 2010)

Slika 44: Baldahin iz umetnega kamna pred Fakulteto za arhitekturo (11. sep. 2010)

Slika 45: Na vhodu v park s Trga francoske revolucije je Plečnik zasadil štiri buke (11. sep. 2010)

ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE

Zoisova cesta je nastala na mestu nekdanjega jarka ob srednjeveškem obzidju, ki je ločil Novi trg od Krakovega. Baron Žiga Zois, ki je stanoval v palači ob obzidju (danes Breg 22), je celotno območje jarka z obrambnim zidom odkupil, zid podrl in jarek na svoje stroške tudi zasul, zato so območje poimenovali »Cojzov graben« ali »Graben«. Na območju med današnjo Rimsko, Igriško in Prešernovo cesto je Zois uredil okoli 3 hektarje velik javno dostopen botanični vrt, skozi park pa je do Kolezije zasadil lipov drevored. Zois je vrt nato prodal trgovcu Seunigu, ki ga je zaprl za javnost in preuredil v sadovnjak, le-tega pa so kasneje preuredili v široko cesto, ki je vodila na Šentjakobski trg (Kladnik, 1991). Plečnik je ohranil potek Zoisove ceste, ki sledi liniji srednjeveškega obzidja.

Piramida (Zoisu), v Plečnikovih ureditvah zelo pogosto uporabljena arhitekturna prvina, je aluzija na antične egipčanske piramide.

SIMBOLNI POMEN

Glede lokacije za Zoisov spomenik, ki ga je sprva nameraval izvesti v obliki zidanega stebra, se je odločil dati prednost misli o zajezitvi nivojskega padca in označitvi loma prostorske osi Zoisove ceste na Šentjakobski trg, zato je piramido postavil v prevoj ceste. S Zoisovo piramido je Plečnik Zoisovo cesto optično navezal na ureditev, ki se preko

Šentjakobskega mosta nadaljuje na drugi strani Ljubljanice, to je na Šentjakobski trg. Strme stranice piramide usmerjajo pogled opazovalca, ki prihaja navzdol po klancu Zoisove ceste, na koničasti zvonik Šentjakobske cerkve, katerega obliko posnemajo. Piramida ima poleg funkcije spomenika tudi funkcijo dominante Zoisove osi, kljub temu da stoji na njenem koncu. Osrednja dominantna celotne ulične poteze od Zoisove ceste do Poti na Grad pa je najvišja zgradba le-te, to je Šentjakobska cerkev.

Gibanje skozi obzidje Križank je Plečnik popestril z motivom drevesa v osi prehoda. Le-ta se je namreč pojavil pred obiskovalcem, ki se z Gosposke ulice spušča po stopnišču skozi Scamozzijev portal proti Zoisovi, in sicer kot kroglasti javor, katerega drevored sicer poteka vzdolž celotne Zoisove ceste. Trenutno (v marcu leta 2012) drevesa v osi prehoda ni, saj se je le-to posušilo.

Slika 46: Konica piramide usmerja pogled na zvonik Šentjakobske cerkve (11. sep. 2010)

Slika 47: Zelena potezo ob Zoisovi cesti Plečnik členi na več vzporednih pasov (11. sep. 2010)

DRUŽBENI POMEN

Osrednji namen ureditve Zoisove ceste, ki je le nadaljevanje Aškerčeve ceste, in se preko Šentjakobskega mosta nadaljuje na drugi strani Ljubljanice, je ureditev mestne prometnice, katere prometni pomen se je okrepil šele v 60ih letih 20. stoletja, ko so prebili Rožno ulico in promet pod obokom speljali na Karlovško cesto. S tem posegom, ki ga je predvidel že Fabiani, so center mesta približali vzhodnim predmestjem ter izboljšali prometno situacijo.

Šentjakobski trg

ČAS NASTANKA

Leta 1926 je Plečnik po naročilu magistrata izdelal načrte za preureditev Šentjakobskega (danes Levstikovega) trga, ki je bil še v istem letu tudi izveden (Hrausky in sod., 1996).

KRAJINSKE PRVINE

VODNE PRVINE

V osi spomenika je Plečnik postavil kamnit vodnjak, ki leži na meji med vzhodnim in zahodnim delom trga.

RASTLINSKE PRVINE

Ureditev temelji na kontrastni zasaditvi, ki je v zahodnem delu trga geometrijska (drevored), v vzhodnem parkovnem delu pa organska (gruča dreves). Pojavljajo se tudi posamezna drevesa.

UTRJE NE POVRŠINE

Plečnik se je posvetil oblikovanju odprtega prostora, ki je nastal na mestu nekdanjega jezuitskega kolegija južno od cerkve sv. Jakoba. Tukaj je uredil trg, ki ima v vzhodnem delu parkovni značaj. Osrednji del trga predstavlja peščena površina z Marijinim spomenikom. Med cerkvijo in trgom je Plečnik ustvaril ozko ulico, ki se nato priključi Rožni ulici in nadaljuje na Pot na Grad. Peščena ploskev trga povzema obliko podkve, katere daljši stranici tečeta vzporedno s cerkveno fasado. V smeri proti Ljubljani se linija zaključi polkrožno, medtem ko je njen zaključek v smeri proti Rožni ulici pravokotno prisekan.

Za manjši prostor, ki je ostal zahodno od cerkve, Plečnik ni predvidel posebne ureditve. Tu peščeni prostor po sredini prekinja pločnik, tlakovan s porfirjem, ki vodi do vhoda v cerkev in obrobja tudi njegov zahodni rob ter se nadaljuje proti Staremu trgu.

URBANA OPREMA

Rob trga je Plečnik obdal s konfini v obliki krogel na kvadratnih podstavkih iz umetnega kamna. V vzhodnem parkovnem delu ureditve so pod krošnjami dreves razpostavljene klopi.

ARHITEKTURA

Na peščeno ploskev je Plečnik v njeno sredo in hkrati v osi zahodnega roba cerkvene fasade postavil Marijin spomenik, ki ga je več kot desetletje kasneje tudi obnovil in nadgradil.

MATERIALI

V ureditvi so uporabljeni pesek, porfir, umetni kamen in kamen.

RASTLINSKE VRSTE

Vzdolž južne stranice cerkve je zasajen drevored laških topolov (*Populus nigra* 'Italica'), ki se nato v obliki črke »L« nadaljuje ob zahodnem robu trga, ob vhodu v cerkev pa stojita košata gabra (*Carpinus betulus*). V primerjavi z zahodnim delom, kjer je ob daljših stranicah trga simetrično stoji dvakrat po deset kroglastih javorjev (*Acer platanoides* 'Globosum'), so na vzhodnem delu peščene ploskve prosto razporejene bukve (*Fagus sylvatica*), ostrolistni javorji (*Acer platanoides*) in veliki jeseni (*Fraxinus excelsior*). Zeleno povezavo med ureditvijo Šentjakobskega trga in Zoisove ceste predstavlja drevored ostrolistnih javorjev (*Acer platanoides*) ob levi strani prometnice med Gallusovim nabrežjem in Levstikovim trgom. Na ozelenjenem pasu, ki teče ob vzhodni fasadi cerkvene stavbe in začetkom Poti na Grad, pa stoji troje posameznih dreves navadne breze (*Betula pendula*).

V Prilogi A podajam izsek iz načrta ureditve Šentjakobskega trga. Barvni načrt, ki ga hranijo v arhivu AML, ne odraža današnjega stanja in ni datiran. Načrt je najverjetneje nastal v drugi polovici dvajsetih let prejšnjega stoletja in predstavlja eno izmed

Plečnikovih zgodnjih zamisli za ureditev trga, ki jo je kasneje preoblikoval. Načrt je z vidika uporabe krajinskih prvin zanimiv zato, ker v spodnjem desnem kotu vsebuje popis rastlin. Tako je vzhodni del Šentjakobskega trga Plečnik namenil jesenom, južno stranico cerkve pa je nameraval zasaditi z linijo tako zvanih »kugelakazien«, to je kroglastih robinij (*Robinia pseudoacacia* 'Umbraculifera')⁷, katerih dva krajša drevoreda bi vzporedno potekala še od novega vhoda v cerkev proti zahodu. V skladu s to zasnovo bi vzhodni del peščene ploskve obdal le s konfini brez vegetacije. Načrt je predvideval tudi, da bi ob obeh straneh zvonika zasadili vzpenjavko »Ampelopsis Veitschii«, ki jo danes poznamo pod imenom *Parthenocissus tricuspidata* 'Veitchii' oziroma Veitcheva triroglata vinika. V spodnjem desnem kotu je Plečnik v popisu rastlin navedel tudi »kostanj«, z drevoredom katerega bi vzpostavil zeleno povezavo med ureditvijo Šentjakobskega trga in Zoisove ceste.

Slika 48: Pogled na zahodni del Šentjakobskega trga z Marijinim znamenjem (10. avg. 2010)

Slika 49: Kamnit vodnjak razmejuje tržni in parkovni del Šentjakobskega trga (10. avg. 2010)

ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE

Rekonstrukcije Marijinega znamenja se je Plečnik lotil šele leta 1938. Zamislil si ga je kot steber na stebru ter ga postavil na nizko ploščo z zaobljenimi robovi. Nosilec je zamenjal z novim stebrom iz podpeškega kamna, nanj pa postavil kipe svetnikov, ki niso več stali na vogalih kapitela ampak v kompozicijskih oseh trga. Novi steber je zasnoval po Vignolovem toskanskem redu in ga dimenzioniral v sorazmerju z velikostjo trga. Nekdanji položaj svetniških kipov na podstavku je označil s prisposobo odžaganih stebrov (Hrausky in sod., 1996).

SIMBOLNI POMEN

Drevored laških topolov pred cerkvijo sv. Jakoba ustvarja vizualno bariero, iz katere je viden le cerkveni zvonik. Z zeleno zaveso drevnine tako Plečnik loči cerkev od trga in zastre pogled na njeno fasado, ki je bila po njegovem mnenju neustrezno obnovljena. Podobno mnenje je delil tudi Fabiani (1935), ki je o Plečnikovem posegu zapisal: »Zelo lep je postal št. Jakobski trg, to staro središče mesta. Nujno pa bi bilo želeti poenostavljenja nelepe arhitekture cerkve same!«

⁷ Poimenovanje rastlinske vrste je povzeto po katalogu »Bruns pflanzen« (Bruns, 2006), v katerem je navedeno nemško ime »Kugelakazie«, ki ustreza (latinskemu) botaničnemu imenu *Robinia pseudoacacia* 'Umbraculifera'.

Kroglasta oblika konfinov in drevesnih krošenj asociirata na jagode rožnega venca, zbrane okrog Marijinega spomenika. Spomenik predstavlja dominantno Šentjakobskega trga in hkrati deluje kot močen kontrast v primerjavi z gosto zasaditvijo parkovnega dela. S tem oblikovalskim prijemom je Plečnik ustvaril temno ozadje, na katerem se jasno izrisuje vertikalna silhueta Marijinega znamenja pred njim.

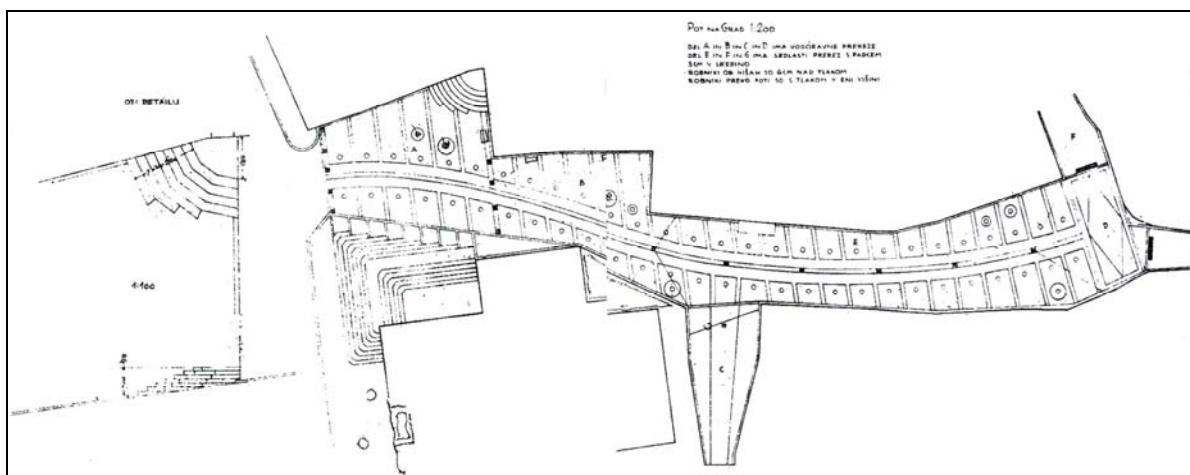
DRUŽBENI POMEN

Šentjakobski trg skupaj s Zoisovo cesto spada med območja, ki jih je Plečnik uredil zaradi njihove arhitekturne ali urbanistične nedefiniranosti, hkrati pa sta bili bistvenega pomena za razvoj mesta s prometnega in kulturnega vidika.

Pot na Grad

ČAS NASTANKA

Ureditev Poti (Ulice) na Grad je bila realizirana leta 1933 in je ena izmed variant, ki jih je arhitekt zasnoval kot dostop do Ljubljanskega gradu (Hrausky in sod., 1996). Pot na Grad predstavlja dohod z južne strani, nastal pa je zunaj nekdanjega mestnega obzidja. Poteka mimo cerkve sv. Florijana. Na njenem pročelju sta v zidnih vdolbinah kipa Karla Velikega in Karla Boromejskega, pod zvonikom pa je tudi baročen stenski vodnjak, ki danes ni več v delovanju.

Slika 50: Načrt ureditve Poti na Grad (Hrausky in sod., 1996: 81)

KRAJINSKE PRVINE

RASTLINSKE PRVINE

Posamezna drevesa.

UTRJE NE POVRŠINE

Osrednji motiv ureditve je ulica in njeno dekorativno tlakovanje, izvedeno v podpeškem granitu, za katerega navdih je Plečnik najverjetneje našel v Pragi. Ulici, ki se strmo vzpenja po grajskem hribu, je s temnimi granitnimi kockami poudaril sredino, s čimer je ustvaril

podobo hrbtenice, prečno nanjo pa v globino do vhodov v stavbe potegnil rebra. Vmesna polja je zapolnil s svetlimi prodniki.

V sklopu ureditve ulice se je Plečnik lotil tudi predprostora cerkve sv. Florijana. Nekdanji stranski vhod je spremenil v glavnega in ga poudaril z ureditvijo stopnišča, pri čemer se je poslužil ostankov prvotnih stopnic in stopnic izpred uršulinske cerkve (Hrausky in sod., 1996).

URBANA OPREMA

Nekako na tretjini od vznožja stopnic je na stopnišče cerkve sv. Florijana postavil kamnite konfine z glavami, s čimer je nakazal linijo uličnega vogala.

ARHITEKTURA

Pri preureditvi zunanosti cerkve sv. Florijana je Plečnik zaprl glavni vhod v cerkev in v njegovo nišo postavil kip sv. Janeza Nepomuka, stranski vhod pa spremenil v glavnega. Prenovil je tudi fasado cerkve, pri čemer je njen spodnji del obložil s kamnitimi ploščami, med katerimi potekajo izstopajoče fuge, ki dopolnjujejo dekorativni izgled ulice. V fasado je vgradil glavo rimskega odličnika (Hrausky in sod., 1996).

Na vrhu klanca v izteku Poti na Grad je Plečnik nekoliko izven ulične osi postavil steber na nizkem zidcu, s čimer je ustvaril vertikalni zaključek, ki usmerja in privlači pozornost obiskovalca.

Slika 51: Preurejena fasada in stopnišče cerkve sv. Florijana (10. avg. 2010)

Slika 52: Kip sv. Janeza Nepomuka in baročni vodnjak ob stranski cerkveni fasadi (10. avg. 2010)

MATERIALI

Izstopajo materiali, s katerimi Plečnik poudari strukturo ulice, to sta podpeški granit in prodniki, kamnite elemente pa uporabi pri prenovi cerkvene zunanosti.

RASTLINSKE VRSTE

Plečnik je v ključnih točkah prostora v tlaku uredil okrogle izpuste in vanje zasadil gabrova drevesa (*Carpinus betulus*), s čimer je ustvaril vtis enakomernejše ulične podobe.

ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE

Ljubljanski grad je za Plečnika predstavljal osrednjo mestno dominantno, zato si je v svojih medvojnih načrtih prizadeval za njegovo preureditev po vzoru grške Akropole, mestne krone, ter na grajskem hribu načrtoval ureditev monumentalnega parlamenta. Do njega je nameraval urediti več dostopov, izmed katerih je bila najbolj monumentalna študija ureditve stopnišča, ki bi vodilo od novo zasnovanega magistrata nasproti obstoječe stolnice ob vznožju hriba vse do Gradu. Kljub številnim Plečnikovim projektom za Grad je ureditev Poti na Grad poleg Šanc in ostalih manjših ureditev poti iz starega mestnega jedra do Gradu dejansko vse, kar je bilo uresničenega.

DRUŽBENI POMEN

Ureditev Poti na Grad predstavlja iztek mestne promenade, ki poteka vse od Zoisove ceste, in dostop do Ljubljanskega gradu.

Slika 53: Osrednji motiv ureditve Poti na Grad predstavlja ulično tlakovanje (10. avg. 2010)

Slika 54: V ključnih točkah je Plečnik uredil okrogle izpuste in vanje zasadil drevice (10. avg. 2010)

4.2.2.3 Rimski zid

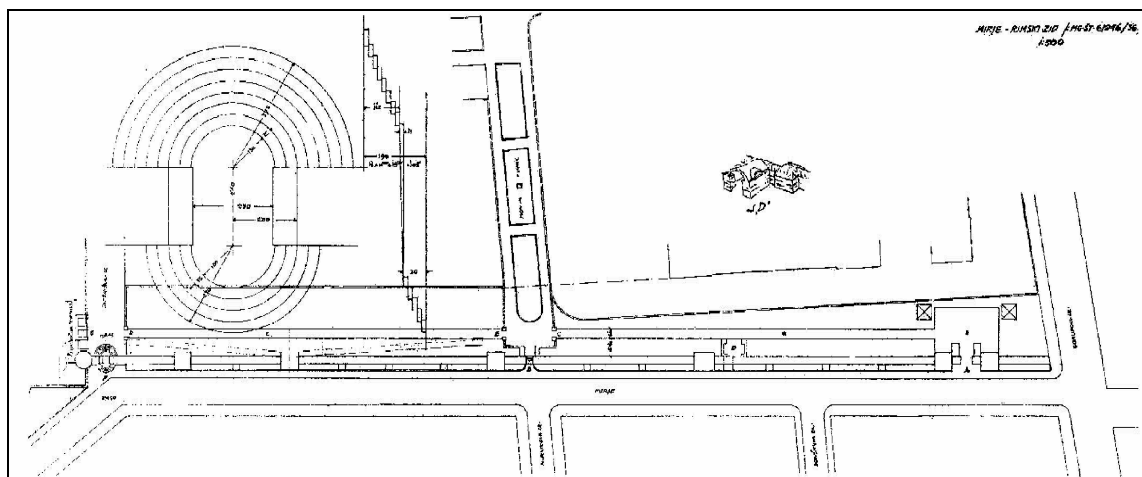
Po prvi svetovni vojni so se v Ljubljani začele izražati težnje po izgradnji sodobne prestolnice. Na zemljišču, kjer se je nahajal Rimski zid, to je med Gradaščico in današnjo Aškerčevo cesto, so nameravali zgraditi mestno četrt z vilami za premožne meščane, zato so se pojavili pritiski za odstranitev zidu, ki naj bi predstavljal nepremagljivo oviro za prometni razvoj Mirja. Na splošno negativno javno mnenje je prav gotovo vplivala tudi klavrna podoba zidu, ki jo je predstavljala gmota kamenja, prekrita z grmičevjem. Za ohranitev Rimskega zidu se je zavzel umetnostni zgodovinar profesor France Stele, ki je bil takrat konservator in vodja Spomeniškega urada, in izdal brošuro V obrambo Rimskega zidu na Mirju v Ljubljani. V njej je utemeljil pristnost antičnih ostankov, v katero je širša javnost močno dvomila, ter prikazal visoko kulturnozgodovinsko vrednost Rimskega zidu v mestnem okolju. Za ohranitev zidu se je ob Steletovem prizadevanju zavzel tudi Plečnik, ki je izdelal načrt za njegovo prenovo ter poskrbel za njegovo izvedbo.

VRSTA UREDITVE

Ureditev Rimskega zidu obsega prenovo antičnega spomenika in ureditev arheološkega parka ob njem, zato jo uvrščam med ploskovne ureditve.

ČAS NASTANKA

Južno obzidje rimske Emone na Mirju je izkopal graški arheolog Walter Schmidt in do leta 1913 zid tudi rekonstruiral do enotne višine. Mejo med ohranjenim in nadzidanim delom je označil z belim kamenjem, zid pa zaščitil s travno rušo. Po Plečnikovih načrtih iz leta 1926 je Mestna občina ljubljanska leta 1934 začela postopke za preureditev zidu, glavna dela so bila končana dve leti kasneje, celotna prenova pa zaključena v letu 1938 (Hrausky in sod., 1996).

Slika 55: Načrt preureditve Rimskega zidu z detajlom dvojnega krožnega stopnišča na Snežniški ulici in skico lapidarija (Hrausky in sod., 1996: 60)

KRAJINSKE PRVINE

RELIEFNE PRVINE

Plečnik je na notranji strani zidu uredil arheološki park, ki se z rahlimi travnatimi brežinami spušča proti severu v smeri Aškerčeve ceste. Ob južnih mestnih vratih sta nekdanje stali piramidi iz zemlje in obrasli z bršljanom (*Hedera helix*), ki pa sta bili pozneje odstranjeni.

RASTLINSKE PRVINE

Osrednji del parka predstavlja travnata ploskev, po kateri so prosto razvrščena drevesa, na vzhodnem delu pa ploskev zaključuje visoka strižena živa meja. Zid je pokrit s travno rušo, na nekaterih mestih pa ga obrašča vzpenjavka. Plečnik je pri Rinskem zidu uporabil moderen pristop, ki ga do takrat v spomeniškovarstveni praksi niso uporabljali, in sicer je vrh zidu zavaroval s preprogo iz trate. Ta pristop je bil hkrati oblikovalsko in varstveno naravnan, saj je z njim zaščitil zid pred propadanjem in ga likovno (gledano iz ptičje perspektive) poenotil z zeleno okolico.

Vzhodni in zahodni del parka sta v kontrastu, saj je v vzhodnem delu v primerjavi z zahodnim drevesna zasaditev gostejša, med drevesi pa so prosto razpostavljeni številni arheološki elementi, medtem ko v zahodnem delu izstopa le del rekonstruiranega hipokavsta.

UTRJE NE POVRŠINE

Ob notranji strani zidu je vzporedno z linijo obzidja Plečnik uredil peščeno sprehajalno pot. Glavno prečno povezavo skozi park predstavlja pot med Aškrčevo in Mirjem, nekdanj izvedeno z dvignjenimi travnimi ploskvami nad porfirnim tlakom, ki ima danes asfaltno podobo.

URBANA OPREMA

Pred preходом proti Murnikovi ulici, ki podolgovati park razmejuje na dva dela, mejo predstavljajo konfini iz betonskih cevi s krogli na vrhu, medtem ko je vzhodna polovica parka na severni strani obdana s kovinsko ograjo z vmesnimi betonskimi stebri.

ARHITEKTURA

Ker so ostaline rimskega obzidja predstavljale oviro za širitev mesta na jug, je Plečnik v izteku Snežniške ulice skozi obzidje ustvaril nov prehod. Prehod z obokom in polkrožnim konveksno–konkavnim stopniščem je oblikoval po vzoru Bramanteja. Nove preboje v zidu je Plečnik označil tako, da jih je nadzidal z elementi rimske arhitekture, medtem ko je oba antična vhoda le dopolnil z najdenimi arheološkimi ostanki. Južna emonska vrata je označil s po štirimi starimi stebri na vsaki strani, ki so se ohranili od nekdanj porušenega Knežjega dvorca, vhod pa zaprl s kovinskimi vrati. V vzhodnem delu parka je v osi vhoda emonskih vrat postavil steber, ki je bil kasneje odstranjen, v stranska mestna vrata pa postavil lapidarij z antičnimi ostanki (Hrausky in sod., 1996).

Slika 56: Prehod skozi Snežniško ulico z bramantejevskimi stopnicami (11. sep. 2010)

Slika 57: Pogled na Rimski zid z vzhodne strani (11. sep. 2010)

Vzdolž sprehajališča je v parku prosto razporedil arheološke izkopanine (pragovi, baze stebrov, elementi tlakov). Prehod na Murnikovo cesto pokriva piramida, izdelana iz kamnov, ki so jih našli med izkopavanjem zidu.

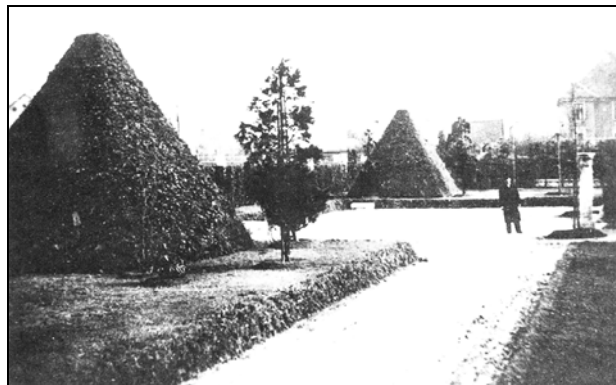
MATERIALI

Pri preureditvi Rimskega zidu je za temelje uporabil že obstoječe zidove in pri gradnji objekta uporabil material, ki so ga pridobili med izkopavanjem obzidja. Pri ureditvi je poleg kamna uporabil tudi opeko, porfir, pesek, prodnike, beton in kovino.

Po navedbah Krečiča (1997) je bila piramida nad prehodom na Murnikovo cesto prvotno prekrita s travno rušo. S travno rušo pa Plečnik ni zaščitil le piramide na Murnikovi, temveč je zeleno obrobo zidu popeljal vzdolž celotne linije, najverjetneje pa je z njo prekril tudi lok nad prehodom v Snežniško ulico ter obok lapidarija.

Slika 58: Južna mestna vrata, ki jim je Plečnik dodal stebre (11. sep. 2010)

Slika 59: Ob južnih mestnih vratih sta nekdanje stali tudi z bršljanom obrasli piramidi iz zemlje, os vhoda pa je Plečnik označil s kamnitim stebrom (Hrausky in sod., 1996: 62)

RASTLINSKE VRSTE

Senčno podobo parku daje zasaditev javorolistnih platan (*Platanus × acerifolia*), ameriških klekov (*Thuja occidentalis*), robinij (*Robinia pseudoacacia*), povešavih gabrov (*Carpinus betulus* 'Pendula'), dvokrpih ginkov (*Ginkgo biloba*) in druge drevnine. Vzhodni rob parka je zasajen z visoko striženo živo mejo iz bukve (*Fagus sylvatica*) in navadnega gabra (*Carpinus betulus*), vzdolž kovinske ograje ob severnem robu parka pa poteka drevored stebrastega doba (*Quercus robur* 'Fastigiata'). Zid ponekod obrašča navadni bršljan (*Hedera helix*).

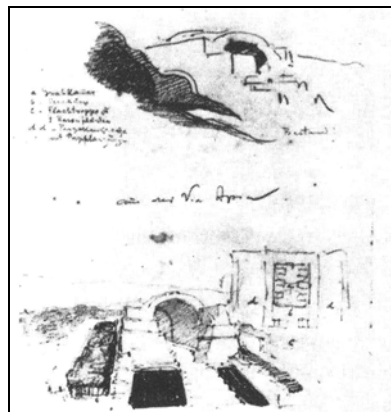
Ob zunanji strani zidu je Plečnik postavil drevored laških topolov (*Populus nigra* 'Italica'). Po vojni so drevored topolov posekali, za kar obstaja več razlogov. Po eni strani naj bi korenine topolov s svojo razdiralno močjo ogrožale temelje zidu, po drugi pa si je za posek dreves močno prizadeval zgodovinar Jaro Šašel, ki je zagovarjal čistejšo znanstveno razlago obzidja. Na tak način, to je brez ozelenitve, namreč spomenik kaže pravo negostoljubno podobo, ki naj bi jo obrambno obzidje Emone nekoč kazalo prihajajočim.

ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE

V antični ostalini je Plečnik videl potrditev za svojo tezo o izvoru slovenske kulture iz rimske in v preureditvi Rimskega zidu je prepoznal priložnost, da to idejo približa tudi svojim rojakom. Sprehajališče, ob katerem so med drevesi razporejene arheološke izkopanine, ki so jih nekdanj hranili v Narodnem muzeju, spominja na antično Apijsko pot v Rimu. Tudi zasnova lapidarija in uporaba ostalih antičnih prvin kaže na to, da so pri preureditvi Rimskega zidu nanj močno vplivali mladostni spomini na rimsko nagrobno arhitekturo.

Slika 60: Vzhodni del parka z antičnimi izkopaninami ob poti in lapidarijem v ozadju (11. sep. 2010)

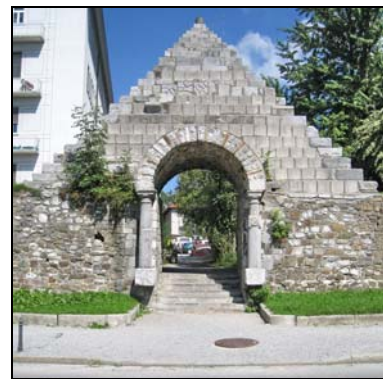
Slika 61: Plečnikova skica groba ob Apijski cesti v Rimu iz leta 1899 (Plečnik, 1986: 106)

Piramida nad prehodom v Murnikovo ulico predstavlja osrednjo dominantno v potezi zidu, je hkrati njegova najvišja točka in leži nekako v njegovi sredini. Navdih zanjo je Plečnik našel v Cestijevi piramidi v Rimu, kjer je le-ta stala na razcepu starih rimskih cest. Danes stopničasta piramida na Murnikovi ulici je imela nekdanje ravne ploskve, saj je bila obrasla s travo skoraj do vrha. Piramida je hkrati iluzija na grob Plečnikovega vzornika arhitekta Gottfrieda Semperja, ki je pokopan na evangelijskem pokopališču v Rimu v bližini Cestijeve piramide (Krečič, 1997).

Krečič (1992) piše, da se je Plečnik pri analizirani ureditvi dosledno držal načela, da ohrani obstoječe arheološke ostaline in jih svobodno interpretira le na mestih, kjer je bila njihova zgodovinska izpovednost manj izrazita. Z dodajanjem elementov rimske arhitekture je želel ustvariti vtis bogatejšega arheološkega parka, kar mu je prav gotovo tudi uspelo, čeprav na račun zmanjšanja zgodovinske pričevalnosti antičnega spomenika, kot je na primer razvidno iz sicer neohranjene postavitve mize na vrhu enega izmed stolpov. Vz dolž ohranjene linije zidu se je namreč ohranilo tudi šest obrambnih stolpov. Na enem izmed njih je Plečnik uredil teraso, jo obdal s stiliziranimi betonskimi cinami in na sredo postavil masivno kamnito okroglo ploščo na rustikalnih stebričih, ki so nekdanje tvorili rimski hipokaust. Arheološki park ob Rimskem zidu je po Krečičevem mnenju slovenska različica Plečnikovega Vrta na okopih, o čemer priča vrsta podobnih motivov ureditve: prehodi skozi zid, forme na oziroma v zidu, izmed katerih prav gotovo najbolj izstopa piramida, zidani lapidarij, ločni prehod in abstraktno razporejeno drevje v parku z naključnimi kamnitimi spomeniki.

SIMBOLNI POMEN

Kamnita piramida nad prehodom v Murnikovo ulico simbolizira gomilo, ravno tako kot obe piramidi iz zemlje, ki sta nekdanje stali v vzhodnem delu parka. Visoka rastlinska linija laških topolov, ki so jih kasneje posekali, je poudarila jasno monumentalno linijo zidu in hkrati delovala kot zelena kulisa, s katero je želel arhitekt od antičnega spomenika ločiti stanovanjsko naselje, ki se je razvijalo na njegovi južni strani in je bilo po njegovem mnenju neustrezno.

Slika 62: Cestijeva piramida v Rimu (Pyramid ..., 2006)

Slika 63: Piramida nad prehodom v Murnikovo ulico je bila porasla s travo (Hrausky in sod., 1996: 64)

Slika 64: Današnja podoba piramide nad prehodom v Murnikovo ulico (11. sep. 2010)

DRUŽBENI POMEN

Rekonstrukcija Rimskega zidu je naletela na številne strokovne kritike, saj Plečnik ni upošteval spomeniškovarstvenih norm in prakse. Vendar pa je arhitektu s kombinacijo arheoloških ostankov in dodajanjem novih elementov uspelo ustvaril reprezentativni urbani prostor, ki je postal priljubljeno shajališče Ljubljančanov. S Plečnikovo preureditvijo Rimskega zidu je Ljubljana ohranila južno mestno obzidje starorimske Emone, ki prav gotovo predstavlja eno njenih dragocenih posebnosti in kakovosten primer ohranitve arheološke ostaline tudi za prihodnje rodove.

4.2.2.4 Trnovo – Emonska cesta – Trg francoske revolucije – Vegova ulica – Kongresni trg

Plečnik si je za izhodišče preoblikovanja Ljubljane v sodobno evropsko metropolo izbral domače Trnovo in s tem načrtoval začetek tako imenovane kopne osi, ki jo poleg različnih arhitekturnih elementov bogati zelenje in ostale krajinske prvine. Kopno os je Plečnik nadaljeval po Emonski cesti mimo Križank na Trg francoske revolucije, kjer je postavil spomenik Napoleonu, in nato dalje po Vegovi ulici, ki jo zaznamuje močno razširjen cestni prostor, vse do Kongresnega trga. Monumentalni zaključek cestne osi, ki pa ni doživela svojega uresničenja, si je Plečnik zamislil v novo zasnovanem Južnem trgu ob severnem robu parka Zvezda, katerega vstopni del bi zaznamovale Aleksandrove propileje.

VRSTA UREDITVE

Vzdolž linijske monumentalne poteze, ki povezuje Trnovsko predmestje z mestnim središčem, se menjujejo ureditve uličnega prostora, trgov in parka. Hkrati se je Plečnik lotil tudi prenove spomenikov in stavb, ki so stali ob cestni osi, ali pa je v ključne točke prostora postavil nove.

ČAS NASTANKA

Realizacija celotne poteze od Trnovega do Kongresnega trga je potekala med leti 1927 in 1942, pri čemer so bile nekatere parcialne ureditve dokončane pred drugimi, vse pa povezuje enotna ideja mestne kopne osi.

Trnovo

KRAJINSKE PRVINE

RASTLINSKE PRVINE

Trata in drevored.

UTRJE NE POVRŠINE

Da je arhitekt v os sprva nameraval vključiti tudi svoje domovanje, priča porfirni tlak, ki se izpred polkrožnega prostora pred trnovsko cerkvijo nadaljuje po Karunovi ulici do Plečnikove hiše.

MATERIALI

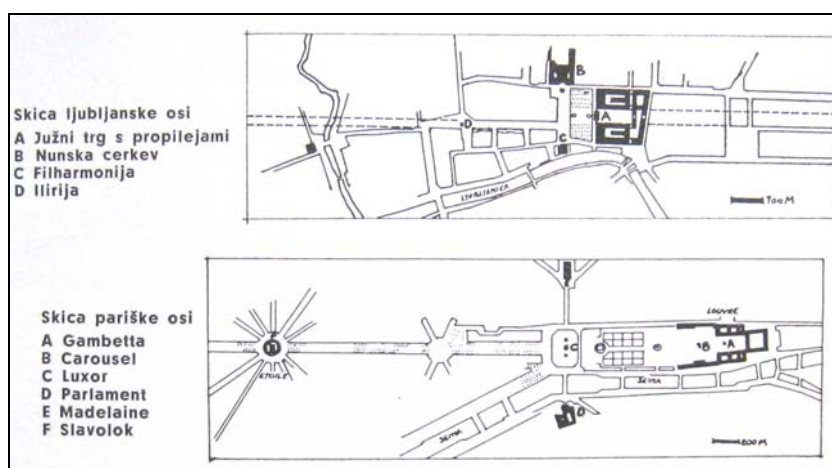
Porfir.

RASTLINSKE VRSTE

Osrednji del tlakovanega pasu, ki poteka od Plečnikove hiše do trnovske cerkve, zavzema pas trate, na kateri so posajene akacije (*Robinia pseudacacia*).

ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE

Plečnikov učenec Dušan Grabrijan je v časniku Slovenec leta 1938 objavil članek »Spomenik kralja Aleksandra v Ljubljani«, kjer je razkril »skrivnost« Plečnikovega urbanističnega načrtovanja Ljubljane ter kot prvi prepoznal in opozoril na njegovo kopno os. Primerjal jo je z veliko pariško potezo, ki so jo gradili Ludvik XIV. in njegovi nasledniki in ki veže nekdanjo kraljevo palačo Louvre prek Tuilerij in pripadajočega vrta s trgom Coconcorde ter sega vse do Elizejskih poljan (Širši urbanistični ..., 2009).

Slika 65: Primerjava Plečnikove in pariške osi odkriva številne podobnosti (Grabrijan, 1968: 149)

Sprva je Plečnik na začetek osrednje mestne kopne osi postavil svoj dom na Karunovi ulici. Nato je idejo nekoliko spremenil in kot izhodiščno točko izbral trnovsko cerkev, ki je hkrati tudi dominanta njegove prečne vodne osi, ki jo je arhitekt realiziral z ureditvijo nabrežij Gradaščice. Trnovska cerkev in most sta skupni točki s prečno vodno osjo. Trnovski most

je Plečnik oblikoval tako, da daje vtis prostornega trga nad reko in predstavlja preddverje trnovski cerkvi. Prvotno je Plečnik most zasnoval v podaljšku Karunove ulice, vendar pa se je kasneje odločil za drugačno rešitev, po kateri je most razširil in ga postavil v osi cerkve (Hrausky in sod., 1996).

Slika 66: Drevedored akacij povezuje Plečnikov dom s trnovsko cerkvijo (9. sep. 2010)

Slika 67: Osrednja kopenska os izpred trnovske cerkve vodi čez most in dalje vzdolž Emonske ceste (9. sep. 2010)

Emonska cesta

KRAJINSKE PRVINE

RASTLINSKE PRVINE

Drevedored, trata, posamezna drevesa (v polkrožnih nišah ob vogalu Križank).

UTRJE NE POVRŠINE

Ulica in hodnik – pločnik.

URBANA OPREMA

Ob desnem robu Emonske ceste je Plečnik postavil opečnato ograjo, s katero je zavaroval krakovske vrtove, hkrati pa še vedno ohranil pogled na Grad. Enako kot pri ureditvi Zoisove ceste, je tudi pri Emonski cesti Plečnik vhode v objekte označil s konfini. Tako je na pločnik pred vhod v Krakovsko kapelico postavil tri kamnite konfine. Polkrožno zasnovano vogala Križank pa je obdal z dvema vrstama konfinov in v zidu napravil polkrožni niši za drevesa.

ARHITEKTURA

V prevoju Emonske ceste stoji Krakovska kapelica, v kateri se nahaja kopija reliefa Matere Božje z Detetom iz 13. stoletja (Krakovsko ..., 2010). Plečnik je izdelal načrte za povečavo kapelice, s katerimi je želel okrepiti pomen znamenja ob osrednji mestni osi, vendar le-ti niso doživeli uresničitve.

Leta 1929 so po Plečnikovih načrtih uredili vogal Križank, in sicer v zavoju Emonske ceste na današnji Trg francoske revolucije, nekdanj Valvasorjev trg (Krečič, 1997). Z ureditvijo javnih stranišč in ograje je Plečnik zaključil prostor, v katerega se izteče os Vegove ulice.

MATERIALI

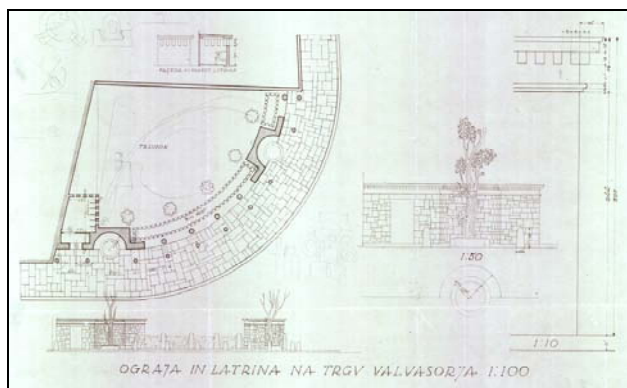
Pločnik ob Trgu francoske revolucije je tlakoval s porfirjem. Ostali pomembnejši uporabljeni materiali so: kamen, beton in opeka.

RASTLINSKE VRSTE

Obojestranski drevored brez (*Betula pendula*), ki se začne na Trnovskem mostu, pelje v travnatem pasu, ki ga umesti med cesto in pločnik, vzdolž Emonske ceste vse do križišča z Mirjem oziroma Krakovsko ulico.

Del Emonske ceste, ki poteka od križišča s Zoisovo cesto do Trga francoske revolucije, je Plečnik na obeh straneh ozelenil s kroglastimi javorji (*Acer platanooides* 'Globosum'), katerih potezo nato nadaljuje po Vegovi ulici. Isto drevesno vrsto je uporabil tudi v prvi vrsti zelenega pasu ob Zoisovi cesti.

Na jugozahodnem robu Trga francoske revolucije, to je na stiku Emonske in Rimske ceste, je arhitekt zasadil laške topole (*Populus nigra* 'Italica'), in s tem trg optično zaprl. Na drugi strani pa širokemu loku zazidave Rimske ceste sledi drevored, ki ga sestavljajo izmenično posajeni visoki, stebrasti laški topoli (*Populus nigra* 'Italica') in nizke, okrogle vrbe žalujke (*Salix × sepulcralis* 'Chrysocoma').

Slika 68: Načrt ureditve ograje in latrine ob Valvasorjevem trgu (Trgu francoske revolucije) iz leta 1929 (Arhiv Arhitekturnega ..., 2012)

Slika 69: Danes v polkrožnih nišah ob ograji ni več dreves; v ozadju laški topoli označujejo stik dveh ulic in optično zapirajo trg (28. maj 2010)

ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE

Emonska cesta poteka po zunanji strani vzhodnega obzidja nekdanje Emone, in sicer od Trnovskega mostu do Trga francoske revolucije. Plečnik je njen potek spremenil zgolj tako, da je ulico naravnal v osi trnovske cerkve.

SIMBOLNI POMEN

V prevoju Emonske ceste stoji Krakovska kapelica. Cesta se od kapelice v rahlem loku nadaljuje proti Križankam in dalje proti središču mesta, zato kapelica deluje kot tečaj, hkrati pa jo vključi v ulično potezo kot motiv znamenja ob poti.

Slika 70: Potek Emonske ceste pred Plečnikovo regulacijo (Hrausky in sod., 1996: 65)

Slika 71: Drevored brez se iz Trnovskega mosta nadaljuje vzdolž Emonske ceste (9. sep. 2010)

Slika 72: Vhod Krakovske kapelice je Plečnik označil z betonskimi konfini (9. sep. 2010)

Trg francoske revolucije

KRAJINSKE PRVINE

RASTLINSKE PRVINE

Drevo, vzpenjavka (v prvotni zasnovi).

UTRJE NE POVRŠINE

Osrednja krajinska prvina tega dela linijske ureditve je prostor trga.

URBANA OPREMA

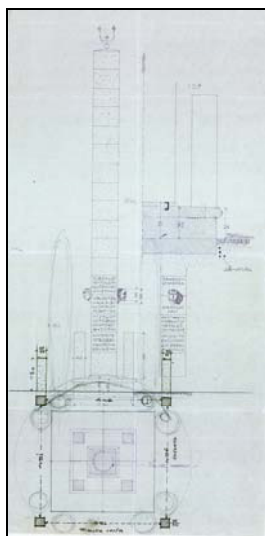
Konfini.

ARHITEKTURA

Leta 1929 so sočasno z zgraditvijo javnih stranišč na Trgu francoske revolucije postavili Napoleonov steber, imenovan tudi Ilirski spomenik (Kladnik, 1991). Plečnik je spomenik Napoleonu zasnoval po naročilu mesta Ljubljane, in sicer ob obeležitvi 120-letnice ustanovitve Ilirskih provinc. Napoleonov spomenik je zgrajen iz kvadrov braškega kamna, dimenzij 1x1 meter, najverjetneje v spomin metrskega sistema, ki ga je uvedel Napoleon, in obdan s štirimi nižjimi kamnitimi stebriči, vsi skupaj pa stojijo na kamnitem podstavku. Kasneje je Plečnik obelisku dodal še 4 zunanje betonske mejnike (Hrausky in sod., 1996).

V septembru 1937 so v sklopu izgradnje NUK, ki predstavlja eno izmed najpomembnejših Plečnikovih del, na severovzhodnem robu trga postavili tudi spomenik pesniku Simonu Gregorčiču (Hrausky in sod., 1996). Spomenik, ki sloni na čelnem obzidju parka, je zasnoval Plečnik, medtem ko je doprsni kip delo kiparja Zdenka Kalina. Zaradi dotrajanosti

je Plečnik pergolo, ki je sprva prekrivala spomenik, nadomestil z loki iz umetnega kamna in mu na vrhu dodal vazo.

Slika 73: Načrt za Napoleonov spomenik iz leta 1929 z vrisano zasaditvijo (Arhiv Arhitekturnega ..., 2012)

Slika 74: Fotografija Napoleonovega spomenika, nastala kmalu po njegovi postavitvi, ko je bil le-ta še obdan s cipresami (Hrausky in sod., 1996: 35)

Slika 75: Laški topol ustvarja kontrastno ozadje spomeniku (9. sep. 2010)

MATERIALI

Kamen, beton, umetni kamen, les (v prvotni zasnovi).

RASTLINSKE VRSTE

Okrog Napoleonovega spomenika je bilo sprva med zunanjim obodom konfinov zasajenih osem cipres (*Cupressus sempervirens*), ki pa so bile pozneje odstranjene (Krečič, 1992). Predvidevam, da ciprese niso uspevale zaradi ostrega celinskega podnebja. Cipresa je namreč iglavec, ki najbolje uspeva v sredozemskem pasu in navadno ne raste v notranjosti Slovenije, kjer ciprese običajno nadomeščajo kleki, zlasti ameriški klek (*Thuja occidentalis*). Na spodnji strani spomenika v smeri proti Ljubljani je bil nato v njegovi osi zasajen laški topol (*Populus nigra 'Italica'*).

Gregorčičev spomenik je sprva prekrivala lesena pergola, obrasla s trto (*Vitis vinifera*).

ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE

Forma obeliska se po Krečičevem (1992) mnenju navezuje na praške obeliske.

SIMBOLNI POMEN

Z zasaditvijo laškega topola je Plečnik ustvaril kontrastno ozadje belemu obelisku, hkrati pa drevo ponazarja motiv vertikalnega rastlinskega poudarka. Spomenik Napoleonu je edinstveno umeščen v prostor, saj stoji v sečišču osi treh ulic, in sicer Vegove, Emonske in Rimske. Poleg tega predstavlja novo pomembno znamenje vzdolž Plečnikove kopenske osi, saj v tej točki Emonska cesta preide v Vegovo ulico.

S trto, ki je sprva prekrivala Gregorčičev spomenik, je Plečnik pričaral sredozemsko vzdušje in opozoril na pesnikovo rodno krajino.

Slika 76: Spomenik Gregorčiču s prvotno leseno pergolo (Hrausky in sod., 1996: 34)

Slika 77: Današnja podoba spomenika s kamnito pergolo in vazo (28. maj 2010)

Vegova ulica

ČAS NASTANKA

Vegova ulica je nastala na mestu nekdanjega jarka za okopi srednjeveškega mestnega obzidja. Ulico je Plečnik pričel urejati sočasno s preureditvijo fasade stavbe Glasbene matice za prvi slovenski glasbeni festival leta 1932, medtem ko je bil del ohranjenega obzidja obnovljen že tri leta prej ob odkritju Napoleonovega spomenika. Parkovni del ureditve pred NUK, ki sodi med Plečnikova najpomembnejša dela, je nastal šele v letih 1941 in 42 po izgradnji le-te in je tako kot stavba zasnovan v klasicističnem duhu (Hrausky in sod., 1996).

KRAJINSKE PRVINE

RELIEFNE PRVINE

Osrednji del desnega zelenega pasu Vegove ulice, ki vodi proti Kongresnemu trgu, predstavljajo oblikovane terase, ki se dvigujejo nad ostanki srednjeveškega obzidja in z vmesnimi prekinitvami potekajo vse od Trga francoske revolucije do Peternelove ulice.

RASTLINSKE PRVINE

Trata, drevored, gruča dreves, posamezna drevesa, predvrt.

Zasnova Vegove ulice sestoji iz dveh delov, in sicer iz osrednje prometne površine ter spremljajočega zelenega pasu z drevoredom na obeh straneh ulice. Medtem ko je del desnega podolgovatega parka (gledano od Trga francoske revolucije proti Kongresnemu trgu) izveden v travnatih terasah pa preostanek levega zelenega pasu, ki ni namenjen pešcem, predstavljajo zasebni predvrtovi.

UTRJE NE POVRŠINE

Ulica, poti in hodniki, stopnišča.

Zeleni pas ob desnem robu Vegove ulice je zelo razgiban, saj se na majhni razdalji prostor preko stopnišč večkrat dvigne in spusti. Njegov osrednji del predstavljajo oblikovane terase, ob njihovem notranjem robu pa vzporedno z Vegovo ulico teče še dodatna pot. Širok hodnik, tlakovan s porfirjem, obdaja terase z vseh strani in teče vzdolž Vegove ulice vse do križišča s Peternelovo ulico, nato pa porfir zamenja asfalt. Porfirni hodnik poteka tudi po sredini travnate terase pred Glasbeno šolo in matico. Nivo terase pred Glasbeno matico je dvignjen za nizek zidec, na katerem so nameščeni konfini, prekinjen je le pred vhodom v stavbo, kjer ga preseka stopnišče, od katerega so levo in desno na zidcu nameščene herme slovenskih skladateljev.

Slika 78: Podolgovati park ob desnem robu Vegove ulice (11. sep. 2010)

Slika 79: Herme skladateljev pred Glasbeno matico (28. maj 2010)

URBANA OPREMA

Klopi, zidci, konfini.

ARHITEKTURA

Na zunanjem robu terase pred Glasbeno šolo in matico je Plečnik postavil herme skladateljev, pred NUK pa postavil spomenike slovenskim jezikoslovcem. Podstavki herm skladateljev so nekdanje sestavljali ograjo okrog ljubljanske Opere. Plečnik je te stare kamne prenesel na Vegovo, jih postavil vertikalno in nato zaprosil župana Hribarja za financiranje prvega kipa, denarna sredstva za naslednje pa so namenili bogati meščani (Hrausky in sod., 1996).

Vzdolžno os Vegove ulice je Plečnik poudaril tako, da je v izteku ulice postavil arhitekturni prvini, in sicer Napoleonov spomenik v južni del ter manjšo vremensko hišico v severni del izteka ulice na Kongresni trg. V sečišču prečne osi čitalnice NUK in vzdolžne osi trikotnega parka ob zahodnem obzidju Križank pa je na peščeni del pločnika postavil še kiosk.

MATERIALI

Pesek, porfir, asfalt, granit, prodniki, beton. Zgornji nivo teras pred NUK je tlakovan s prodniki in betonskimi ploščami.

RASTLINSKE VRSTE

Terasna poteza pred NUK je razdeljena na dve simetrično urejeni enoti, ki ju po sredini prečno ločuje širok tlakovan hodnik in potekata v dveh nivojih. Nižja travnata terasa pred NUK je zasajena z drevesi tako, da se prosta razmestitev brez (*Betula pendula*) na severnem robu obeh enot zaključi z rdečelistno bukvijo (*Fagus sylvatica* 'Purpurea')/*Fagus sylvatica* 'Atropunicea').

Travnata terasa pred Glasbeno šolo in matico pa je ob robovih zasajena z brezami (*Betula pendula*), osrednji del pa predstavljajo bukke (*Fagus sylvatica*). Na sredi tlakovanega hodnika stojita navadna gabra (*Carpinus betulus*), okrog katerih Plečnik oblikuje izpuste in jih obrobi z granitnimi kockami. Pred vhodom v Glasbeno matico je posajen visoki pajesen (*Ailanthus glandulosa*).

Slika 80: Pred vhodom v Glasbeno matico stoji visoki pajesen, drevo simbolnega pomena (11. sep. 2010)

Slika 81: Kiosk opravlja vlogo tečaja prostorskih osi (11. sep. 2010)

Slika 82: Vremenska hišica stoji na meji med Kongresnim trgom in parkom Zvezda ter označuje iztek Vegove ulice (Hrausky in sod., 1996: 14)

Ob desnem robu Vegove ulice je Plečnik uredil drevored kroglastih javorjev (*Acer platanoides* 'Globosum'), ki teče vzdolž tlakovanega ali peščenega pasu pločnika. Severozahodno stranico Trga francoske revolucije, to je zavoj, kjer se stikata Rimska in Vegova ulica, je zasadil z drevoredom laških topolov (*Populus nigra* 'Italica'), in ga po peščenem pasu vzdolž levega dela Vegove ulice peljal vse do križišča s Sotesko. Drevoredno potezo od tu do Kongresnega trga pa na obeh straneh ulice tvorijo kroglasti javorji (*Acer platanoides* 'Globosum').

ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE

Hrausky in sod. (1996) navaja, da je Vegova ulica tako kot Zoisova cesta nastala na mestu nekdanjega jarka na zunanji strani obzidja, ki je obdajalo srednjeveško Ljubljano. Plečnik je ohranjeni srednjeveški zid ob Vegovi ulici obravnaval kot relikv antike, zato ga je obdal s klasičnim vencem z zoborezom. Plečnikove herme skladateljev so bile urejene po vzoru Fabianijeve ureditve pred dunajsko Tehnično visoko šolo.

SIMBOLNI POMEN

Preureditve samostanskega kompleksa Križank se je Plečnik lotil v petdesetih letih in z njo tudi dokončno uresničil svojo misel o Vegovi ulici kot kulturni magistrali (Hrausky in sod., 1996).

Pred vhod v Glasbeno matico je Plečnik simbolno zasadil visoki pajesen, imenovan tudi »božje drevo«. Kiosk, ki stoji nasproti NUK, opravlja vlogo tečaja prostorskih osi, navadna gabra, ki stojita sredi tlakovanega hodnika pred Glasbeno šolo in matico pa predstavljata motiv drevesa na poti.

Kongresni trg

Na območju današnjega Kongresnega trga ali natančneje v vrzeli med stavbo Univerze v Ljubljani in Dvornim trgom so nekdanja Vicedomska vrata, ki so jih podrli leta 1791. Nasproti stavbe Univerze v vzhodnem delu današnjega parka Zvezda pa kapucinski samostan s cerkvijo, ki je bil porušen leta 1817. Zemljišče je ostalo bolj ali manj neurejeno vse do leta 1821, ko je Ljubljana gostila kongres Svete alianse. Takrat je mesto zasilno uredilo prostor za vojaške parade, tako da je pospravilo razvaline, zasulo jarke in zravnilo zemljišče, leta 1824 pa je naročilo projekt za ureditev. Že istega leta so zasadili kostanje ob poteh, ki so predstavljale obliko zvezde in se križale v osmih smereh, zato so park poimenovali Zvezda (Kladnik, 1991). Tako je Ljubljana pridobila prvi javni mestni park, ki je bil namenjen vsem prebivalcem.

Nadaljevanje Kongresnega trga proti severu predstavlja park Zvezda s svojo značilno zvezdasto zasnovo poti z drevoredi. Univerzalna ureditev pravokotnega zemljišča, ki je predeljeno z dvema diagonalama in križnima prehodoma, omogoča najkrajše prehode v vseh smereh. Stavbni okvir Kongresnega trga in parka Zvezda predstavljajo objekti številnih namembnosti.

ČAS NASTANKA

V letih med 1928 in 1932 so peščeno površino trga med Uršulinsko cerkvijo in Filharmonijo preuredili po Plečnikovih načrtih, načrt tlakovanja Kongresnega trga pa sega v leto 1926. Načrt za preureditev parka Zvezda je arhitekt izdelal že leta 1928, dokončanje izvedbe pa je trajalo do leta 1940 (Hrausky in sod., 1996).

KRAJINSKE PRVINE

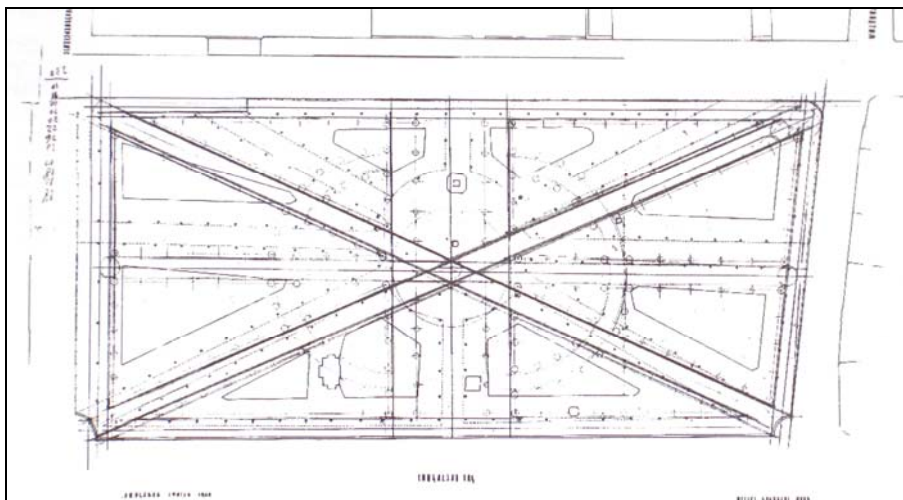
RASTLINSKE PRVINE

Drevored, trata.

UTRJE NE POVRŠINE

Nagnjeno ploskev Kongresnega trga je arhitekt oblikoval kot ploščad, tlakovano z betonskim tlakom v rastru, ki ga sestavljajo svetlejša betonska plošča s temnejšimi obrobami. Pred glavnim vhodom v Uršulinsko cerkev je namesto prejšnjih stopnic, ki so vodile naravnost pred cesto, postavil dvojno stopnišče, staro stopnišče pa deloma uporabil pri ureditvi okolice cerkve sv. Florijana. V parku Zvezda je Plečnik obstoječe poti

zožil in spremenil tako, da je njihova geometrična razporeditev postala bolj pravilna, park pa obdal z betonskimi robniki.

Slika 83: Plečnikov načrt geometrije parka Zvezda, 1928 (Hrausky in sod., 1996: 13)

URBANA OPREMA

Os Kongresnega trga je poudaril z nizom svetilk, katerih poteza teče od Filharmonije proti Uršulinski cerkvi. Park Zvezda so po Plečnikovi predlogi obrobili z betonskimi konfini, vzdolž poti pa so postavili klopi.

ARHITEKTURA

Linija visokih svetilk se na zahodnem robu Kongresnega trga zaključi z znamenjem sv. Trojice, ki je nekdaj stalo na Ajdovščini.

MATERIALI

Beton, umetni kamen.

RASTLINSKE VRSTE

V parku Zvezda so posekali kostanjeva drevesa in jih nadomestili z javorolistnimi platanami (*Platanus × acerifolia*), kar pa jim je zaradi nasprotovanja javnosti dokončno uspelo šele v začetku štiridesetih let.

ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE

Kongresni trg je Plečnik snoval skupaj s projektom ureditve Tretjega dvorišča na praškem gradu (Hrausky in sod., 1996). Sorodnosti opazimo v načinu tlakovanja. Pri ureditvi Kongresnega trga se je zgledoval po antičnem vzoru atenske agore.

SIMBOLNI POMEN

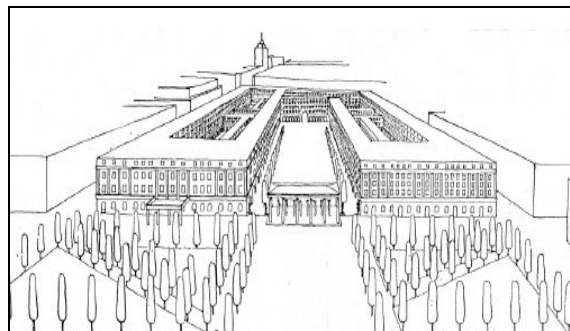
V osi Vegove ulice je Plečnik leta 1937 ob robu Kongresnega trga postavil vremensko hišico iz umetnega kamna, ki označuje prelom osi (tečaj). S tem je naznačil nadaljevanje kopne osi nekoliko višje skozi središče parka Zvezda in naprej prek Aleksandrovih propilej v ureditev Južnega trga, s katero bi se monumentalna poteza tudi končala. Plečnikov

predlog je predvideval postavitve propilej v izteku prečne osi parka v sosednji stavbni blok (Hrausky in sod., 1996).

Osrednja mestna kopna os je sorodna ureditvi parka Tivoli, saj združuje idejo o povezovanju duhovnega s posvetnim: začetek osi s trnovsko cerkvijo (Bog), konec na Južnem trgu (kralj Aleksander). Monumentalni zaključek z Južnim trgom ni bil realiziran.

Slika 84: Kongresni trg iz začetka 40ih let (Hrausky in sod., 1996: 11)

Slika 85: Skica neuresničene ideje Aleksandrovih propilej in Južnega trga (Grabrijan, 1968: 148)

Plečnik je s Kongresnega trga uredil tudi dostope do nabrežja Ljubljanice (Gerberjevo stopnišče in Gledališka stolba), s katerimi je mestno kopno os fizično in vizualno povezal z njeno vodno vzporednico.

DRUŽBENI POMEN

Plečniku je z linijsko potezo od Trnovega do Kongresnega trga uspelo urediti mestno promenado, ki se izteče na osrednji ljubljanski mestni trg in park.

POMEMBNEJŠE PREUREDITVE

V petdesetih letih so s Kongresnega trga odstranili svetilke, tlak pa prekrili z asfaltom in trg spremenili v parkirišče (Hrausky in sod., 1996). V juniju 2011 so bila dokončana dela obnove parka Zvezda in rekonstrukcije ploščadi Kongresnega trga po Plečnikovi zasnovi, s čimer bo trg znova pridobil vlogo javnega odprtega mestnega prostora in služil predvsem pešcem. Prenovljeni Kongresni trg so slovesno odprli z osrednjo državno slovesnostjo ob dnevu državnosti in 20-letnici samostojnosti Republike Slovenije 24. junija 2011.

V letu 2009 so za kulturni spomenik državnega pomena razglasili Plečnikovo izjemno »zeleno avenijo«, ki poteka od Kongresnega trga, po Vegovi ulici čez Trg francoske revolucije in po Emonski cesti v smeri mostu čez Gradaščico ali do arhitektove hiše na Karunovi ulici. Plečnik je namreč s tlakovanji, mestnim pohištvom, spomeniki, manjšimi arhitekturami in drevoredi ter drugo zazelenitvijo povezal različne sekvence prostora, elemente zgodovinskih obdobj, arhitekturne in likovne prvine ter ustvaril mestno magistralo, ki je ključni element Plečnikove zelene Ljubljane (Odlok ..., 2009).

Slika 86: Kongresni trg leta 2010 v času arheoloških raziskav in gradbenih del (11. sep. 2010)

Slika 87: Zadnja prenovitvena dela v parku Zvezda (21. jun. 2011)

Slika 88: Zaključevanje rekonstrukcije ploščadi Kongresnega trga po Plečnikovi zasnovi (21. jun. 2011)

4.2.2.5 Tivoli

Park Tivoli leži v neposredni bližini mestnega središča in obsega površine pod Rožnikom in Šišenskim hribom. Prve zametke mestnega parka so predstavljali Turjaški vrtovi, ki so se v 17. in 18. stoletju raztezali ob zahodnem obzidju Emone. Segali so do nekdanjega rimskega jarka, ki je bil urejen kot ribnik. Od baročnega obdobja naprej so intenzivno urejali nasade okoli gradiča Podturn, kasneje večkrat predelanega in poznane kot Tivolski dvorec. V 18. stoletju so na robu Šišenskega hriba pozidali dvorec Leopoldsdruhe, danes Cekinov grad, in ob njem zasnovali baročni parter z drevoredom v osrednji osi stavbe in pravokotnimi cvetličnimi polji. Drevored je segal do Celovške ceste, drugi drevoredi pa so dvorec povezovali z mestnim jedrom. V obdobju Ilirskih provinc je Francoz Jean Blanchard med obema dvorcema načrtoval ureditev treh povezovalnih drevoredov. Začeto delo je nadaljeval avstrijski guverner Latterman, ki je parku postavil osnovno ogrodje poti in mu dal javni značaj, po njem pa so poimenovali tudi drevorede (Ljubljana ..., 2010).

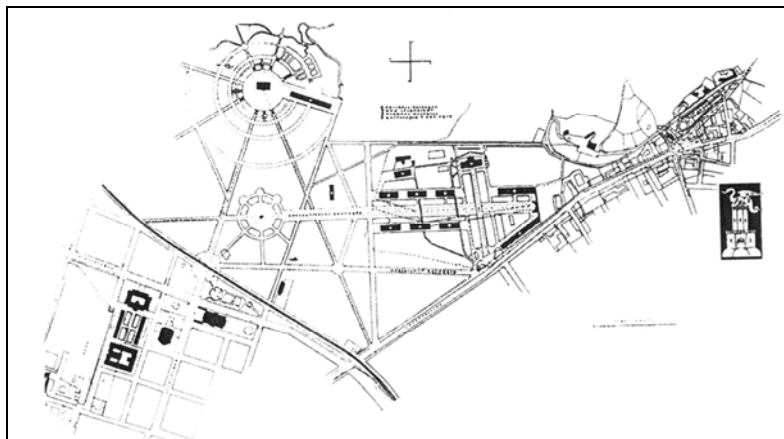
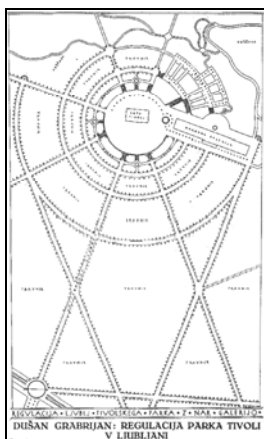
Sredi 19. stoletja je železniška proga park odrezala od mesta. Sistem drevoredov so tedaj dopolnili z novim drevoredom, ki teče kot tretji krak od Tivolskega gradu proti jugovzhodu. Ob njem je bil leta 1880 izkopen pravokotni ribnik, namenjen poleti čolnarjem, pozimi drsalcem. Ob koncu stoletja so po načrtih Vaclava Hejnica, mestnega vrtnarja, tratne ploskve med drevoredi preoblikovali z geometrijsko oblikovanimi potmi in urejenimi nasadi. Na robu parka so postavili mestno vrtnarijo z zanimivim steklenjakom. Pri snovanju novih ureditev je s Hejnicom sodeloval arhitekt Maks Fabiani, ki je ob robu parka postavil Jakopičev paviljon. Hejnicov naslednik je postal Anton Lap, ki je uspešno nadaljeval predhodnikovo delo in v Tivoliju ustvaril številne zasaditve, ki obstajajo še danes (Ljubljana ..., 2010).

VRSTA UREDITVE

Ureditev Tivolija spada med enostavne ureditve, gre za ureditev glavnega mestnega parka, in je ploskovnega značaja.

ČAS NASTANKA

Območje parka Tivoli je Plečnik urejal med leti 1929 in 1934 (Krečič, 1992). Sicer pa je arhitekt sam ali preko mentorstva svojim študentom za Tivoli ustvaril številne načrte in vanj poskušal umestiti monumentalne objekte od univerze do parlamenta. Tako je nameraval okrog Tivolskega gradu, ki ga je postavil v središče svojih načrtov, urediti sistem geometrijsko zasnovanih drevoredov in poleg postaviti novo stavbo Narodne galerije, kar je nakazal z diplomskim delom Dušana Grabrijana. Nekaj let kasneje je ob pomoči študenta Borisa Kobeta izdelal načrte za postavitev fakultetnih stavb in novega drevoreda v severozahodnem delu parka. Z umestitvijo javnega programa v park je skušal preprečiti težnje po individualni pozidavi Tivolija. Leta 1934 je nastal Plečnikov načrt ureditve okolice ribnika, ki ga je po vojni uresničil Kobe. V bližini ribnika je načrtoval postavitev ljudske skupščine oziroma »katedrale svobode«, ki bi s svojo monumentalnostjo in višino tekmovala Ljubljanskemu gradu (Hrausky in sod., 1996).

Slika 89: Ureditev Tivolija z Narodno galerijo, 1924, avtor Dušan Grabrijan (Hrausky in sod., 1996: 157)

Slika 90: Ureditev Tivolija z Univerzo, 1928, avtor Boris Kobe (Hrausky in sod., 1996: 157)

KRAJINSKE PRVINE

VODNE PRVINE

V vrh trikotnega otroškega parka ob železnici je Plečnik postavil plitev okrogel bazen s kipom. Na vrh stopnišča letnega gledališča pa je umestil kamnit vodnjak z litoželezno figuro, ki je nekoč stal v Magistratu. Ob propadu gledališča so vodnjak prenesli na Ribji trg.

RASTLINSKE PRVINE

V parku prevladujejo drevoredi, gruče dreves in trata, prisotne pa so tudi cvetlične gredice, živa meja in posodovke.

UTRJE NE POVRŠINE

Ena izmed najbolj opaznih, čeprav ne v celoti ohranjenih tivolskih potez je široka peščena aleja s svetilkami, ki hkrati predstavlja glavni vstop v park z mestne strani. Aleja, imenovana Jakopičevo sprehajališče, je nastala med leti 1931 in 1933. Drevoredno povezavo z mestom, ki jo je prekinila izgradnja železnice, je Plečnik poskusil nadomestiti z ureditvijo nove mestne promenade. Njegovemu načrtu preureditve Jakopičevega

sprehajališča so meščani sprva močno nasprotovali, saj je predvideval odstranitev senčnega Lattermannovega kostanjevega drevoreda v spodnjem delu, razširitev sprehajališča in namestitve svetilk v njegovi osi. Pri širjenju peščne promenade so delavci namesto predpisanih 19 metrov sprehajališče razširili na kar 25 metrov, kar je Plečnik kasneje sprejel z odobravanjem, saj je to po njegovem mnenju še povečalo monumentalnost poteze (Krečič, 1992). Peščeno alejo je Plečnik obrobil s širokimi robniki.

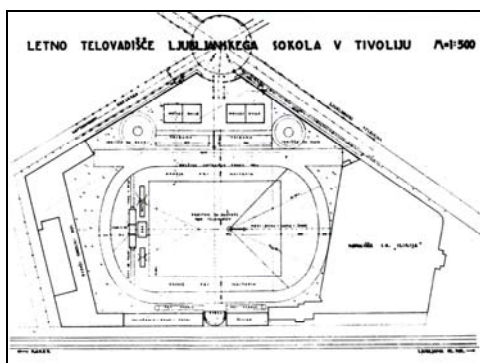

Slika 91: Plečnikova promenada pred predstavitvijo železnice; veduta na mesto in Grad (Hrausky in sod., 1996: 156)

Slika 92: Promenada danes; vizualnega stika z Gradom zaradi visokega zelenja ni več (17. jun. 2010)

URBANA OPREMA

Široko peščeno sprehajališče je Plečnik vertikalno poudaril z vrsto svetilk iz umetnega kamna, ob njegovem robu pa postavil klopi. Tudi v osi trikotnega parka ob železnici je arhitekt razpostavil vrsto svetilk, identičnih tistim, ki potekajo vzdolž Jakopičevega sprehajališča.

Slika 93: Načrt ureditve letnega telovadišča v Tivoliju (Hrausky in sod., 1996: 160)

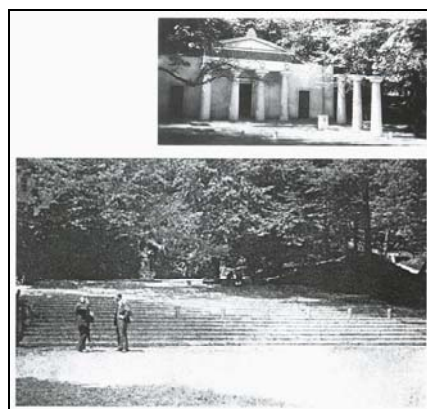
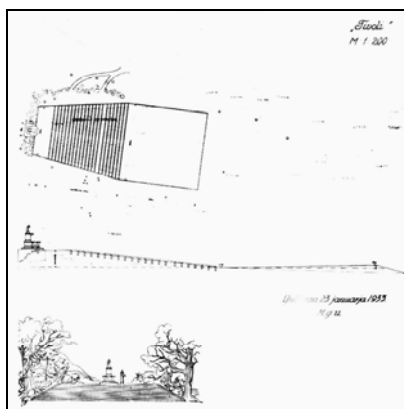
Slika 94: Baldahin, ki je nekdaj stal ob letnem telovadišču v Tivoliju (Hrausky in sod., 1996: 159)

ARHITEKTURA

Plečnik je napravil tudi načrt ureditve letnega telovadišča v Tivoliju. Oblikoval je betonsko ograjo z okni na zidanem kamnitem podstavku in ob njegovem vhodu postavil monumentalni baldahin iz kamna, betona in opeke, ki pa je bil leta 1961 zaradi

premestitve železnice uničen. Baldahin ob telovadišču kaže mnogo sorodnosti še z dvema Plečnikovima ureditvama, in sicer baldahinom pred molilnico na Žalah ter na tretjem dvorišču praškega gradu (Hrausky in sod., 1996).

V letu 1933 je Plečnik v osi sprehajališča za Tivolskim gradom uredil letno gledališče, ki ga je z obeh strani obdal z drevjem. Arhitekt je upošteval naravne danosti prostora in po grškem vzoru zasnoval gledališče z avditorijem. V začetku petdesetih let so gledališče spremenili v letni kino in mu dodali potrebne objekte, kasneje je tu deloval disco klub. Ob njegovem propadu v osemdesetih letih so območje za Tivolskim gradom preuredili v park (Hrausky in sod., 1996).

Slika 95: Načrt gledališča na prostem z avditorijem po grškem vzoru (Hrausky in sod., 1996: 161)

Slika 96: Gledališče za Tivolskim gradom; slika zgoraj desno prikazuje začasno sceno (Hrausky in sod., 1996: 161)

MATERIALI

Pesek, umetni kamen, beton. Pri gradnji letnega telovadišča je uporabil še opeko in železo. Jakopičevo sprehajališče so Ljubljčanji zaradi belega peska, s katerim je posuto, poimenovali Sahara.

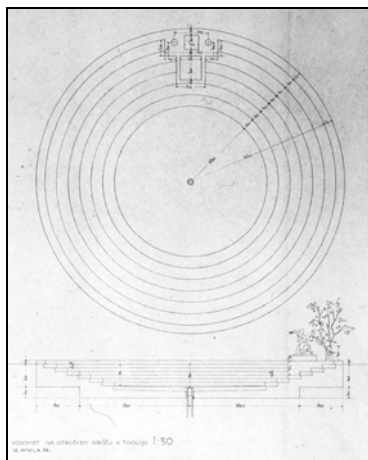
RASTLINSKE VRSTE

V območju Trubarjevega spomenika, ob katerem je Plečnik oblikoval novo ozelenitev in cvetlični okras, je na vsaki strani linije svetilk načrtoval znatno širši prostor, ki ga je obdelal s trirednim drevorednim vstopom, odprtim na Cankarjevo cesto. Jančar (2001) piše, da je bil ob sprehajališču levo in desno zasajen drevored s Plečniku priljubljenimi stebrastimi topoli (*Populus nigra* 'Italica'). Topoli so bili po drugi svetovni vojni posekani.

Današnja rastlinska sestava ob peščeni promenadi je zelo pestra in sestavljena zlasti iz navadnega divjega kostanja (*Aesculus hippocastanum*), javorolistne platane (*Platanus × acerifolia*), robinije (*Robinia pseudoacacia*) in vrbe žalujke (*Salix × sepulcralis* 'Chrysocoma'), medtem ko v grmovnem sloju prevladuje tisa (*Taxus baccata*). K raznolikosti zasaditve prispevajo še posamezna drevesa povešave bukve (*Fagus sylvatica* 'Pendula'), rdeče leske (*Corylus avellana* 'Purpurea'), rdečelistne bukve (*Fagus sylvatica* 'Purpurea'/'*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), tulipanovca (*Liriodendron tulipifera*), ambrovca (*Liquidambar styraciflua*) in druge drevnine.

Jakopičevo sprehajališče so v toplejših mesecih leta dodatno okraševali s posodovkami palm in eksotičnimi rastlinami, kar je prikazano tudi na načrtu sprehajališča v Tivoliju (Priloga B), kjer je ob svetilkah zarisano zelenje nepravilnih oblik. Poleg tega so na načrtu aleje vrisane še klopi, robniki, obris Jakopičevega paviljona in rastlinske prvine. Le-te so prikazane z grafičnimi oznakami (krogi večjih in manjših dimenzij ter liki nepravilnih oblik), izmed katerih so nekatere tudi pobarvane z različnimi barvami, vendar pa načrt ne vsebuje legende, ki bi pomen teh barv tolmačila, prav tako pa v načrtu tudi ni navedenih rastlinskih vrst.

Med prvotno traso železnice in Lattermannovim drevoredom je Plečnik uredil simetrično zasnovan otroški park trikotne oblike, katerega načrt je podan v Prilogi C. Park je obdal z živo mejo in na načrtu tudi predpisal njeno višino, ki naj bi znašala 3 m (metre). Rastlinske vrste za visoko živo mejo ni predpisal, danes je sestavljena iz navadnega gabra (*Carpinus betulus*). Iz konice trikotnika so se proti njegovi najožji stranici žarkasto širile poti, med njimi pa so nastale trapezoidne gredice. V vrh parka je arhitekt postavil otroško igrišče, nekoliko pod njim pa bazen s plastiko. V načrtu otroškega parka je Plečnik poleg grafičnih oznak za drevesa napisal črko »T«, v legendi pod načrtom pa obrazložil, da gre za tamarisko (*Tamarix sp.*), vendar nisem našla zapisov, ki bi potrjevali, da je bila ta rastlinska vrsta v parku tudi zasajena. Bazen so obsadili z vrbami žalujkami (*Salix × sepulcralis* 'Chrysocoma'), poti znotraj parka pa z ostrolistim javorjem (*Acer platanoides*).

Slika 97: Vodometa na otroškem igrišču v Tivoliju iz leta 1933 (Arhiv Arhitekturnega ..., 2012)

Slika 98: Fotografija otroškega parka, v ospredju bazen s plastiko (Hrausky in sod., 1996: 156)

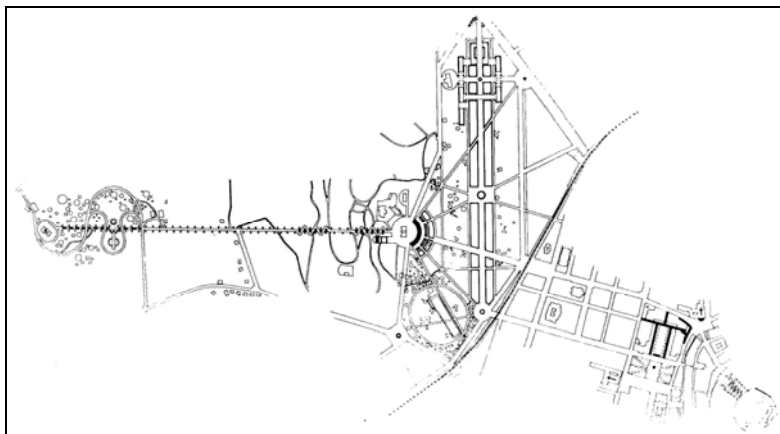
ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE

Monumentalna povezava, s katero bi Plečnik vizualno prek Tivolija povezal Rožnik z Gradom najverjetneje izhaja iz Plečnikovih študijskih razmišljanj med potovanjem po Italiji. Po vzoru atenske Akropole je arhitekt oblikoval tudi načrt za nov parlament na Gradu, ki predstavlja osrednjo mestno dominantno.

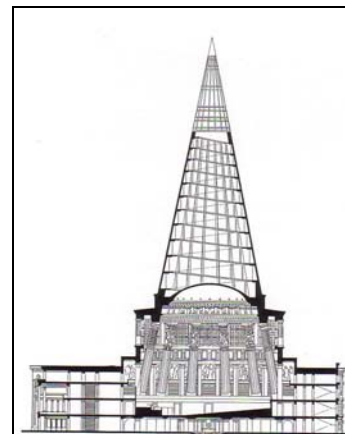
SIMBOLNI POMEN

Plečnik je natančno obdelal dva glavna vstopa iz mesta v Tivoli: Šubičevo ulico in Cankarjevo cesto. Prva naj bi kot prečna os povezovala grajski hrib po novem

monumentalnem stopnišču mimo Magistrata, Ribjega trga, čez Ljubljano in po Gerberjevem stopnišču mimo parka Zvezda, nato po »Šubičevem drevoredu« mimo Muzejskega trga v Tivoli, od koder naj bi se nadaljevala na pogozdeni Rožnik. S to povezavo bi Plečnik ustvaril harmonijo med posvetnim (Grad - parlament) in svetim (Rožnik - Bog), v čemer vidim idejno sorodnost z osrednjo mestno osjo Trnovo – Kongresni trg.

Slika 99: Neizvedena zamisel Tivoli–Banski dvori, iz leta 1940 predvideva neposredno povezavo Rožnika in Gradu (Krečič, 1992: 214)

Slika 100: Plečnikov predlog za postavitev parlamenta v park Tivoli iz leta 1947 (Hrausky in sod., 1996: 158)

Drugo, njej vzporedno os, pa je Plečnik peljal vzdolž Cankarjeve ceste preko Slovenske po Čopovi ulici na Prešernov trg, nato čez Tromostovje do novo zasnovanega Magistrata in po monumentalnem dostopu zaključil os na Ljubljanskem gradu. Poteza je bila mišljena kot glavna ljubljanska promenada, ki jo je arhitekt v smeri proti Tivoliju oblikoval v podaljšku Cankarjeve (nekdaj Aleksandrove) ceste tako, da je Lattermannov drevored predelal v sprehajališče, kjer je urejena zasaditev počasi prehajala v neurejeno naravo in se na koncu z njo tudi zlila v eno. Današnja vizura na Tivolski grad tej zamisli nasprotuje, saj se je aleja prvotno vidno iztekala v visoko zasaditev pred gradom (Hrausky in sod., 1996; Strgar, 1994). Svojo idejo o jasni monumentalni liniji je nadalje nameraval uresničiti tako, da bi v ravni črti s potjo preko stopnic in podestov povezal Tivolski grad s cerkvijo na Rožniku, a je tudi ta načrt zaradi svoje obširnosti in pomanjkanja finančnih sredstev ostal neuresničen.

DRUŽBENI POMEN

Plečnik je uredil osrednji mestni park in ga z novo promenado povezal z mestnim središčem. Krečič (1992) piše, da je preureditev Tivolija zanimiva predvsem zato, ker gre za urejanje javnega odprtega prostora, v katerem so bolj kot v Plečnikovih ostalih ureditvah v ospredju zelene prvine, arhitektura pa je drugotnega pomena. Hkrati je Plečniku s tem uspelo naravo približati mestu Ljubljana in njenim prebivalcem.

POMEMBNEJŠE PREUREDITVE

V šestdesetih letih 20. stoletja je ponovna prestavitev železniške proge globlje v park Tivoli bistveno okrnila njegovo vlogo, razrezala in uničila Jakopičev drevored ter osamila trikotni park, ki je bil v drugi polovici osemdesetih let le delno obnovljen. Ob tem posegu

so odstranili tudi Jakopičev paviljon in na njegovo mesto postavili slikarjev kip. Kasneje je izgradnja Tivolske ceste dokončno izničila eno izmed glavnih vrednot parka, to je njegovo tesno povezanost s središčem mesta. Cesta je postala vizualna in zvočna ovira, česar ni uspela nadomestiti niti izgradnja treh podhodov.

Že v štiridesetih letih so po načrtih arhitekta Kobeta začeli preurejati del parka ob ribniku, kjer so za namen ureditve otroškega igrišča močno posegli v pobočje parka ter odstranili znaten del kostanjevega drevoreda in Hejničevo ureditev. Predel ob vrtnariji in ribniku so po načrtih krajinskih arhitektov Ogrina in Gazvode preuredili sredi devetdesetih let, arhitekt Vodopivec pa je prenovil čolnarno, vrtnarijo in dodal vkopan servisni objekt (Arhitekturni ..., 2012).

Leta 2003, ob 70. obletnici Plečnikove promenade, je bila ureditev deležna prenove. Zaradi zelo slabega stanja svetilk, klopi in robnikov so se na Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije pod vodstvom Darje Pergovnik odločili za njihovo zamenjavo ter odstranitev robnega zelenja, ki je prekrivalo betonske robnike ob promenadi. S prenovo je bil tako povrnjen nekdanji ugled in prepoznavnost mestne parkovne poteze, ki jo lahko štejemo med identitete ljubljanskega prostora (Adamič, 2008).

Slika 101: Obnovljene Plečnikove klopi in robniki vzdolž Plečnikove promenade (17. jun. 2010)

Slika 102: Fotografske razstave na prostem še dodatno privlačijo sprehajalce in turiste (17. jun. 2010)

4.2.2.6 Nabrežja Ljubljanice

Poglabljanje rečne struge in urejanje nabrežij Ljubljanice so se začela z namenom, da bi mesto zaščitili pred nevarnostjo poplav. Pred prvo svetovno vojno je regulacijo reke med Novim trgom in Kresijo urejal graški arhitekt Alfred Keller, med vojno pa so dela povsem obstala vse do konca dvajsetih let, ko so zaradi nujnosti posegov in gospodarske krize zopet začeli z urejanjem rečnih bregov. Plečnika je k sodelovanju pri projektu regulacije povabil Matko Prelovšek, direktor mestnega gradbenega urada, že med regulacijo rečne struge Ljubljanice pa se je Plečnik lotil tudi ureditev nabrežij reke Gradaščice.

Regulacijo Ljubljanice lahko razdelimo na tri sklope: zgornji tok reke od Gruberjevega kanala do Gradaščice, predel v središču mesta in zapornico pri Ambroževem trgu. V centru Ljubljane je bila rečna struga od Frančiškanskega mostu (danes Tromostovje) do Novega trga že ujeta med zidove, ki jih je zgradil Keller pred Plečnikovo vrnitvijo iz Prage.

Zato tam ni bilo treba veliko postoriti, še posebej, ker v občinskem proračunu niso bili predvideni izdatki za arhitekturno okrasje. Kljub temu je Plečniku uspelo obogatiti monotono zelene Kellerjeve bregove s premišljenim izborom dreves in grmičevja ter spremeniti živo pisane cvetlične grede v prikupen mestni park (Prelovšek, 2003).

VRSTA UREDITVE

Obširna ureditev nabrežij reke Ljubljanice spada med sestavljene ureditve, saj obsega ureditev rečnih bregov ter mostov, trgov, parkov in zapornic, ki se vrstijo vzdolž linijske vodne poteze.

ČAS NASTANKA

Plečnikovo urejanje nabrežij Ljubljanice se je z vsemi spremljajočimi projekti razmahnilo v dolgo obdobje, ki je trajalo vse od leta 1929, ko je napravil načrt za Tromostovje, do leta 1945, ko so bile dokončane rečne zapornice.

KRAJINSKE PRVINE

RELIEFNE PRVINE

Plečnikova preureditev Ljubljanice se začneja s Špico, katere spodnji del desnega brega je Plečnik obzidal s kamnito brežino, nad njo pa se dvigujejo ozke stopnice, ki sledijo zavoju okrog Špice. Stopnice z elegantnim zavojem obkrožijo tudi mesto izliva Gradaščice v Ljubljano in se končajo s kamnito brežino.

Ureditvene poteze od Špice do Prulskega mostu so med seboj deljene po višini: kamnita brežina, stopnice, terasa s potjo in klopmi (Krečič, 1992). Vendar pa se ureditvi na sosednjih bregovih reke v zgornjem toku nekoliko razlikujeta. Medtem ko je za levi breg značilna široka terasasta ureditev, so brežine desnega brega zelo strme.

Slika 103: Levi breg Ljubljanice zaznamuje široka travnata brežina s sprehajalno potjo (18. jan. 2011)

Slika 104: Za desni breg je značilna strma brežina, ki je spodaj kamnita, nad njo pa travnata (18. jan. 2011)

Slika 105: Otroški park na desnem bregu Ljubljanice nedaleč od Špice (18. jan. 2011)

S približevanjem Tromostovju, ki je vsekakor kompozicijski vrhunec Ljubljaničine osi, se v vzdolžni smeri pojavijo ozke terase na različnih ravneh (Krečič, 1992). Sicer pa ureditev z brežinami teče vzdolž celotne ureditvene poteze. Kjer je prostor to dopuščal, je arhitekt

dodal terasaste parkovne ureditve, nasprotno pa so v mestnem središču zaradi goste pozidave ob reki terase ozke in ujete v beton.

VODNE PRVINE

Osrednji vodni motiv ureditve je reka Ljubljanica, ki predstavlja pomemben ekološki in urbani element mesta, poleg tega pa tudi atraktiven prostorski pojav. Z oblikovanjem njenih nabrežij, mostov in trgov je Plečnik odpiral nove poglede na reko in javne odprte prostore.

RASTLINSKE PRVINE

Najbolj naravno podobo ima Ljubljanica v zgornjem toku do izliva Gradaščice. Ta del reke je izrazito parkovno urejen in arhitekturne prvine, ki v večini ureditev dominirajo, tukaj izostanejo ali so manj izrazite. Proti reki se vzdolž travnatih brežin z obeh strani spuščajo poti, medtem ko so zgornji deli brežin zasajeni z raznovrstnimi drevoredi in striženo živico, ki jo skozi celotno Plečnikovo vodno os s krajšimi prekinitvami spremlja tudi nizka ograja.

Na območju Trnovskega pristana opazimo kontrast med horizontalno zasnovano nizkih teras, ki v mehkem loku sledijo rečni strugi, in kupolasto rastjo vrb žalujk, ki tvorijo drevored ob robu zgornje stopnice.

UTRIJENE POVRŠINE

Vzporedno z Ljubljanico se proti reki v rahli naklonini spuščajo poti s striženo živico in klopmi, ki vabijo k sprostitvi in rekreaciji. Plečnik je uredil tudi številne dostope z ulic, in sicer je simetrično na obeh bregovih v živici napravil izpuste s stopnišči iz granitnih kock, ki vodijo proti reki oziroma sprehajalni poti.

Slika 106: Plečnik je ob Filharmoniji uredil prehod - Gledališko stolbo (18. jan. 2011)

Slika 107: Drevored laških topolov ob zadnji fasadi Filharmonije (18. jan. 2011)

Slika 108: Brv za pešce, ki vodi proti Gerberjevemu stopnišču, na vsaki strani označujeta vrbi (18. jan. 2011)

Z nabrežjem Ljubljanice je Plečnik povezal Kongresni trg in park Zvezda, in sicer je do reke uredil dva prehoda, Gledališko stolbo in Gerberjevo stopnišče. Gledališka stolba je ozka ulica ob stavbi Filharmonije, danes precej spremenjeno Gerberjevo stopnišče pa nadaljuje potezo Šubičeve ulice in bi v primeru oživitve plovbe po Ljubljanici lahko zopet služilo kot pristanišče. Oba prehoda se proti reki strmo spustita preko stopnišča, v osi katerega stoji okrašena železobetonska svetilka, ki se pri Stolbi nahaja na vrhu, pri Gerberjevem

stopnišču pa na koncu stopnišča. Plečnik je naredil tudi več načrtov za brv, ki bi nadaljevala potezo preko Gerberjevega stopnišča na desni breg Ljubljanice.

V načrtu za Tromostovje iz leta 1929 je Plečnik podal tudi svoj predlog ureditve Prešernovega trga z novimi stavbnimi linijami, polkrožno zasnovanimi stopnicami pred Frančiškansko cerkvijo in prestavitvijo Prešernovega spomenika nasproti dosedanemu mestu postavitve, a ideja ni bila sprejeta (Hrausky in sod., 1996).

URBANA OPREMA

Klopi, konfini, svetilke, zidci, ograje.

ARHITEKTURA

V mestnem središču, to je od Šentjakobskega mostu do zapornic pri Ambroževem trgu, je Ljubljanica ujeta v betonski kanal s strmimi bregovi, ki ne omogočajo neposrednega stika prebivalcev z reko, zato se je Plečnik odločil to povezavo okrepiti z ureditvami številnih trgov, mostov in dostopov do vode.

Pred Novim trgom se betonsko korito dvigne do roba nasipa, s čimer se začenja Kellerjevo oblikovanje nabrežij, zelenje pa večinoma izgine. Že Keller je monotonost rečnega korita razbil z arhitekturnimi členitvami betonskih bregov in dodatki, zlasti stopnišči, hodniki, koriti za zelenje in pomoli, ki jih je Plečnik preoblikoval in dopolnil z njemu značilnimi detajli.

Slika 109: Od izliva Gradaščice naprej je reka ujeta v betonsko korito; od maja 2011 Hradeckega most povezuje Trnovo in Krakovo (21. jun. 2011)

Slika 110: Šentjakobski most in nova ureditev nabrežij Ljubljanice na Bregu (18. jan. 2011)

Skupaj s preureditvijo rečnih bregov se je Plečnik lotil tudi prenove nekaterih mostov. Načrte za novi Čevljarski most je izdelal leta 1931, gradili pa so ga v letih 1931 in 1932. Na mestu današnjega Čevljarskega mostu je nekdanj stal litoželezni most, ki so ga na Plečnikovo priprošnjo ob zamenjavi z novim mostom ohranili in prestavili nekoliko nižje vzdolž Ljubljanice, kjer je do nedavnega povezoval Poljanski nasip z Zaloško cesto (Kladnik, 1991). Hkrati z mostom je Plečnik naredil tudi načrte za tlakovanje Jurčičevega trga, in sicer je vanj položil v svetlem kamnu izveden pravilen romboid, ki ga uokvirjata pravokotnika, vmesne prostore pa zapolnjujejo temne granitne kocke.

Poleg teras je Plečnik v območju ožjega mestnega središča predvidel in izdelal načrte za dostope do vode, kot na primer na Bregu ali pri Šentpetrskem mostu, načrte za preureditev Novega in Dvornega trga ter številne stavbe ob reki, kot na primer Mayerjevo blagovnico ob Prešernovem trgu, Odeon na vzhodnem robu Kongresnega trga ali novo zgradbo Slovenske akademije znanosti in umetnosti, a so vse te zamisli ostale neizvedene.

Plečnikov načrt za Tromostovje je predvideval, da se obstoječi kamniti most ohrani in se mu na vsako stran doda še po en ožji most za pešce ter tako ustvari tridelni most. Ker pa na tem mestu Ljubljanica naredi rahel zavoj, novi brvi za pešce nista vzporedni s starim mostom. Predlog ločitve motornega prometa, ki je potekal po osrednjem mostu, od površin namenjenih za pešce, je bila zelo napredna. Plečnikova rešitev je bila tudi zelo praktična in ekonomsko sprejemljiva, ker ni predvidevala porušitve obstoječega mostu in njegove zamenjave z novim, ampak le graditev dodatnih dveh, medtem ko je promet po mostu med gradnjo lahko nemoteno potekal. Staremu mostu je zamenjal le ograjo, ki je bila po novem izdelana iz prefabriciranih balustrov z betonskimi krogli, s čimer je ustvaril optično iluzijo. Če namreč hodimo po mostu, krogle delujejo kot objekti, ki hitijo v nasprotni smeri. Staro železno ograjo s Špitalskega mosta pa je vključil v Gerberjevo stopnišče na Hribarjevem nabrežju (Hrausky in sod., 1996).

Pomembna sestavina Plečnikove obrežne arhitekture so tudi tržnice. Arhitekt je gradnjo mestnih tržnic od začetka tridesetih let naprej obravnaval kot del projekta novega magistrata pod grajskim hribom, zato je načrtoval številne spremembe tudi v njegovi okolici. Med letoma 1929 in 1930 je uredil trg med stolnico, semeniščem in škofijo, to je Pogačarjev trg, ki ga je tlakoval s kombinacijo kamnitih plošč in kamenčkov v obliki križa po praškem vzoru. Nivojsko razliko je premostil s stopnicami po vsej dolžini, na njihovem zgornjem robu pa razpostavil kamnite kvadre in zasadil dvojce cipres (Hrausky in sod., 1996).

V začetku 40. let je Plečnik dokončno predlagal postavitev tržnic na sedanji lokaciji na desnem bregu Ljubljanice. Cvetličarni z dvojnim portikom, na levem bregu stoji njena dvojnica, prodajalna časopisov in tobačnih izdelkov, sledi transparentna arhitektura, ki preide v dolgo klasično členjeno stavbno telo, sredi katerega bi moral reko prečkati širok pokrit Mesarski most, ki naj bi tržni prostor razširil tudi na nasprotni rečni breg. Na desnem bregu se tržni kompleks z arkadami od Tromostovja razprostira vse do Zmajskega mostu, medtem ko se na levem bregu za prodajalno časopisov proti betonskemu koritu zopet spušča strma travnata brežina.

Monumentalna zapornica na Poljanah zaključuje ureditev osrednje vodne osi in je nekdaj služila nadzoru rečnega vodostaja v mestnem središču. Plečnik je z bogatim arhitekturnim okrasjem egipčanskih pilastrov in grških elementov preusmeril pozornost z namembnosti vodne naprave na njeno estetsko in simbolno plat.

MATERIALI

Glavni materiali, ki so bili uporabljeni v ureditvi so: beton, pesek, kamen, granit, les in kovina.

RASTLINSKE VRSTE

V območju Špice potezo ob robu brežine spremlja živa meja iz navadnega gabra (*Carpinus betulus*) ter drevored navadnih brez (*Betula pendula*) na strani Špice in vrb žalujk (*Salix × sepulcralis* 'Chrysocoma') na levem bregu reke. Poteza se prekine s Prulskim mostom, kar je arhitekt na levem bregu označil s cezuro stebrastih topolov (*Populus nigra* 'Italica') in tako naznačil spremembo v oblikovanju levega nabrežja. Na desnem bregu brezov drevored zamenja kostanjev (*Aesculus hippocastanum*), in sicer pride do premene ob peščenem otroškem igrišču, kjer poleg kostanjev in vrb stojijo tudi stebrasti topoli in javorolistna platana (*Platanus × acerifolia*). Ureditev na desnem bregu se nespremenjeno nadaljuje proti mestu vse do zidu, ob katerem se proti reki spušča rampa za splavilo čolnov, kostanjev drevored pa poteka tudi po nasprotni strani ulice, ki teče vzdolž nabrežja Prul.

Linijo kamnitih teras Trnovskega pristana spremlja drevored vrb žalujk (*Salix × sepulcralis* 'Chrysocoma'). Po uravnanem delu brežine teče široka peščena pot, nad katero se travnata brežina zopet povzpne in zaključi s striženo živico iz navadnega gabra. Ob njej naj bi nekoč stal tudi brezov drevored, ki je ohranjen v začetnem delu poteze levega brega nasproti Špice, a danes teče le do Prulskega mostu. Mesto izliva Gradaščice v Ljubljano je arhitekt označil s paroma visokih laških topolov (*Populus nigra* 'Italica') na obeh bregovih Gradaščice, s čimer je ponovno naznačil spremembo v oblikovanju nabrežij.

Od izliva Gradaščice naprej je reka ujeta v betonsko korito, nad njim pa si sledijo: travnata brežina, živa meja, široka ravnina travnatega nasipa, ki ga v ravni črti obrobja kostanjev drevored (*Aesculus hippocastanum*) s klopmi, peščeni pločnik in cesta s pločnikom ob krakovskih hišah. Na desnem bregu se v območju položne brežine za splavilo čolnov, kjer se je v srednjem veku končalo mestno obzidje, prostor razširi. Sedaj poteka kostanjev drevored tik ob živi meji, medtem ko ob ulici Grudnovega nabrežja na travnatem pasu poteka dvojni javorjev drevored (*Acer pseudoplatanus*), od kostanjevega pa ga ločuje pločnik (Krečič, 1992).

Slika 111: Plečnikova regulacija Trnovskega pristana, 1932 (Arhiv Zgodovinskega ..., 2009)

Slika 112: Kamnite terase v mehkem loku sledijo rečni strugi vse do izliva Gradaščice (18. jan. 2011)

Slika 113: Prenovljeni Krakovski nasip je eno najbolj priljubljenih ljubljanskih sprehajališč (18. jan. 2011)

Novo cezuro v ureditvi predstavlja Šentjakobski most, katerega levi breg je Plečnik označil s spremenjeno zasaditvijo, in sicer javorolistnimi platanami (*Platanus × acerifolia*). Ureditev travnatih nabrežij s kostanjevim drevoredom in živico se nato nadaljuje na obeh

bregovih reke vse do mestnega središča, kjer se nekoliko pred Novim trgom betonsko korito dvigne do roba nasipa.

Na desnem bregu je na vsako stran Čevljarskega mostu zasadil vrbo žalujko (*Salix × sepulcralis* 'Chrysocoma'), katerih potezo je nato peljal skoraj do konca Cankarjevega nabrežja. Na Hribarjevem nabrežju se zasaditev z vrbami zaključi na ozki nižji terasi nad vodo pred stopniščem Gledališke stolbe. Pred njo Plečnik s skupino laških topolov (*Populus nigra* 'Italica') ob zadnji fasadi Filharmonije zopet ustvari zelen vertikalni poudarek. Laške topole je uporabil tudi na levem bregu Ljubljanice, kjer prostor preide iz Prešernovega trga na Tromostovje, in sicer je po tri drevesa umestil na vsako stran osrednjega mostu.

Cipresi (*Cupressus sempervirens*), ki jih je Plečnik sprva zasadil na Pogačarjevem trgu, so kasneje nadomestili z laškimi topoli (*Populus nigra* 'Italica').

Za prodajalno časopisov na Prešernovem trgu se proti betonskemu koritu zopet spusti strma travnata brežina, na njenem vrhu pa se začneja lipov drevored (*Tilia platyphyllos*) z živico navadnega gabra (*Carpinus betulus*) in nizko leseno ograjo. Takšna ureditev se nato za Zmajskim mostom (ko se konča arhitektura tržnic) nadaljuje tudi na desnem bregu in teče vse do Šempeterskega mostu, kjer se še zadnjič spremeni.

Slika 114: Plečnikove tržnice na desnem in travnate brežine na levem bregu Ljubljanice; v ozadju novi Mesarski most (18. jan. 2011)

Slika 115: Strma travnata brežina, lipov drevored, živica navadnega gabra in nizka lesena (Poljanski nasip) oziroma kovinska (Petkovškovo nabrežje) ograja (18. jan. 2011)

Na desnem bregu Ljubljanice je Plečnik med rečnim nasipom in Poljansko cesto oblikoval peščeno ploščad na Ambroževem trgu, kjer je znamenje (kamniti križ škofa Tomaža Hrena) obdal s konfini in okrog v pravilnem redu razpostavil gručo kostanjevih dreves (*Aesculus hippocastanum*). Del izkopane zemlje, ki je ostala ob regulaciji Ljubljanice, so konec tridesetih let pričeli odlagati tudi za Ambroževim trgom, kjer je Plečnik nato uredil nekoliko dvignjen podolgovat park, ki ga je oblikoval v osi znamenja. Travnato ploskev parka je obdal s striženo živico iz navadnega gabra (*Carpinus betulus*), po njeni sredini pa speljal široko peščeno sprehajalno pot s klopmi, ki se na vzhodnem delu zaključuje z nizkim zidcem in stopniščem, ki vodi v smeri proti rečnim zapornicam. V parku so organsko razporejena raznovrstna drevesa, prevladujejo pa kostanji (*Aesculus*

hippocastanum), ostrolistni (*Acer platanoides*) in gorski javor (*Acer pseudoplatanus*), rdečelistna bukev (*Fagus sylvatica* 'Purpurea'/*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') in javorolistna platana (*Platanus × acerifolia*).

Zapornica z brvjo za pešce je del širše zamisli o sklenjeni promenadi ob Ljubljanici, ki se tu obrne in vodi nazaj proti mestu, zato je Plečnik parkovno uredil tudi levi breg reke. Prostor Vrazovega trga ob Ljubljanici je poglobil in v potezi do zapornice terasasto oblikoval nabrežje. Travnato brežino, ki se spušča proti reki, je prekinil s širokim peščenim sprehajališčem s klopmi in ga obdal z drevoredom javorolistnih platan (*Platanus × acerifolia*).

ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE

V Trnovskem pristanu so čolnarji nekdanje razkladali podpeški kamen. Do tridesetih let 20. stoletja je rečni transport zastal, zato je levi breg reke Plečnik prekril s širokimi kamnitimi stopnicami, ki vizualno asociirajo na rečne terase, vzor pa podkrepil z zasaditvijo vrb žalujk, tipične obrežne vegetacije.

Ob Čevljarskem mostu je Plečnik po vzoru Trnovskega mostu sprva želel postaviti piramide. Med gradnjo mostu se je raje odločil za sredozemsko kolonado, na katero je nameraval namestiti lesene tramove, ki bi jih poraščala divja trta, a te zamisli ni izpeljal. Ideja o Tromostovju, tridelnem mostu, se navezuje na gradnjo Manesovega mostu, ki mu je bil Plečnik priča v Pragi (Hrausky in sod., 1996).

Na Tromostovju je s stopnicami, ki vodijo na nižje ležeče terase, in balustradami po vzoru beneških mostov ustvaril sredozemsko vzdušje in reko približal njenim meščanom.

SIMBOLNI POMEN

Vzporedno z mestno kopno osjo od Trnovega do Kongresnega trga je Plečnik z ureditvijo nabrežij Ljubljanice oblikoval še mestno vodno os, ki poteka od Špice, mimo Trnovskega pristana in Krakovskega nasipa, skozi mestno središče z novima Čevljarskim mostom in Tromostovjem do monumentalnih zapornic na Poljanah. Plečnikov načrt je bil Ljubljano čim močneje povezati z mestom in iz nje narediti enega glavnih urbanih motivov.

Slika 116: Čevljarski most kot razširjen trg nad reko povezuje trg Pod trančo z Jurčičevim trgom v enoten javni prostor (18. jan. 2011)

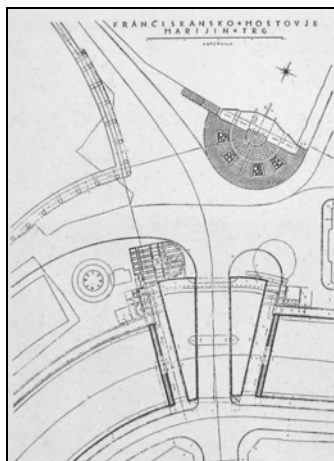
Slika 117: Belino in vertikalnost Čevljarskega mostu je Plečnik poudaril s kontrastno zasaditvijo vrb žalujk (18. jan. 2011)

Slika 118: Uokvirjen pogled s Čevljarskega mostu na osrednjo mestno veduto - Grad (18. jan. 2011)

Tako kot Trnovski most, ki je bil postavljen v istem času, je tudi Čevljarski most dobil vlogo trga, nad katerim dominira osrednja veduta mogočnega Ljubljanskega gradu. S Čevljarskim mostom je Plečnik ustvaril iluzijo enotnega prostora, ki trg Pod trančo čez reko popelje na Jurčičev trg. Motiv označevanja vhoda z vrbama je arhitekt uporabil na Čevljarskem mostu in ga ponovil še ob vstopu na most na Ribjem trgu.

Ob Prešernovem trgu v smeri proti Tromostovju je arhitekt uporabil le nizko ograjo, ki pa kljub temu ustvarja mejo v prostoru, saj je njen učinek podkrepljen še na dveh nivojih. Rob namreč ustvarja že reka, ki teče pod njim, in linija visokih dreves laškega topola, s katerimi je rahlo zastrl pogled proti staremu delu mesta. Poleg optičnega zapiranja trga z rečne strani topoli tu delujejo še v funkciji vertikalnega rastlinskega poudarka, ki največjo prepoznavnost doseže pri opazovalcu, kadar le-ta potuje po reki vzdolž Ljubljanice.

Slika 119: Plečnikov načrt Tromostovja in Prešernovega (Marijinega) trga (Krečič, 1992: 204)

Slika 120: Monumentalen vstop v staro mestno jedro pod Gradom poteka čez Tromostovje, čigar levi breg je Plečnik označil z visokimi stebrastimi topoli (Dyck, 2003: 58)

Plečnikova rešitev tridelnega mostu je še poudarila značilno lijakasto zasnovo Prešernovega trga, v katerega se iz različnih smeri stekajo ulice in preko mostu usmerjajo proti Ljubljanskemu gradu, osrednji veduti nad mestom. Če na Tromostovje vstopamo s Prešernovega trga pa linija šestih laških topolov (trije na vsaki strani mostu) učinkuje kot motiv označevanja vhoda oziroma vhodni slavalok v srednjeveško mestno jedro, ki se nahaja na sosednjem bregu.

S postavitvijo zapornice na Poljanah se končuje Plečnikova vodna os in tudi časovno zaključuje njegovo delo pri urejanju Ljubljane. V nasprotju s prvo bolj funkcionalno rešitvijo iz leta 1932, se je leta 1939 odločil za historično varianto, ki se simbolično navezuje na element vode kot vira življenja v starem veku (Plečnik, 1986).

DRUŽBENI POMEN

Plečnik je mostove zasnoval kot manjše trge, s čimer je povezal dogajanje na nasprotnih bregovih in jih prenesel tudi nad reko. Postavitve novih oziroma obnove obstoječih

mostov se je lotil tako, da bi preko njih čim bolj zblížal srednjeveški del mesta pod Gradom s trgi in prebivalci na nasprotnem levem bregu Ljubljanice.

V kompleksu ureditev je arhitekt izrazil svojo idejo o gibanju skozi čas in prostor, združevanju starega in novega ter naravnega in umetnega. Preplet historičnih referenc in zelenja, ki mehča v beton ujeto regulirano strugo, spremlja opazovalca vzdolž celotne preureditvene poteze, s čimer je Plečnik uresničil svojo namero, da bi Ljubljančanom omogočil čimbolj neposreden stik z naravo in zgodovino ter jih spodbudil k dejavnostim, povezanimi z vodno prvino.

Slika 121: Plečnik je preuredil Ambrožev trg in v njegovi osi oblikoval podolgovat park (18. jan. 2011)

Slika 122: Proti zapornicam vodi široko peščeno sprehajališče, obdano z drevoredom platan (18. jan. 2011)

POMEMBNEJŠE PREUREDITVE

V zadnjih letih so bile v okviru projekta Mestne občine Ljubljana za oživitev nabrežij Ljubljanice izvedene prenove ali dopolnitve številnih odsekov ob Ljubljani, in sicer so le-te potekale bodisi po Plečnikovih načrtih bodisi na podlagi novo izvedenih arhitekturnih natečajev. Mednje spadajo prenova Trnovskega pristana, Krakovskega nasipa, Brega, območja od Prulskega mostu do Špice ter nova parkovna ureditev Špice z izgradnjo brvi čez Grubarjev kanal ter novega Žitnega in Mesarskega mostu. V letu 2011 pa je bila dokončana še izgradnja novega Mrtvaškega mostu, medtem ko je bil stari litoželezni most (s starim imenom Hradeckega most, ki je pred Plečnikovo prestavitvijo stal na lokaciji Čevljarskega mostu) prestavljen med Krakovsko in Grudnovo nabrežje.

4.2.2.7 Hrvatski trg

VRSTA UREDITVE

Ploskovna ureditev Hrvatskega trga spada med enostavne ureditve, in sicer gre za ureditev manjšega mestnega parka.

ČAS NASTANKA

Po Plečnikovih načrtih so med letoma 1938 in 1939 preuredili Hrvatski trg, prvotno zasnovan kot park, ki ga je uredil mestni vrtnar Anton Lap. Prvi park je na mestu današnjega Hrvatskega trga, ki se je prvotno imenoval Sv. Petra trg, uredil mestni vrtnar Vaclav Hejnic. Pred tem se je tu nahajalo pokopališče šempetrske cerkve (Hrvatski ..., 2011).

Krečič (1992) piše, da je Plečnik leta 1927 dobil vabilo za izdelavo spomenika padlim vojakom v prvi svetovni vojni, a je povabilo odklonil in spomenik je postavil Vladimir Šubic. Pet let kasneje je Plečnik dobil naročilo za preureditev parka in v decembru 1932 tudi izdelal načrt Hrvatskega trga.

Slika 123: Pogled z zraka na Hrvatski trg (Krečič, 1992: 256)

KRAJINSKE PRVINE

RELIEFNE PRVINE

Območje manjšega parka predstavlja vbočena ovalna ploskev z dvignjenimi robovi, iz katerih se proti središču spušča zelena brežina. Višinska regulacija je opaznejša v vzhodni polovici parka.

RASTLINSKE PRVINE

Trata, gruče dreves.

UTRJENE POVRŠINE

Hrvatski trg zavzema območje pravokotnika, ki je s treh strani omejen s prometnicami, in sicer na severu z Ilirsko ulico, na vzhodu z Njegoševo cesto, na jugu pa z iztekom Trubarjeve ceste, medtem ko na njegovi zahodni strani stojijo stanovanjski objekti. Krečič (1992) piše, da je Plečnik pravokotniku odsekal vogale in vanj položil pravilno elipso. V sredini parka je krog, ki predstavlja osrednjo tržno ploskev in v katerem se sekata diagonalni poti, ki povezujeta oglišča elipse in omogočata prehod skozi trg. Prehod iz elipse v krog je Plečnik dosegel s pomočjo eliptične poti, s katero travnato brežino razdelil na dva elipsoidna pasova. Notranji pas je z dodatnimi potmi predelil po oseh, tako da je nastalo dvanajst travnatih polj (štiri v zunanjem in osem v notranjem pasu brežine).

V južnem delu parka je Plečnik uredil rahlo dvignjeno ploščad za spomeniško skupino, do katere z dveh strani vodi kamnito stopnišče.

URBANA OPREMA

Elipsoidno obliko parka določa nizek kamnit zidec, ki ustvarja njegov rob, v štirih vogalih pa so v zidcu urejeni prehodi za poti, ki sekata elipso po diagonalah. Ob osrednji krožni tržni ploskvi je bilo koncentrično razporejenih osem klopi, na mestu, kjer diagonalna pot vstopi v osrednji krog, pa so bili na vsaki strani postavljeni betonski konfini, skupaj ravno tako osem. Park je bil opremljen tudi s svetilkami.

ARHITEKTURA

Ob preureditvi parka je Plečnik Šubičevo spomeniško skupino, ki jo sestavlja obelisk z ograjo med štirimi ploščami, izpred cerkve sv. Petra onkraj Zaloške ceste prenesel v južni del Hrvatskega trga. Spomeniško skupino je razporedil v vrsto in obodni zidec okrog nje umaknil v globino parka. Do spomenika je napravil stopnice in spomeniški pas tlakoval s porfirnimi kockami. V Plečnikovi šoli pa je leta 1933 nastal tudi projekt trafike oziroma tobačnega kioska, ki ga je arhitekt postavil ob jugozahodni rob parka. Kiosk s polkrožnim zaključkom ima s prednje strani vhod, ki je hkrati prodajno okence, na strehi pa lepo profiliran dimnik (Krečič, 1992).

MATERIALI

Diagonalni poti in krožna tržna ploščad so tlakovane z granitnimi kockami, medtem ko so ostale poti v parku peščene. Oporni zidec je izveden v kamnu, prav tako so kamnite tudi stopnice, ki vodijo do Šubičeve spomeniške skupine, ki stoji na ploščadi, tlakovani s porfirjem. Konfini v osrednjem delu parka so betonski.

Slika 124: Šubičevo spomeniško skupino je Plečnik vključil v svojo zasnovo (9. jan. 2012)

Slika 125: Tobačni kiosk ob jugozahodnem robu parka (9. jan. 2012)

RASTLINSKE VRSTE

Najbolj opazna drevesna vrsta v parku je kavkaški krilati oreškar (*Pterocarya fraxinifolia*) s svojim večdebelnim in razširjajočim habitusom. Oreškarji stojijo v osi treh nebesnih smeri, manjka le drevo na jugu, kjer je Plečnik prostor namenil spomeniku. Sicer pa v parku številčno prevladujejo navadne breze (*Betula pendula*), ki praviloma stojijo ob poteh na vseh vstopih v park ter znotraj travnih polj, obdajajo pa tudi območje spomenika. Po višini in barvi listja izstopajo še tri rdečelistne bukve (*Fagus sylvatica* 'Purpurea')/*Fagus sylvatica*

'Atropunicea'), ki se nahajajo na vzhodni polovici parka, eno izmed dreves stoji kar sredi poti. Omeniti velja še povešavi veliki jesen (*Fraxinus excelsior* 'Pendula'), sicer pa je bila zasaditev dendrološko izredno pestra in gosta.

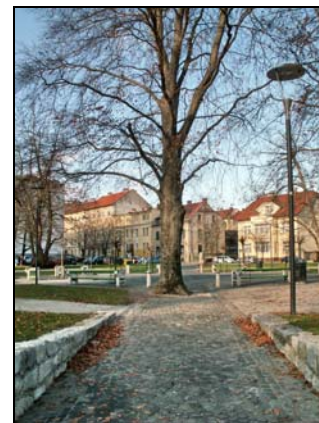
Krečič (1992) navaja, da so v parku prvotno rasli javorji (*Acer platanoides*). Po njegovem mnenju je Plečnik verjetno ohranil kakšno izmed dreves, ki so tu rasla še pred njegovo preureditvijo, kot na primer macesen. Kaj od drevja je bilo v resnici na novo zasajenega, je po današnjem stanju težko prisoditi, toda lega dreves vendarle kaže na prvotno dokaj dosledno koncentrično razporeditev drevja na travnatih poljih. Dejansko stanje zasaditve naj bi bistveno odstopalo od Plečnikovega načrta, ki pa je bil res zgolj shematičen. Drugi odsekani vogali parka, ki so nastali zunaj pozidanega eliptičnega oboda, torej na ravni pločnika, so bili zasajeni z drevjem in grmičevjem.

Slika 126: Mogočni krilati oreškar na zahodnem delu parka (9. jan. 2012)

Slika 127: S polkrožno nišo v zidcu se je Plečnik umaknil drevesu (9. jan. 2012)

Slika 128: Rdečelistna bukev kot motiv drevesa sredi poti (9. jan. 2012)

ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE

Podobno prostorsko zasnovo, kot jo nosi Hrvatski trg v Ljubljani, je Plečnik uporabil že tri desetletja prej pri oblikovanju manjšega mestnega trga s spominskim vodnjakom Karlu Boromejskemu na Dunaju. Ljubljanski in dunajski projekt sta si sorodna v ovalni obliki trga oziroma parka in konkavnosti tržne ploskve, katere dvignjene robove obdaja kamniti zidec. Plečnik je v središče dunajskega trga postavil vodnjak, medtem ko je osrednji del Hrvatskega trga pustil praznega, s čimer je zagotovil kar največjo prehodnost trga.

Ker ureditev Hrvatskega trga časovno sovпада s Plečnikovimi rešitvami za park Tivoli, velja navedbe iskati tudi v teh projektih. Pozornost pritegne število travnatih polj, ki jih je Plečnik ustvaril z ureditvijo poti. Polj je namreč dvanajst, kar je enako kot v Plečnikovem trikotnem parku v Tivoliju (Krečič, 1992). Oba parka sta pravilnih geometričnih oblik (oval in trikotnik), prav tako pa je v obeh ureditvah prisoten tudi lik kroga, ki se na Hrvatskem trgu nahaja v središču parka, v trikotnem parku v Tivoliju pa v vrhu trikotnika kot okrogel vodnjak.

SIMBOLNI POMEN

Spoštovanje do narave je Plečnik izrazil z izdelavo polkrožne niše v opornem zidcu na vzhodni strani Hrvatskega trga, s katero se je umaknil obstoječemu drevesu. Enak pristop

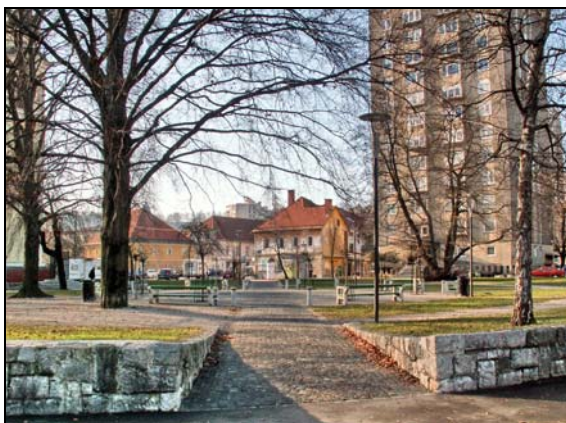
je arhitekt uporabil pri prenovi praških vrtov, kjer je na Rajskem vrtu zidec speljal okrog drevesa in s tem omogočil njegovo nadaljnjo rast. Motiv drevesa na poti se na Hrvatskem trgu ponovi še z rdečelistno bukvijo, ki stoji sredi poti nedaleč od jugovzhodnega vstopa v park.

DRUŽBENI POMEN

Družbeni pomen Plečnikove preureditve Hrvatskega trga je v ohranitvi parka v urbanem središču, ki kljub svoji majhnosti zaradi konkavne oblike, rastlinskih prvin in dvignjenih robov obiskovalcu omogoča občutek intimnosti in stik z naravo.

POMEMBNEJŠE PREUREDTVE

Prenova Hrvatskega trga je potekala od oktobra 2008 do aprila 2009. Projekt je obsegal popolno obnovo parka po Plečnikovi zasnovi (rekonstrukcija poti, novo tlakovanje, dodatna ozelenitev, namestitve nove parkovne opreme). Po obstoječem originalnem konfinu so bili izdelani novi odlitki iz betona in postavljeni v osrednjem delu parka, in sicer po dva ob vsakem kraku diagonalne poti. Prav tako so na prvotno mesto postavljene nove Plečnikove klopi in luči, v parku pa so dodali tudi koše za smeti. V skladu s konceptom arhitekta Plečnika je bila upoštevana zasaditev v krožne drevorede. Zaradi gostote in pozicije je bil izbran kroglasti javor (*Acer platanoides* 'Globosum'), in sicer je bilo zasajenih osem dreves v osrednjem krogu. Obnovljeni so bili tudi travnati otoki zunaj ovalnega parka in ograjeni s prvotnimi kockami, vanje pa so sedaj zasajene stebraste robinije (*Robinia pseudoacacia* 'Pyramidalis'), in sicer po tri v vsak otok. V celoti je bilo v parku odstranjenih sedem dreves, na novo zasajenih pa dvajset dreves (Prenova ..., 2009).

Slika 129: Višinska regulacija je opaznejša na vzhodni polovici parka (9. jan. 2012)

Slika 130: Pogled iz zraka na prenovljeno podobo Hrvatskega trga iz leta 2009 (Prenova ..., 2009)

4.2.2.8 Žale

Ljubljanski mestni gradbeni urad se je s problematiko izgradnje nove mestne mrtvašnice ukvarjal že od srede dvajsetih let 20. stoletja. K sodelovanju so pritegnili tudi Plečnika, ki

je namesto moderne brezosebne mrtvašnice predlagal ureditev poslovilnih kapel v parku pred pokopališčem. Plečnikova rešitev je bila v skladu s spremenjenim načinom pokopavanja v urbanih središčih, kjer tradicionalnih pogrebov, ki so potekali od doma pokojnika do pokopališča, zaradi številnih problemov predvsem pa zaradi prometa ni bilo več možno izvajati.

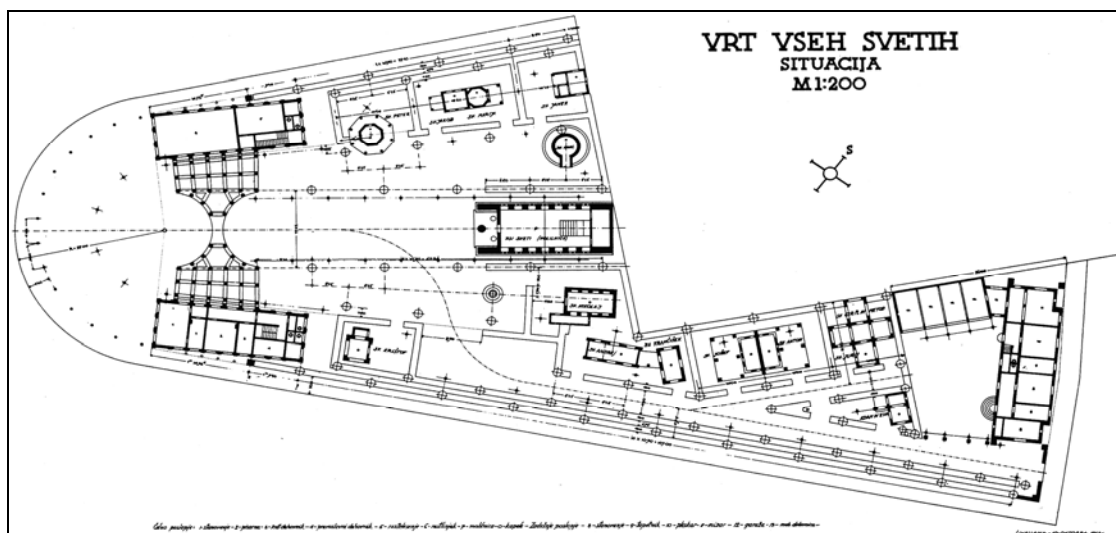
Kompleks poslovilnih kapel predstavlja zadnje večje naročilo, ki ga je Plečnik izpeljal pred začetkom druge svetovne vojne. Pri risanju načrtov sta mu v začetku pomagala Gizela Šuklje in Edvard Ravnikar, kasneje pa je to delo prevzel in tudi dokončal Vlasto Kopač. Pri gradnji so sodelovali številni slovenski strokovnjaki in umetniki, kot so pasarji, kiparji in slikarji kot tudi mestni vrtnar Anton Lap (Plečnik in sod., 1992).

VRSTA UREDITVE

Ureditev mestnega pokopališkega kompleksa spada med enostavne in ploskovne ureditve. Kompleks, ki ga je Plečnik poimenoval »Vrt vseh svetih«, ni bil namenjen pokopavanju, ampak pogrebnim slovesnostim in spremljajočim pokopališkim dejavnostim.

ČAS NASTANKA

V arhivu ZAL sem odkrila prvo tlorisno študijo za pokopališki kompleks, ki jo je Jože Plečnik napravil že v letu 1936, nato pa so v letih od 1938 do 1940 so po njegovi zamisli uredili alejo z monumentalnim vhodom, štirinajstimi kapelicami in osrednjo molilnico, kompleks pa poimenovali Žale.

Slika 131: Tlorisni načrt Vrta vseh svetih, 10. oktober 1938 (Arhiv Arhitekturnega ..., 2012)

Ime »Žale« se je uveljavilo že leta 1938 na pobudo Josipa Westra, ki je bil takratni član mestnega sveta in je predlagal, da je treba kompleks označiti z jedratim in značilnim imenom. Za osnovo je vzel staroslovensko besedo »žal, žali« (grob), ki so jo hitro prevzeli tudi časniki in meščani. Po Westrovem mnenju bi pokopališki kompleks utegnil postati vzor za »svete gaje« tudi v drugih mestih (Wester, 1938).

KRAJINSKE PRVINE

VODNE PRVINE

Plečnik je vodnjak umestil ob desno fasado molilnice, nedaleč od »zadnje poti«.

RASTLINSKE PRVINE

Zelene prvine v pokopališkem kompleksu predstavljajo: trata, posamezna drevesa, gruča dreves, drevoredi, žive meje, vzpenjavke in posodovke.

UTRJE NE POVRŠINE

Poti, predprostor pokopaliških objektov.

Plečnik je vhodno stebrišče pomaknil nekoliko navznoter od predlagane rešitve na načrtu, s čimer je pridobil večji predprostor, ki ga je označil z betonskimi svetilkami v polkrožni liniji.

Prostor pred molilnico je namenil javnemu slovesu od pokojnih, po zaključku katerega naj bi se po tako imenovani »zadnji poti« sprevod nadaljeval mimo znamenj in kapel proti izhodu iz Vrta vseh svetih in nato na pokopališče pri sv. Križu. »Zadnja pot« je osrednja peščena pot v parku, ki povezuje vhod in izhod iz kompleksa, nanjo pa se vežejo krajše stranske poti, ki vodijo do kapel.

URBANA OPREMA

Klopi, svetilke, ograja.

ARHITEKTURA

Obiskovalec vstopi v pokopališki kompleks skozi stebriščni portal, v osi katerega je Plečnik umestil osrednji poslovitveni prostor s katafalkom, govorniškim odrom in molilnico, okrog njega pa razporedil poslovilne kapele. Pred molilnico je postavljen dorski steber, nad govorniškim odrom ob katafalku pa se dviga mogočna streha, ki spominja na okamenel baldahin. Plečnik je portal umestil tudi ob izhodu iz Žal.

V prvi tlorisni študiji iz leta 1936 (Priloga D) je Plečnik namesto molilnice predvidel okroglo cerkev, imenovano Glavna kapela. Stavbo za potrebe medicine in ostale funkcionalne namene, ki sodijo k pogrebni dejavnosti, je umestil ob vhodu desno, skoraj vse poslovilne kapele pa ob najdaljšem delu stranice kompleksa. Glede na pripombe upravnega odbora Mestnega pogrebnega zavoda je Plečnik prvotno zamisel večkrat temeljito korigiral, spreminjal število poslovilnih kapel in na koncu na vhod postavil monumentalno stebrišče, ki bi povezovalo stavbi pogrebnega zavoda, v katero je umestil tudi prosekuro. V zadnjem delu pokopališkega kompleksa je predvidel stavbo za delavnice in garaže, ki jo je postavil ob rob zemljišča, s čimer je prihranil del zidane ograje.

Simetrično glede na os je zasnovan le vhodni portal s propilejami in drevoredom, ki vodi do poslovilne dvorane, medtem ko je razporeditev kapel in ostalih objektov (znamenja) izven togega geometrijskega reda. Vsaka izmed kapel, tri izmed njih so dvojne, je edinstveno zasnovana in urejena v svojem arhitekturnem slogu, med katerimi prepoznamo vzore islamske in otomanske arhitekture, pravoslavno cerkev, grški tempelj,

etruščanski tumulus in druge. Plečnik je kapelam zasnoval tudi njihovo notranjost in jih opremil z lestenci, križi, katafalki in ostalo notranjo opremo. V notranjosti poslovnih kapel je prostora le za pokojnika in njegove najbližje. V kompleksu so kapele razmeščene tako, da pokojnikovim svojcem omogočajo zasebni sloves od umrlega, saj vhodi vanje potekajo iz različnih smeri in so umaknjeni od neposrednih pogledov iz drugih kapel ali poti.

MATERIALI

Pesek, beton in umetni kamen, v prvotni zasnovi pa tudi zemlja in travna ruša (z njima je bila pokrita kapela sv. Ahaca).

RASTLINSKE VRSTE

Pokopališki kompleks leži ob drevoredu navadnega divjega kostanja (*Aesculus hippocastanum*), skozi katerega vodi pot do glavnega vhoda na pokopališče ob cerkvi sv. Križa. Aleja kostanjev nosi ime »Med hmeljniki« in spominja na prizadevanja strojarja Ivana Janescha, ki je v začetku 19. stoletja poizkušal na Ljubljansko polje uvesti pridelovanje hmelja. Poizkusi se niso obnesli, zato so hmeljniki na tem območju kmalu izginili, ostalo je le še poimenovanje ceste, ki spominja na preteklo rabo krajine (Piškur, 2004).

Slika 132: Kolovozna pot leta 1906 med hmeljniki vodi k pokopališki cerkvi sv. Križa (Piškur, 2004: 8)

Slika 133: Plečnikove Žale ležijo ob aleji divjih kostanjev, imenovani »Med hmeljniki« (20. nov. 2009)

Najbolj nenavadna kapela je bila kapela sv. Ahaca v podobi tumulusa, ki je bil pokrit z zemljo in obraščen travno rušo. Po drugi svetovni vojni so rušo odstranili in kapelo obložili z grobo obdelanim kamnom, ob njej pa zasadili vzpenjavke, zlasti Veitchevo triroglato viniko (*Parthenocissus tricuspidata* 'Veitchii').

Slika 134: S travno rušo pokrita kapela sv. Ahaca ob otvoritvi Žal leta 1940 (Hrausky in sod., 1996: 201)

Slika 135: Danes tumulus prekrivajo vzpenjavke (20. nov. 2009)

Od vhodnega portala do osrednje molilnice je Plečnik zasadil drevored omorik (*Picea omorika*) na vsaki strani, ki se nadaljuje tudi vzdolž fasade molilnice. Poleg tega je znotraj kompleksa uredil še drevored ob »zadnji poti«, to je alejo stebrastih gabrov (*Carpinus betulus* 'Fastigiata'), ki vodi izpred osrednje molilnice in nato ob jugozahodni stranici kompleksa proti izhodu iz Vrta vseh svetih.

Za slovesnejše priložnosti je Plečnik predvidel, da bi nekatera mesta, kot je na primer prostor ob govorniškem odru in vhodu, obdali s posodovkami, zlasti palmami in ostalim sredozemskim rastlinjem.

Slika 136: Okrasitev s posodovkami ob slovesni otvoritvi Žal 7. julija 1940 (Hrausky in sod., 1996: 206)

Slika 137: Vhodi v kapele so umaknjeni od neposrednih pogledov, predprostori pa obdani s striženo živico iz ameriškega kleka (20. nov. 2009)

Idejni načrt ureditve okolice kompleksa (Priloga E) sem odkrila v arhivu AML. Na njem je vrisan potek »zadnje poti« in podan zasaditveni načrt drevnine, po katerem naj bi bil prostor pred vhodom v pokopališki kompleks zasajen s topoli (*Populus nigra* 'Italica') po načinu mreže, polkrožna ploščad pred propilejami pa tlakovana. Vmesni prostor za Vrtom vseh svetih in pokopališčem naj bi zasadili z lipami (*Tilia platyphyllos*), katerih linije bi potekale vzporedno z zidom pokopališča in rahlo zavijale. »Zadnja pot« bi bila dodatno obdana z živo rezano mejo iz navadnega gabra (*Carpinus betulus*). Vendar pa ideja »zadnje poti« v praksi ni nikoli zaživela, žalni sprevodi so poslovilni park vedno zapuščali skozi propileje, prav tako ni bila izvedena niti predlagana zasaditev. Tako je parkovni del

pred vhodom v Vrt vseh svetih na severozahodni polovici zasajen z javorolistnimi platanami (*Platanus × acerifolia*), katerih drevored se nadaljuje ob pločniku proti cerkvi sv. Križa in spremlja drevored kostanjev (*Aesculus hippocastanum*) ob ulici Med hmeljniki, medtem ko je zasaditev jugovzhodne polovice vrstno in generacijsko mešana (prevladujejo breze in različni javorji). Parkovni del med Plečnikovimi Žalami in pokopališčem pri sv. Križu ravno tako ni bil zasajen po Plečnikovih načrtih. Ob izhodu iz Žal stoji gruča navadnih brez (*Betula pendula*), pot ob pokopališkem zidu pa spremlja enovrstni drevored, ki ga večinoma sestavljajo ostrolistni javorji (*Acer platanoides*).

Predprostori poslovilnih kapel so prekriti s trato in med seboj ločeni s striženo živico iz ameriškega kleka (*Thuja occidentalis*), s katero je obdan tudi celoten poslovitveni kompleks. Živico prekinjajo ozke vrzeli, skozi katere vodijo popločeni prehodi od glavne poti do preddverij kapelic. Kjer je živica dvojna, to je ob jugovzhodni in prvi polovici severozahodne stranice kompleksa, je zunanja živica prav tako iz ameriškega kleka, medtem ko je notranja iz striženega navadnega gabra (*Carpinus betulus*). Okvir striženih živic, ki obdajajo predprostore kapel, je danes mnogo nižji, kot je bilo planirano. Visok je med 130 in 150 cm, medtem ko je gabrova živica ob jugovzhodnem robu visoka 2 metra.

Slika 138: Plečnikova »zadnja pot« vodi skozi alejo stebrastih gabrov ob jugozahodni stranici kompleksa proti izhodu iz Vrta vseh svetih (20. nov. 2009)

Slika 139: Namesto aleje lip je ob izhodnem portalu posajena gruča navadnih brez, pot ob pokopališkem zidu pa spremlja enovrstni drevored ostrolistnih javorjev (20. nov. 2009)

V arhivu ZAL sem v Zapisnikih sej upravnega odbora Mestnega pogrebnege zavoda (SI ZAL, COD VIII/34, Mestni pogrebni zavod, 27.11.09) našla nekaj zapisov, ki se nanašajo na parkovno ureditev Žal. Tako v zapisniku X. seje, ki se je vršila 9. novembra 1938, med drugim v poročilu Staneta Sušnika, predsednika upravnega odbora, o gradnji Žal beremo: »Vsaka kapelica bo obdana s trimetrsko živo mejo tako, da bodo kapelice povsem ločene druga od druge.« V zapisniku XI. seje z dne 25. novembra 1938 pa Anton Lap, ravnatelj Mestne vrtnarije, kot poročevalec o vrtnarskih delih na Žalah poda predlog o zasaditvi žive meje na Žalah. Te meje sestoje na zunanji strani iz »cipres« (ameriški klek), na notranji pa iz gabra. Ker Mestna vrtnarija, ki je pri projektu Žale izvajala vrtnarska dela, teh sadik ni imela na zalogi, jih je naročila pri drevesničarjih, in sicer 750 sadik 2 do 2,5 m visokih »cipres« in 2000 2 do 3 m visokih gabrovih sadik. Na III. seji 21. aprila 1939 predsednik Sušnik po želji prof. Plečnika naroča: »...naj bi se že sedaj zasadila drevesa okoli kapelic, ker bo prav zelenje dalo pravi poudarek in lepoto Žalam.« Zaradi neprimerne časa

sajenja, izredno mrzle zime in slabega vzdrževanja se je mnogo sadik posušilo, zato so jih na stroške Mestne vrtnarije sproti nadomeščali z novimi. Eden izmed zapisov, ki potrjujejo mojo domnevo, da je Plečnik načrtoval in urejal rastlinske ureditve sam in tega dela ni prepuščal vrtnarjem, je tudi iz II. seje 5. aprila 1940, kjer piše: »Gospod prof. Plečnik svetuje, da se na dan otvoritve Žal kapelice dekorirajo po ljubljanskih vrtnarjih – on pa bo vodil ves aranžma.«

Linijo živice je Plečnik podkrepil z zasaditvijo dreves stebrastega gabra (*Carpinus betulus* 'Fastigiata'). Severozahodni in jugovzhodni rob Žal, kjer prihaja do podvojitve zunanje živice in živic, ki obrobajo posamezne kapele, je dodatno zasadil z dvorednim drevoredom v prestopnem ritmu in tako ustvaril kompaktnejšo vegetacijsko kuliso. Drevje v notranjem delu kompleksa pa sledi radialnim linijam in je v primerjavi s prvotno študijo iz leta 1936 (Priloga D), ki jo zaznamuje za Plečnika neznačilna organska zasaditev brez pravnega reda, izjemno geometrična in premišljena.

Slika 140: Dvojna strižena živica ob jugovzhodni stranici poslovnega kompleksa, v zunanji živici manjkajo vsa prvotno zasajena drevesa stebrastega gabra razen enega (20. nov. 2009)

Slika 141: Dvojna živica ob severozahodnem robu Žal je na nekaterih mestih razredčena, večina dreves stebrastega gabra pa je ohranjenih (20. nov. 2009)

Načrt Situacija za ureditev vrta in potov (Priloga F), ki sem ga prav tako odkrila v ZAL, je eden redkih Plečnikovih načrtov, v katerem je poleg objektov vrisana tudi drevnina. Na načrtu ni zabeleženih luči, znamenj, klopi in ostale opreme. Načrt ni datiran, glede na podatke, ki jih vsebuje (v desnem zgornjem kotu je oznaka »Obračunski načrt št. 24«), pa predvidevam, da je nastal v letu 1939 ali 1940, ko so se vršila končna ureditvena dela v poslovitvenem parku. O času nastanka omenjenega načrta sklepam tudi na podlagi proučitve še drugih dokumentov, ki sem jih odkrila v arhivu v fasciklu o Žalah (SI ZAL LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, spec. fasc. 1, št. 1, Žale), ki med drugim vsebuje delni in končni obračun za dovršena dela pri gradnji »Vrta vseh svetih« na Žalah in so nastali julija 1939 in marca 1940. Navedeni obračuni namreč vsebujejo enake podatke, kot so zapisani v Situaciji za ureditev vrta in potov. Poleg izmer in podatkov o zemeljskih delih vsebuje načrt tudi podatek o številu dreves, in sicer naj bi jih znotraj kompleksa zasadili 83. Če primerjamo ta podatek s situacijo iz leta 1938 (Slika 131), jih je takratni načrt predvideval le 61. Plečnik je torej povečal število dreves, in sicer je novo načrtovana drevesa umestil znotraj predprostorov poslovnih kapel. Danes kompleks Plečnikovih Žal šteje zgolj 56 dreves, za katere lahko le predvidevamo, da vrstno ustrezajo

prvotni Plečnikovi zasaditvi, saj natančnih podatkov o rastlinskih vrstah načrt (Priloga F) ne vsebuje, podaja namreč le njihovo lokacijo.

Na peščeni površini stoji ob nizki živici pred kapelo sv. Petra stebrasti hrast oziroma stebrasti dob (*Quercus robur* 'Fastigiata'), prav tako sta stebrasta hrasta posajena tudi pred kapelo sv. Krištofa. Drevored (stebrastih hrastov) bi se moral po načrtu (Priloga F) radialno nadaljevati ob zunanji strani živic, vendar jih danes na tem mestu ni. Predprostore nekaterih poslovilnih kapel je Plečnik označil z zasaditvijo večjega drevesa. Tako ob kapeli sv. Petra raste dvokrpi ginko (*Ginkgo biloba*), ob dvojni kapeli sv. Jakoba in sv. Marije, kapeli sv. Janeza in kapeli sv. Ahaca pa navadna breza (*Betula pendula*). Navadna breza in navadna smreka (*Picea abies*) stojita še v predprostoru kapele sv. Nikolaja, medtem ko ostalih dreves, ki naj bi označevala predprostore kapel sv. Andreja in dvojne kapele sv. Jožefa in sv. Antona, ni. Drevesa stebrastega gabra, ki so zasajena med živico, so večinoma še vedno prisotna, izjema je le zunanja živica iz ameriškega kleka ob jugovzhodnem robu, kjer je bil drevored odstranjen, ostalo je zgolj eno drevo ob kapeli sv. Krištofa. Z odstranitvijo zunanje drevoredne linije je bil okrnjen motiv vizualne kulise in zelenega roba, ki bi ju bilo potrebno znova vzpostaviti in drevesa nadomestiti ter tako ohraniti prvotno Plečnikovo zamisel zunanje ureditve.

Slika 142: Stebrasti hrast pred kapelo sv. Petra (20. nov. 2009)

Slika 143: Stebrasti hrast pred kapelo sv. Krištofa (20. nov. 2009)

Slika 144: Navadna breza ob vhodu v kapelo sv. Nikolaja (20. nov. 2009)

Za manjkajoča drevesa, ki bi morala glede na načrt (Priloga F) stati na predvidenih lokacijah, predvidevam, da so bila ob odprtju Žal posajena in kasneje zaradi bolezni, poškodb, ob restavriranju ali širitvi pokopališča odstranjena, vendar pa tega z gotovostjo ne morem trditi. Prav tako je v parku tudi nekaj dreves, katerih zasaditev načrt ni predvideval. Najbolj opazne so prav gotovo omorike (*Picea omorika*), ki so posajene vzdolž obeh daljših stranic osrednje molitvene kapele. Plečnik je predvidel zasaditev dvovrstnega drevoreda iz po petih dreves, ki bi vodile od vhodnih propilej ob molilnici do njenega stika z mejo parka. Danes ti drevoredni liniji sestojita vsaka iz sedmih omorik, od tega jih je kar pet ob vsaki od stranic kapele, prav tako pa strnjena vrsta omorik obdaja tudi njeno zadnjo fasado, medtem ko vogalni prostor ob kapeli sv. Ahaca zapirata še brezi (v načrtu predvidena le ena). Trenutna gosta zasaditev ob kapeli prav gotovo ni primerna, saj ovira pogled na osrednji objekt poslovilnega kompleksa in zakriva njegovo stilizirano fasado, zato bi jo bilo po mojem mnenju potrebno odstraniti. Po Plečnikovem načrtu bi

morala ob obeh daljših stranicah med omorikami rasti tudi živa meja, predvidoma enake vrste in oblike kot ob robu kompleksa. Znotraj Plečnikovih Žal pa sem opazila tudi nekatere grmovnice (na primer magnolijo), ki niso del prvotnega Plečnikovega načrta in se v formalno ureditev slabo vključujejo, zato bi jih bilo potrebno odstraniti.

Slika 145: Gosta zasaditev omorik zakriva pogled na stilizirano stransko fasado molilnice (30. nov. 2010)

Slika 146: Plečnikov načrt je predvideval le po tri omorike ob daljših stranicah molinice (20. nov. 2009)

ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE

V antičnih mestih, katerega primer je tudi rimska Emona, so mrtve pokopavali ob vpadnicah. Pokopališča so postala del mesta in opozarjala prišleke na povezanost živih in mrtvih. Na takšen princip pojmovanja smrti se je pri snovanju Žal naslonil tudi Plečnik. Osrednje ljubljansko pokopališče je oblikoval kot domišljijski sveti kraj, ki si ga je zamislil po vzoru antičnega vrta s templji.

Zasnova Žal v številnih pogledih spominja na atensko Akropolo. Vhod v starogrški kompleks templjev so označevale slovesne propileje, v njegovi sredi pa je stal mogočen Partenon. Podobno je na Žalah, pokopališkem kompleksu poslovnih kapelic, kjer v osi vhodnega stebrišča stoji molilnica. Po antičnem vzoru v prostoru prevladuje belina objektov, obdanih z zelenjem.

Imena nekaterih poslovnih kapel se nanašajo na zavetnike ljubljanskih župnij, druga pa imajo poseben pomen, kot na primer kapela sv. Andreja, ki jo je poimenoval po bratu, kapele sv. Ahaca, zavetnika Kranjske, ali kapela Adama in Eve, ki je namenjena poslovitvi od neverujočih ali drugače verujočih pokojnikov. Prvotno so bile kapele označene z rimskimi številkami, s poimenovanjem kapel po mestnih zavetnikih pa se je Plečnik navezal na tradicionalni način poslovitve od pokojnika, ki je do ure pokopa ležal v domači cerkvi pri svojem »farnem patronu«. Hkrati je s poimenovanjem kapel in njihovo razmestitvijo, kjer določenim kapelam namenja častna mesta ob glavni kapeli, ter v javni prostor pokopališča vnesel intimne zgodbe iz svojega življenja.

Plečnik je stavbo delavnic okrasil z bogato fasado z bibličnimi motivi in liki iz slovenske in slovanske zgodovine, s čimer je zabrisal njeno funkcionalno namembnost. Pokopališki kompleks pa je zasnoval kot park, ki z elementi, kot so klopi, znamenja, vodnjak in drugimi, ki jih je Plečnik umestil med zelenje, spominja na idilično slovensko podeželsko

krajino. Ob kapelah je Plečnik postavil tudi verska znamenja, ki jih običajno vidujemo v odprti krajini na pomembnih križiških poti ali simbolnih mestih, s čimer se je navezal na motiv znamenja ob poti. Kot vertikalni poudarek je Plečnik uporabil stožčaste omorike in z njimi usmeril pozornost na osrednji pokopališki objekt, to je glavno molilnico s poslovitvenim predprostorom.

SIMBOLNI POMEN

Z izgradnjo Žal je Plečnik uresničil idejo o stvaritvi slovenske nekropole. Vhod v kompleks je označil s simetrično zasnovanim dvokrilnim objektom s stebriščem, v čigar osrednjem delu je mogočen portal s kipom Jezusa na eni strani in Marije na drugi, ki simbolno ločuje svet živih od sveta mrtvih.

Ureditev preseva ideja o enakosti in pravici vseh ljudi do dostojnega slovesa, ne glede na njihovo versko prepričanje ali ekonomski položaj. Črne žalne barve, ki običajno prevladujejo na pokopaliških kompleksih, je Plečnik nadomestil z belino objektov in zelenjem narave, s čimer je obredu slovesa vtisnil svečan, a optimističen značaj.

DRUŽBENI POMEN

Kljub omejenosti zemljišča je Plečniku z Žalami uspelo ustvariti množico intimnih prostorov, kjer se lahko žalujoči v tihoti poslovijo od umrlih. V nasprotju s klasičnim pojmovanjem smrti in pokopališč, kjer običajno prevladuje resna atmosfera, je Plečnik s parkovno ureditvijo, v katero je umestil pokopališke objekte, ustvaril lahkotno vzdušje. Vrt vseh svetih naj bi svojem umrlih predstavljal kraj tolažbe in upanja, zato ga je odel v svetle barve.

POMEMBNEJŠE PREUREDITVE

Mestne oblasti so si ves čas trajanja projekta ureditve novega poslovilnega kompleksa prizadevale od vrtnarja Šimenca odkupiti zemljišče, ki se je na severu zajedalo v Žale. Na njem so nameravali zgraditi posebno kapelo za umrle vojake, Šimenčev vrtnarski paviljon in urediti park, za kar je Plečnik v letu 1942 izdelal načrte, območje pa poimenoval Žale vojakov. Načrti so ostali neuresničeni, saj do odkupa pozneje ni prišlo, na omenjenem zemljišču pa je bila po načrtih arhitekta Fedje Koširja šele v letu 1987 zgrajena nova župnijska cerkev Vseh svetih. Plečnik se je z Žalami ukvarjal še po drugi svetovni vojni, izdelal je več študij za njihovo razširitev, zadnje v letu 1956. Ob zahodni stranici je nameraval urediti osrednjo alejo, jo zasaditi z drevoredom brez in visoko živo mejo ter vanjo prenesti nekatere nagrobnike z Navja, na koncu aleje pa postaviti veliko cerkev centralnega tlorisa z mogočno kupolo. Aleja bi območje razdelila na dve simetrično urejeni območji, namenjeni pokopališki dejavnosti (Prelovšek, 1992).

Od leta 1979 so bile Plečnikove Žale zaradi političnih interesov opuščene, poslovilne kapele pa zaprte, zato jih je postopoma preraščalo zelenje. Vzdrževan je bil le parkovni del, medtem ko so objekti z izjemo delavniške stavbe, ki je bila oddana Restavratorskemu centru, pod zobom časa in uničevanjem vandalov hitro propadali. Istega leta so bile zgrajene Nove Žale s krematorijem, zato se je celotna pogrebna dejavnost prenesla na novo lokacijo. Plečnikove Žale so tako izgubile svojo funkcijo in skrb za ta prvovrstni urbanistični, arhitekturni in hortikulturni spomenik se je omejila le na najnujnejše vzdrževanje. Leta 1982 je mesto Ljubljana sprejelo sklep o nujnosti zavarovanja Navja in

Plečnikovih Žal kot kulturnih spomenikov. Program obnove vseh objektov sta pripravila takratna Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine ter Restavratorski center Slovenije. Po uspešni prenovi Navja se je leta 1992 pričela še prenova Plečnikovih Žal, ki je trajala do 1994, ko je bila Žalam povrnjena njihova prvotna namembnost. Pri obnovi je sodeloval tudi arhitekt Vlasto Kopač, ki je pol stoletja pred tem Plečniku pomagal pri izdelavi načrtov za pokopališki kompleks. Z letom 2007 pa so se Plečnikove Žale – Vrt vseh svetih uvrstile tudi na seznam območij evropske kulturne dediščine (Adamič, 2008).

4.2.3 Izbrane Plečnikove zasebne ureditve v Ljubljani

Konec dvajsetih in v začetku tridesetih let je Plečnik v Ljubljani uredil dva zasebna vrtova, ki sta si po zasnovi močno različna, kljub temu da sta nastala v komaj nekajletnem razdobju. Ureditvama je skupno to, da je se je arhitekt poleg vrta lotil tudi preureditve bivalnega objekta in ga povezal z vrtom bodisi preko stopnic, verande ali zgolj vizualno preko zimskega vrta. Plečnikov in Prelovškov vrt sta edina zasebna vrtova, ki ju je arhitekt ustvaril na ozemlju Slovenije.

4.2.3.1 Plečnikov vrt

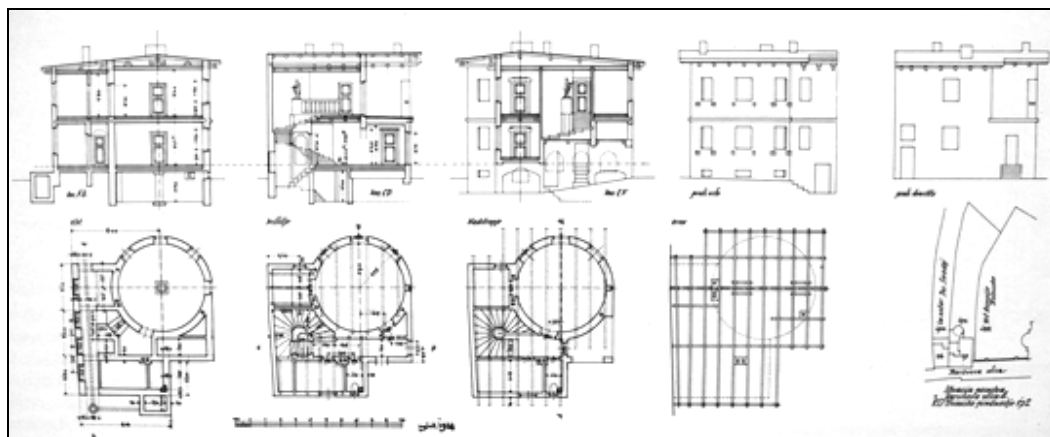
TIP VRTA IN ZASNOVE

Tip vrta, ki ga je Plečnik uredil ob svojem domu v Trnovem, je bil povsem preprost, temeljil je na uporabnosti in v primerjavi z okoliškimi vrtovi ni izstopal. Urejanje vrta je potekalo spontano, saj se je arhitekt z njim ukvarjal več let. V zasnovi vrta opazimo rahlo dvojnost, urejena zasnova namreč z oddaljevanjem od objekta vedno bolj prehaja v prosto in nenačrtovano.

Plečniku je vrt predstavljal vir navdiha, v njem je iskal sprostitev po napornem delu. Večji del vrta je prepuščal zelenjavnim gredicam in trati, le predel v bližini hiše je postopoma in spontano urejal po lastnih željah. V svojih spominih na Plečnika tako Suhadolc (Krečič, 1985) piše: »Nasploh je Plečnik na svojem posestvu venomer kaj dopolnjeval in predeloval, zlasti na vrtu, in vedno je bilo treba kaj pomagati, največkrat kar ročno. Imel je rad rože, ravno tako drevesa.«

ČAS NASTANKA

Plečnik je leta 1915 skupaj z bratoma kupil manjšo hišo na Karunovi 4, in sicer z namenom, da bi v njej skupaj živeli vsi trije bratje in sestra. Hišo je adaptiral in ji leta 1924 dodal prizidek v obliki okroglega enonadstropnega stolpa, leta 1929 pa je dokupil še hišo na Karunovi 6. Toda namera o skupnem domu vseh Plečnikovih otrok se nikoli ni uresničila in Jože Plečnik je hišo, v kateri je večinoma prebival sam, uredil v lastnem asketskem stilu. Po Plečnikovi smrti leta 1957 je njegovo hišo z vsem inventarjem prevzel nečak Karl Matkovič, ki jo je kasneje za primerno odškodnino prepustil mestu Ljubljani, od leta 1972 pa v njej deluje Arhitekturni muzej Ljubljana (Hrausky in sod., 1996).

Slika 147: Plečnikov načrt za hišo v Trnovem in situacija – skica desno spodaj (Plečnik, 1997: 87)

Za Plečnikovo hišo se razteza razmeroma velik vrt. Medtem ko za stavbo obstaja natančen načrt prenove, ureditvenega načrta za vrt ni, zarisana je le situacija, iz katerega je razvidna lega, velikost in oblika vrta. Le-ta se nahaja na ozki in globoki parceli nepravilne pravokotne oblike, širina vrta pa je enaka širini hiše, ki stoji na vzhodnem delu parcele. Vrt naj bi nastal med leti 1923 in 1925.

KRAJINSKE PRVINE

RASTLINSKE PRVINE

Nabor rastlinskih prvin je zelo pester. Sestavljajo ga: gruča dreves, drevored, grmovnice, živa meja, trata, posodovke, vzpenjavke, trajnice in zelenjavne gredice. V prednjemu pravilno oblikovanemu delu vrta se nahaja tudi skalnjak, v katerega je Plečnik nasadil različne gorske in nižinske okrasne rastline.

UTRJE NE POVRŠINE

Utrjene površine predstavljajo poti in tlakovana dvorišča. Vrtne poti so peščene, nekatere so opremljene s hojnico iz lomljenca po sredini, in obrobljene bodisi z robniki bodisi kar z betonskimi cevmi.

VRTNA OPREMA

Ob meji z župnijskim vrtom je Plečnik postavil klop.

ARHITEKTURA

Plečnik je zasnoval tudi notranjo opremo hiše in prezidal vzhodno fasado, ki jo je obogatil s starimi arhitekturnimi fragmenti. Hrausky in sod. (1996) piše, da si je leta 1926 s ploščami, ki so ostale pri gradnji štadiona, tlakoval dostop do prizidka in ga prekril s cenenim valovitim eternitom. Hiši je dodal še vhodno verando, pri kateri je uporabil podarjena okna. Ploščad pred verando je tlakoval z odpadnim materialom, ki ga je dobil od ljubljanskih kamnosekov. V verandi in na tlakovanem dvorišču pred njo pa si je iz odpadnih arhitekturnih elementov ustvaril manjši lapidarij. Na južni strani je hiši dozidal še zimski vrt in ob njegovi daljši stranici pred stekleno steno postavil štiri stebre.

V bližino hiše je Plečnik postavil čebelnjak, ki sloni na komaj opaznem betonskem podstavku. Mejo med svojim in župnijskim vrtom je označil s stebrom, ki ga je prenesel s Čevljarskega mostu, in mu na vrhu dodal križ.

MATERIALI

Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev je arhitekt pri prenovi hiše in vrta uporabljal preproste materiale, ki so ostali od raznih drugih njegovih projektov, in podarjene gradbene elemente. Najpogosteje uporabljeni materiali v vrtu so pesek, beton in kamen.

RASTLINSKE VRSTE

Prvotno zasaditev ob hiši predstavlja gruča raznovrstnih dreves, ki jo sestavljajo oreh (*Juglans regia*), gledičija (*Gleditschia triacanthos*), hrast dob (*Quercus robur*), ginko (*Ginkgo biloba*) ter številne listopadne in zimzelene grmovnice, kot so brogovita (*Viburnum rhytidophyllum*), bodika (*Ilex aquifolium*), lovorikovec (*Prunus laurocerasus*), Soulangova magnolija (*Magnolia soulangeana*), različne vrste drenov (*Cornus sp.*). Med pokrovnimi rastlinami opazimo pahljačasto panešpljico (*Cotoneaster horizontalis*), med vzpenjavkami v vrtu pa prevladuje navadni bršljan (*Hedera helix*). V vrtu je zasajeno tudi sadno drevje in trajnice, kot na primer potonke (*Paeonia sp.*). Hišo, zlasti valjasti prizidek, obrašča Veitcheva triroglata vinika (*Parthenocissus tricuspidata* 'Veitchii'), ki naj bi jo Plečnik prinesel iz Prage, kjer jo je kot vzpenjavko uporabljal v praških vrtovih.⁸

Nekaj rastlin, zasajenih v Plečnikovem vrtu, je nabral arhitekt sam, večino pa je prejel od mestnega vrtnarja Antona Lapa, nekatere rastline pa mu je priskrbel prijateljica Emilija Fon. V svojem vrtu, tako zunaj ob hiši kot tudi v zimskem vrtu, je Plečnik gojil več različnih sort vinske trte (*Vitis vinifera*). Trta, ki obrašča južno stran zimskega vrta, naj bi izvirala iz Bogojine. Plečnik je v zimskem vrtu poleg trte v posodah gojil še oleandre, limonovce, palmovce in ostalo sredozemsko rastje, ki je bilo arhitektu še posebej ljubo in s katerim je tudi v lastno prebivališče vnesel sredozemskega duha.

Med Plečnikovim in župnijskim vrtom, ki meji s Plečnikom na severni strani, ni bilo plota, le živa meja iz tise (*Taxus baccata*), saj je Plečnik z župnikom Franom Šaleškim Finžgarjem negoval nadvse dobre sosedske odnose, poleg tega pa Plečnik med svojim in »Božjim domom« ni želel nobene pregrade. Na zahodni strani mejo vrta nakazuje prosojen brezov drevored (*Betula pendula*), ograja na južni strani vrta pa je bila zgrajena šele v 90. letih.

ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE

Plečnik se je pri urejanju lastnega vrta zgledoval po motivu slovenskega podeželskega vrta. Vanj je umestil zelenjavne gredice, peščene poti, nizke grmovnice, visoko drevje in celo čebelnjak. Plečnikov vrt v primerjavi z okoliškimi vrtovi Trnovega ni izstopal.

SIMBOLNI POMEN

Arhitekt je vrt dojemal kot del narave, ki je prosta in je ne smemo omejevat z natančno zarisanimi mejami. Neformalna razporeditev drevnine se povečuje z oddaljevanjem od objekta, s čimer ustvarja kontrast s strogim redom arhitekture. Tudi poti, ki so v bližini hiše jasno označene, z oddaljevanjem v vrt vse bolj prehajajo v travnate poti in dokončno

⁸ Podrobnejši izvor nekaterih rastlin in Plečnikov odnos do narave je predstavljen v poglavju 5.2.1.

izginejo med zelenjavnimi gredicami in tratami, ki se izmenjujejo dalje v globino vrta in vizualno sovpadajo z okoliškimi zelenjavnimi vrtovi. Enak princip nasprotja med kulturo, ki jo predstavlja arhitektura, in divjo naravo je arhitekt nakazal v načrtu monumentalne povezave Rožnika z Gradom.

Slika 148: Vinika obrašča valjasti prizidek (9. dec. 2009)

Slika 149: Pokrit dostop ob severni strani hiše, živica nakazuje mejo z župnijskim vrtom (9. dec. 2009)

Slika 150: Pot s hojnico iz lomljenca z oddaljevanjem od hiše prehaja v neurejeno naravo (9. dec. 2009)

POVEZAVA VRTA Z BIVALNIM OBJEKTOM

Neposreden stik hiše in vrta omogoča izhod skozi objekt, ki se nahaja v osi vhoda, ali pa skozi verando. Posredno povezavo pa predstavlja zimski vrt, ki leži v pritličju na južni strani hiše.

Slika 151: Na južni strani hiše je Plečnik prizidal zimski vrt (9. dec. 2009)

Slika 152: Del vrta ob hiši z visokim drevjem in čebelnjakom (9. dec. 2009)

Plečnik je glavno skrb za urejanje vrta sprva prepuščal svojim gospodinjam, v kasnejših letih pa nečakinji, o čemer priča sledeči Mušičev zapis (1986): »Medtem ko je nečak Karel varoval in oskrboval dom, pri tem pa tudi skrbno čuval stričevo duhovno zapuščino, je njegova starejša sestra Maca-Marija Matkovič še za stričevega življenja, še bolj pa po njegovi smrti, z ljubečo roko negovala vrt in številne lončnice, na katere je bil arhitekt čustveno vezan; le-te pa čebelnjak in skalnjak so bili intimno vpleteni v njegovo, Lepoti

posvečeno življenje.« Ali pa v pismu Emiliji Fon (Plečnik, 2002), ko pravi: »Vrt je en silno plemenit užitek. Jaz uživam moj vrt samo iz okna – redko kdaj ga prekoračim – na maram se stikati z ljudmi.« Sicer pa je Plečnik po pripovedovanju Ane Porok, ki kot višja kustosinja skrbi za Plečnikovo zbirko na Karunovi ulici, večji del zelenjavnega dela vrta prepustil v obdelavo sosedom.

Ureditev Plečnikovega vrta razkriva, da je arhitekt pri urejanju lastnega prebivališča upošteval enaka oblikovalska načela in filozofijo kot pri urejanju drugih javnih ali zasebnih zunanjih prostorov. Na to nakazujejo principi, ki jih je uporabil tudi v lastnem vrtu, kot so na primer vnašanje arhitekturnih elementov, način oblikovanja vrtnih poti in podobno. Zanimiv je tudi motiv manjšega gospodarskega objekta, in sicer čebelnjaka, katerega skromnejšo različico je postavil na lastnem vrtu, medtem ko čebelnjak na Masarykovem grajskem vrtu v Lanyih nosi skoraj monumentalno podobo. Podobno vlogo imata tudi kokošnjak in golobnjak, ki ju je Plečnik z izjemno pozornostjo oblikoval za Zacherlov vrt, pet lesenih kokošnjakov na kamnitih stebričkih pa je postavil tudi v Lanyih. Tudi Plečnik (2002) je na svojem domu gojil kokoši, in sicer kot piše v pismu Emiliji Fon: »... sem v hiši iztaknil primeren prostor za kurjo farmo«.

Slika 153: Steber s Čevljarskega mostu nakazuje mejo z župnijskim vrtom (9. dec. 2009)

Slika 154: Večji del podolgovatega vrta zavzemajo sadovnjak, zelenjavne gredice in trata (9. dec. 2009)

4.2.3.2 Vrt ob vili Prelovšek

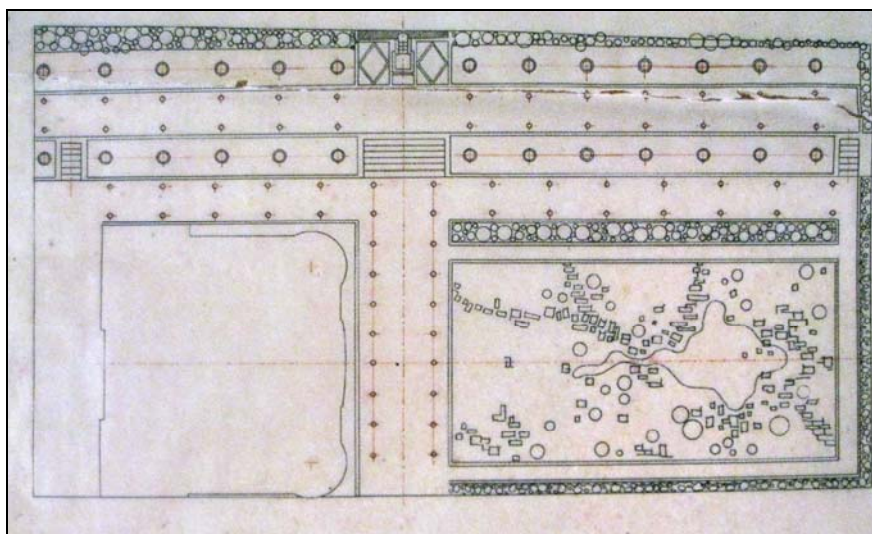
TIP VRTA IN ZASNOVE

Ob družinski vili Matka Prelovška je Plečnik zasnoval reprezentativni vrt, ki je natančno načrtovan in ima izrazito dvodelno zasnovo. Arhitekt je v vrtu uporabil simetrične in asimetrične pristope ter kombinacijo geometrijskih in organskih oblik.

ČAS NASTANKA

Vilo na Zarnikovi ulici 11 je leta 1911 postavil inženir Matko Prelovšek sam, v začetku tridesetih let pa je k njeni preureditvi pritegnil Plečnika, s katerim sta bila dolgoletna prijatelja in sodelavca. Plečnik je preuredil notranjost vile in oblikoval njeno bogato notranjo opremo. Le-ta naj bi odsevala takratno življenje uglednega meščana, pri čemer je opaziti sorodnosti z notranjo opremo, ki jo je Plečnik zasnoval za češkega predsednika Masaryka. Arhitekt je napravil tudi načrte za opremo in ureditev vrta, ki je v celoti njegovo

delo. Tako vila kot vrt izražata izrazito reprezentančen značaj. Vrt ob vili Prelovšek je Plečnik oblikoval med leti 1930 in 1931 (Hrausky in sod., 1996).

Slika 155: Plečnikov načrt za vrt ob vili Prelovšek (Pergovnik Cotič, 2009: 85)

Po pripovedovanju dr. Damjana Prelovška, vnuka Matka Prelovška, ki v Prelovškovi vili danes prebiva, načrt vrta ne odraža dejanskega stanja, ampak je arhitektu služil le kot orientacija pri njegovem urejanju. Tako zasaditev rastlin kot razporeditev arhitekturnih in krajinskih prvin je po njegovih informacijah potekala skozi daljše časovno obdobje, odločitve zanje pa je Plečnik sprejemal na lokaciji in jih spreminjal tekom ureditvenih del.

KRAJINSKE PRVINE

RELIEFNE PRVINE

Vrt je urejen na dveh višinskih nivojih. Vzhodni del vrta je urejen vzdolž dvignjene terase, ki se spušča proti nižje ležečemu zahodnemu delu. Kljub temu da je vrt višinsko razgiban, pa zložne terase ustvarjajo občutek enotne površine.

VODNE PRVINE

Glavno krajinsko prvino nižje ležečega dela vrta predstavlja ribnik, ki leži v njegovem središču. Ribnik organske oblike se v smeri proti vili zoži v kanal, ki asociira na potok. Na delu, kjer se ribnik in potok stikata, je položen večji kamniti blok, ki predstavlja mostič. Prvotno sta bila del ribnika tudi vodomet in dva otoka, ustvarjena iz kamnitih blokov.

RASTLINSKE PRVINE

Bujno zelenje vrta ob vili Prelovšek predstavljajo zlasti posamezna drevesa, gruča dreves, grmovnice, žive meje, trata in vzpenjavke, prvotna podoba vrta pa je vsebovala še linijske poteze grmovnic in vrtnic. Na jugozahodnem delu vrta se znotraj travne ploskve nahaja manjši skalnjak. V poletnih mesecih so bile vzdolž peščenih poti in ob objektih v lesenih posodah razpostavljene sredozemske vrste rastlin, predvsem limonovci in palme, medtem ko je bilo v lončenih loncih posajeno enoletno cvetje, v kamnitih vodnjakih pa trajnice.

UTRJE NE POVRŠINE

Peščene poti obrobajo zelene ploskve v vrtu in omogočajo prehodnost. Tudi glavni osi v vrtu je Plečnik nakazal s potmi. Prečno os poudarja široka peščena pot, ki je ob južni fasadi vile po sredini opremljena s hojnico iz lomljenca. Prečna os teče od vhoda ob Zarnikovi ulice, nato se dvigne po stopnišču čez vodnjak do zaključka z vrtno uto, pred katero je urejen talni mozaik. Vz dolžno os ravno tako predstavlja peščena pot, katere sredino zavzema hojnica iz betonskih plošč. Ta os poteka po sredini vzhodne polovice vrta, ki leži na terasi, ob njej pa na vsaki strani vzporedno potekata še travnata pasova, ki sta od poti ločena s kamnitimi robniki. Vz dolžna os se začneja s stenskim vodnjakom ob severnem zidu in izteče v pergolo na kamnitih stebrih, ki leži ob južnem zidu vrta.

Dostop do ribnika omogočajo stopalni kamni, ki so položeni na tratno ploskev. Ostale utrjene površine predstavljajo dvorišča ob vili.

VRTNA OPREMA

Na vrtu je Plečnik ohranil dva mestna vodnjaka, in sicer kamniti stenski vodnjak ob severnem zidu ter vodnjak na vrhu stopnišča, ki sta v osnovi vodni telesi in sta bila na vrt prinesena, svojemu prvotnemu namenu pa na Prelovškovem vrtu nista nikoli služila. Tu se pojavita v vlogi posode za rastline, podobno kot številne kamnite vaze, ki so razvrščene po vrtu in na stopniščih.

K vrtni opremi sodijo še zid, ki obdaja vrt s severa in juga, medtem ko mejo na zahodni strani predstavlja kovinska ograja. K premični opremi pa spada vrtna miza in stoli, katere je Plečnik postavil v sečišče vrtnih osi.

Slika 156: Stenski vodnjak ob severnem zidu začneja vz dolžno os (21. jun. 2011)

Slika 157: Ob leseni opori ob severnem zidu raste vinska trta (21. jun. 2011)

Slika 158: Vinska trta prekriva tudi pergolo v prvem nadstropju vile (21. jun. 2011)

ARHITEKTURA

Historične ostanke v vrtu (poleg vodnjakov) predstavljajo kamniti stebri, na katerih sloni lesena pergola v južnem delu vrta, ter osrednji arhitekturni vertikalni element – Marijin steber. Hrausky in sod. (1998: 123) piše, da je bil steber prvotno del Marijinega spomenika na Levstikovem trgu, pri obnovi katerega ga je Plečnik nadomestil z novim. Stebru na Prelovškovem vrtu je na vrhu dodal še rimski kapitel iz Splita in Marijin kip patra Desiderija Lenza izdelanega v slogu beuronske šole.

Plečnik je pri preurejanju vile zasnoval dve stopnišči, in sicer vhodno stopnišče na severni strani ter stopnišče na nasprotni, južni strani vile, s katerim je povezal hišo in vrt. Pod stopniščem je arhitekt umestil še tako imenovano Krpanovo klet, pri kateri je uporabil hrastovino z odstranjenega mostu čez Ljubljanico, kovinska ograja pa posnema motive iz starogrške umetnosti (Hrausky in sod., 1996).

Slika 159: Vzdolžna os vrta s stebrom, ki je prvotno stal na Levstikovem trgu (21. jun. 2011)

Slika 160: Prečna os se zaključuje z vrtno uto (21. jun. 2011)

Vrtno uto je Plečnik postavil za namen prezimovanja posodovk, pred vhodom vanjo pa so bile nekdanje postavljene rimske amfore. Kamnito vrtno uto odlikujejo kasetirana steklena vrata, ob njeni severni strani pa je v zidu urejen izhod iz vrta. V jugovzhodnem kotu vrta poleg pergole stoji tudi lesena vrtna lopa.

MATERIALI

Talni mozaiki v vrtu imajo geometrijske vzorce in so sestavljeni iz opeke in prodnikov. Dno in obod vodnega telesa sta sestavljena iz kamnitih blokov, iz istega materiala so tudi stopalni kamni. Poleg omenjenih materialov so v vrtu uporabljeni še pesek, beton, les in kovina.

RASTLINSKE VRSTE

Ribnik je obsajen z bujnim rastlinjem, ki je višinsko strukturiran. Najbližje ribniku so trajnice in grmovnice, med katerimi prevladujejo hoste (*Hosta sp.*), maslenice (*Hemerocallis sp.*), navadni bršljan (*Hedera helix*), črni teloh (*Helleborus niger*), lovorikovci (*Prunus laurocerasus*), številne vrste dreva (*Cornus sp.*), hortenzija (*Hydrangea macrophylla*) in druge. Z oddaljevanjem od ribnika se pojavljajo še pahljačasta panešpljica (*Cotoneaster horizontalis*), japonska kutina (*Chaenomeles japonica*), Soulangova magnolija (*Magnolia soulangeana*) in srebrna smreka (*Picea pungens* 'Glauc'), proti robu travne ploskve pa tudi višja drevesa, med katerimi po višini izstopajo rdečelistna bukev (*Fagus sylvatica* 'Purpurea'/*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), laški topol (*Populus nigra* 'Italica') in dve tisi (*Taxus baccata*).

Slika 161: Prvotna zasnova ribnika je vsebovala vodomet in kamnita otočka (21. jun. 2011)

Slika 162: Najbližje ribniku so posajene trajnice, sledijo jim grmovnice in nato drevesa (21. jun. 2011)

Vzdolž tratnih pasov, ki obrobajo peščeno pot, ki vodi od osrednjega kamnitega vodnjaka proti jugu, je prvotno potekal špalir brinov (*Juniperus sp.*), ki mu je ob njegovi notranji strani sledil špalir rdečih vrtnic (*Rosa sp.*) na visokih osnovah.

Princip simetričnosti je Plečnik uporabil tudi pri ozelenitvi vrtne ute, ki stoji ravno v zaključku prečne osi. Njen severni del je dal obrasti z navadnim bršljanom (*Hedera helix*), medtem ko njeno južno polovico obrašča Veitcheva triroglata vinika (*Parthenocissus tricuspidata* 'Veitchii'). Prav tako sta raznovrstni tudi živici na njenih straneh, in sicer severni pas ob vzhodni meji vrta predstavlja visoka živica iz navadnega gabra (*Carpinus betulus*), južni pa bodika (*Ilex aquifolium*). Ob živici na vsaki strani nedaleč od ute stoji oreh (*Juglans regia*), medtem ko sta v travnatem pasu pred njim na vsaki strani posajeni Soulangovi magnoliji (*Magnolia soulangeana*).

Tako kot na svojem domu v Trnovem tudi v Prelovškovem vrtu raste vinska trta (*Vitis vinifera*), in sicer se vzpenja ob zidu na severni strani vrta, prekriva pergolo ob vili na njenem vzhodnem delu in leseno pergolo v jugovzhodnem delu vrta. Severni in južni del vrta je obdan z zidom, ki ga na severu poleg že omenjene trte obraščajo tudi vrtnice (*Rosa sp.*), potonke (*Paeonia sp.*), hoste (*Hosta sp.*) in druge, je južni rob enotno zasajen z rdečelistno lesko (*Corylus maxima* 'Purpurea'). Zahodni rob pa tvori visoka strižena živica navadnega gabra (*Carpinus betulus*), ki se zaključuje z ameriškim klekom (*Thuja occidentalis*).

Vrstna struktura na vrtu je danes nekoliko spremenjena. Večina drevnine iz prvotne zasnove je bila že nadomeščena z mlajšimi istovrstnimi primerki, običajno na mestu nedaleč od prvotne lokacije. Nekatera drevesa, kot na primer jerebika (*Sorbus aucuparia*), ki raste ob vzhodnem robu vrta, in grmi, kot je dren (*Cornus sp.*), so se kasneje sami naravno zasadili ali močneje razrasli, s čimer so onemogočili rast drugim vrstam. Dr. Prelovšek se spominja, da so ob ribniku nekdanje rasla še druga drevesa, kot je vrba žalujka (*Salix × sepulcralis* 'Chrysocoma'), ki se je kasneje posušila, zato so jo odstranili, a je niso nadomestili, prav tako manjka japonska češnja (*Prunus serrulata*), ter dva izmed treh laških topolov (*Populus nigra* 'Italica'), ki so prvotno rasli ob zahodnem robu osrednje travne ploskve.

Slika 163: S trto obrasla pergola na kamnitih stebrih; do nje vodi hojnica iz betonskih plošč (21. jun. 2011)

Slika 164: Strižena živica iz navadnega gabra ustvarja zahodni rob vrta, v ozadju laški topol (21. jun. 2011)

Slika 165: Ob južnem robu vrta je zasajena rdečelistna leska, ki osenčuje sprehajalno pot (21. jun. 2011)

ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE

Mogočno večramno vhodno stopnišče se v meandru vzpenja proti vhodu v vilo, kar spominja na obredni dostop na Akropolo (Hrausky in sod., 1996).

Na nižjem uravnanem delu vrta ob južni fasadi je okrog vodne površine dokaj prosto po vzoru angleškega krajinskega sloga zasajeno zelenje. Do ribnika vodijo prosto razporejeni stopalni kamni nepravilnih oblik, ki so dvignjeni nad travnato ploskev, v čemer prepoznam motiv japonskega vrta. Podobno zasnovo je Plečnik uporabil na Vrtu na Bastiji na Hradčanih, s preureditvijo katerega se je leto kasneje ukvarjal v Pragi.

Slika 166: Plečnikovo večramno stopnišče se vzpenja proti vhodu v vilo (21. jun. 2011)

Slika 167: Prizidane montažne stopnice omogočajo dostop iz verande na vrt (21. jun. 2011)

Slika 168: Kamnita vrtna uta, obdana z živico in obrasla s vzpenjalkami, v ozadju oreh (21. jun. 2011)

SIMBOLNI POMEN

Vrt je zasnovan na kontrastu, in sicer tako po obliki, kjer geometrijska zasnova stoji nasproti organski, kot po razmerju med grajenimi in zelenimi prvinami (Pergovnik Cotič, 2009). Prečna os Prelovškov vrt prereže na dve polovici, in sicer na arhitekturo, ki jo predstavlja vila, na severu in njen antipod - naravo, ki jo Plečnik z nekaterimi prvinami angleškega krajinskega sloga in japonskega vrta uprizori zlasti na njenem južnem delu.

Podobno dvojnost in kontrast opazimo tudi pri Plečnikovi ureditvi lastnega vrta v Trnovem, vendar je le-ta v Prelovškovem vrtu mnogo bolj izrazita.

POVEZAVA VRTA Z BIVALNIM OBJEKTOM

Ob južni fasadi vile je Plečnik prizidal ozke vretenaste stopnice, s katerimi je omogočil neposreden izhod iz salona v prvem nadstropju na vrt v pritličju.

POMEMBNEJŠE PREUREDITVE

V letu 2003 so Prelovškovo vilo skupaj z vrtom razglasili za spomenik državnega pomena, saj predstavlja edinstven primer Plečnikove celostne ureditve, ki se je ohranila skoraj povsem v prvotni zasnovi. V letu 2009 je bila vili zamenjana streha in obnovljena fasada.

V zasnovi vrta ob vili Prelovšek je simetričnost v ospredju, zlasti na vzhodni strani, ki ga vzdolžna os deli na dva relativno simetrična si dela. V tem višjem, strogo geometrijsko urejenem delu se izmenjujejo travnati in peščeni pasovi, s čimer Plečnik ustvarja enakomeren ritem. Kljub izstopajočim organskim oblikam in japonski motiviki (ribnik, otoki, mostič, stopalni kamni, bujno rastlinje) v nižjem delu vrta, ki leži južno od objekta, ne gre prezreti, da je vodna prvina osno naravnana na vilo. Travna ploskev, ki vodno prvino obdaja, pa je ujeta v pravokotnik, ki ga zamejujejo kamnite obrobe in peščena sprehajalna pot, ki se vključuje v obdajajoči ortogonalni sistem zasnove. Lahko bi rekli, da zasnova kot celota teži k uravnoteženosti.

Poudariti velja tudi, da je Plečnik tako Marijin steber kot ostale kamnite elemente uporabljal v kombinaciji z drevnino v izrazito arhitektonskem načinu. Križišča vzdolžne in prečne osi ni jasno označil, saj sta steber in vodnjak postavljena izven sečišča, vsak v svoji osi. Mesto sečišča osi je torej prazno oziroma namenjeno vrtni mizi in stolom, katerih postavitev je sezonske narave. Zaradi kombinacije k simetriji usmerjene širše zasnove in asimetričnim odklonom posameznih elementov menim, da vrt ob Prelovškovi vili sodi med moderne vrtove.

Slika 169: Vrt ob Vili Prelovšek, pogled z verande (Prelovšek, 1996: 97)

Slika 170: Današnji pogled z verande na vrt, ki mu dominira rdečelistna bukev (21. jun. 2011)

4.2.4 Pregled analiziranih značilnosti izbranih zunanjih ureditev

Analizirane značilnosti vsake izmed izbranih zunanjih ureditev sem glede na značaj (javna ali zasebna ureditev) razvrstila v pregledice⁹, in sicer so javne ureditve podane v Preglednici 1, zasebni ureditvi pa v Preglednici 2.

Preglednica 3 je zbirna preglednica in podaja uporabljene krajinske prvine, materiale in rastlinske vrste v vseh izbranih zunanjih ureditvah. Izbrane značilnosti so podane v padajočem vrstnem redu, v oklepaju pa je zapisano, v koliko izmed skupno desetih izbranih zunanjih ureditvah se pojavljajo. Upoštewane so vse prvine, ki so bile del prvotne Plečnikove ureditve. Preglednici sledi kratka interpretacija rezultatov, podrobnejša razprava z ugotovitvam pa je podana v 5. poglavju.

⁹ Krajinske prvine, materiali in rastlinske vrste, ki so bili del prvotne ureditve, danes pa več niso prisotni, so v razpredelnici podani v oklepajih.

Preglednica 1: Pregled analiziranih značilnosti izbranih Plečnikovih javnih ureditev

Značilnost		Javna ureditev	
		Nabrežja Gradaščice	Zoisova cesta – Šentjakobski trg – Pot na Grad
Vrsta ureditve		sestavljena: ureditev rečnih bregov, uličnega prostora, mostov, trga in parka; linijska	sestavljena: ureditev uličnega prostora, parka in trga; linijska
Čas nastanka		1928 - 1932	1926 – 1933/1956
Krajinske prvine	Reliefne prvine	brežina, terasa	terasa
	Vodne prvine	reka Gradaščica	vodnjaka
	Rastlinske prvine	drevo, gruča dreves, drevored, živa meja, trata	drevo, gruča dreves, drevored, živa meja, trata, vzpenjavke
	Utrjene površine	poti in hodniki, robniki, ulice, cerkveni predprostor, ploščad, stopnišča	poti in hodniki, robniki, ulice, trg, stopnišča, cerkveni predprostor
	Urbana oprema	klopi, svetilke, konfini, ograja	konfini, klopi, zidec
	Arhitektura	Trnovski most s piramidami in kipom Janeza Krstnika, Petelinji most	arheološki ostanki, lapidarij, portal, spoliye, baldahin, spomenik Aškercu in Kosovelu, piramida Zoisu, Marijin spomenik, niša s kipom, steber
Materiali		beton, granit, porfir, kovina, pesek, kamen, zemlja	pesek, beton, granit, prodniki, kamen, umetni kamen, porfir
Rastlinske vrste		<i>Betula pendula</i> , <i>Populus nigra</i> 'Italica', <i>Aesculus hippocastanum</i> , <i>Salix × sepulcralis</i> 'Chrysocoma', <i>Carpinus betulus</i> , <i>Platanus × acerifolia</i> , <i>Fraxinus excelsior</i> , <i>Robinia pseudoacacia</i> , (<i>Cupressus sempervirens</i>)	<i>Acer platanoides</i> 'Globosum', <i>Quercus robur</i> 'Fastigiata', <i>Populus nigra</i> 'Italica', <i>Platanus × acerifolia</i> , <i>Aesculus hippocastanum</i> , <i>Quercus robur</i> , <i>Fagus sylvatica</i> , <i>Fraxinus excelsior</i> , <i>Betula pendula</i> , <i>Carpinus betulus</i> , <i>Acer pseudoplatanus</i> , <i>Acer platanoides</i> , <i>Hedera helix</i> , <i>Parthenocissus tricuspidata</i> 'Veitchii'
Zgodovinske ali kulturne navezave		reminiscenčna ureditev Eipprove ulice posnema nekdanji potek reke, perišča opominjajo na dejavnosti okoliških prebivalcev, trnovska cerkev je skupna točka z vzdolžno mestno kopno osjo	potek Zoisove ceste sledi liniji srednjeveškega obzidja, Zoisova piramida posnema egipčansko grobno arhitekturo, rekonstrukcija Marijinega stebra, ureditev dostopa do osrednje mestne dominante - Gradu
Simbolni pomen		piramide poudarjajo vertikalnost cerkvenih zvonikov, most ustvarja iluzijo »trga na reki« pred cerkvijo, prečna vodna os, zaključek mestne monumentalne osi	Zoisova piramida kot tečaj, predstavlja dominantno ulične osi, usmerja pogled na cerkveni zvonik, Scamozzijev portal uokvirja motiv drevesa v osi prehoda; drevored topolov kot zelena kulisa; številne verske asociacije in kontrastna razmerja med krajinskimi prvinami
Družbeni pomen		približa reko prebivalcem, povezuje naselji na sosednjih bregovih	ureditev mestne prometnice in dostopa do Gradu, ureditev arhitekturno in urbanistično nedefiniranega območja mesta

se nadaljuje

nadaljevanje

		Javna ureditev	
Značilnost		Rimski zid	Trnovo – Emonska cesta – Trg francoske revolucije – Vegova ulica – Kongresni trg
Vrsta ureditve		enostavna: prenova antičnega spomenika in ureditev arheološkega parka; ploskovna	sestavljena: ureditev uličnega prostora, trgov, parka, spomenikov, stavb; linijska
Čas nastanka		1935 - 1938	1927 - 1942
Krajinske prvine	Reliefne prvine	brežina, (piramida)	terasa
	Vodne prvine		
	Rastlinske prvine	trata, gruča dreves, živa meja, (drevored)	trata, drevored, drevo, gruča dreves, predvrt
	Utrjene površine	poti, stopnišča	poti in hodniki, robniki, ulice, cerkveni predprostor, trg, stopnišča
	Urbana oprema	konfini, ograja	ograja, konfini, zidci, klopi, svetilke
	Arhitektura	Rimski zid, lapidarij, arheološki ostanki, piramida, stebri, oboki, (steber, miza)	Krakovska kapelica, javna stranišča, Napoleonov spomenik, spomenik Simonu Gregorčiču, pergola, herme skladateljev, spomeniki jezikoslovcem, vremenska hišica, kiosk, znamenje sv. Trojice
Materiali		pesek, porfir, (zemlja, travna ruša), kamen, opeka, prodniki, beton, kovina	kamen, (les), beton, porfir, pesek, opeka, umetni kamen, prodniki, granit
Rastlinske vrste		<i>Fagus sylvatica</i> , <i>Quercus robur</i> 'Fastigiata', <i>Thuja occidentalis</i> , <i>Robinia pseudoacacia</i> , <i>Platanus × acerifolia</i> , <i>Carpinus betulus</i> 'Pendula', <i>Ginkgo biloba</i> , <i>Hedera helix</i> , (<i>Populus nigra</i> 'Italica')	<i>Robinia pseudacacia</i> , <i>Betula pendula</i> , <i>Acer platanoides</i> 'Globosum', <i>Populus nigra</i> 'Italica', <i>Salix × sepulcralis</i> 'Chrysocoma', <i>Fagus sylvatica</i> 'Purpurea'/'Atropunicea', <i>Fagus sylvatica</i> , <i>Carpinus betulus</i> , <i>Ailanthus glandulosa</i> , <i>Platanus × acerifolia</i> , (<i>Cupressus sempervirens</i> , <i>Vitis vinifera</i>)
Zgodovinske ali kulturne navezave		poudarja izvor slovenske kulture iz antične, dvojno krožno stopnišče po vzoru Bramanteja, piramida nad Murnikovo spominja na Cestijevo, iskanje vzorov v rimski nagrobni arhitekturi; praški zgledi ureditve arh. parka	aluzija na baročno pariško os, Emonska cesta in Vegova ulica sledita poteku srednjeveškega zidu, Napoleonov spomenik soroden praškim obeliskom, herme sorodne Fabianijevi dunajski ureditvi, Kongresni trg kot agora, navezava na način tlakovanja Tretjega dvorišča, z dostopi do nabrežij Ljubljane ustvari povezavo z vzdolžno vodno osjo
Simbolni pomen		piramida kot gomila, (drevored v vlogi zelene zavese)	vzdolžna mestna monumentalna os; kapelica, kiosk in vremenska hišica kot tečaji smeri, kapelica in Napoleonov spomenik tudi kot motiv znamenja ob poti, vegetacija daje kontrastno ozadje arhitekturi, pajesen je simbolno drevo, trta simbolizira primorsko krajino, motiv drevesa na poti, sorodnosti s tivolsko ureditvijo
Družbeni pomen		preobrazba in vključitev antične ostaline v urbani prostor	ureditev mestne promenade, trga in parka

se nadaljuje

nadaljevanje

Značilnost		Javna ureditev	
		Tivoli	Nabrežja Ljubljane
Vrsta ureditve		enostavna: ureditev osrednjega mestnega parka; ploskovna	sestavljena: ureditev rečnih bregov, mostov, trgov, parkov, zapornic; linijska
Čas nastanka		1929 - 1934	1929 - 1945
Krajinske prvine	Reliefne prvine		brežina, terasa
	Vodne prvine	bazen, (vodnjak)	reka Ljubljana
	Rastlinske prvine	drevored, gruča dreves, cvetlične gredice, živa meja, trata, posodovke	drevored, gruča dreves, živa meja, trata
	Utrjene površine	sprehajališče, poti, robniki	poti, sprehajališča, trgi, stopnišča
	Urbana oprema	klopi, svetilke, konfini	klopi, konfini, svetilke, zidec, ograja
	Arhitektura	kip dečka z gosjo, (telovadišče z baldahinom, letno gledališče)	mostovi, zapornice, galerije in ostala obrečna arhitektura
Materiali		pesek, umetni kamen, beton, (opeka, kovina)	beton, pesek, kamen, granit, les, kovina
Rastlinske vrste		<i>Aesculus hippocastanum</i> , <i>Platanus × acerifolia</i> , <i>Robinia pseudoacacia</i> , <i>Betula pendula</i> , <i>Salix × sepulcralis</i> 'Chrysocoma', <i>Taxus baccata</i> , <i>Carpinus betulus</i> , <i>Acer platanoides</i> , (<i>Populus nigra</i> 'Italica'), sredozemske vrste kot posodovke	<i>Carpinus betulus</i> , <i>Betula pendula</i> , <i>Salix × sepulcralis</i> 'Chrysocoma', <i>Populus nigra</i> 'Italica', <i>Aesculus hippocastanum</i> , <i>Acer pseudoplatanus</i> , <i>Acer platanoides</i> , <i>Fagus sylvatica</i> 'Purpurea'/'Atropunicea', <i>Platanus × acerifolia</i>
Zgodovinske ali kulturne navezave		vizualna povezava Rožnik-Tivoli-Grad izhaja iz študijskega potovanja po Italiji, ureditev parlamenta na Gradu po vzoru atenske Akropole	terase v Prulah se navezujejo na preteklo dejavnost, poudariti sredozemski izvor Ljubljane: motiv reke v mestu po vzoru italijanskih mest, Tromostovje je aluzija na beneški most in navezava na gradnjo Manesovega mostu, povezava s prečno vodno in osrednjo mestno kopno osjo
Simbolni pomen		sorodnost z osrednjo mestno osjo Trnovo-Kongresni trg: začetek s cerkvijo na Rožniku (Bog) in zaključek z Ljubljanskim gradom (parlament) – ustvarjanje harmonije med posvetnim in svetim, mestna zelena os, motiv urejene zasaditve, ki prehaja v neurejeno naravo	oblikovati mestno vodno os skupaj s pripadajočimi ureditvami nad in ob reki, monumentalizacija utilitarnih objektov, voda kot vir življenja, vizualna povezava z Gradom, mostovi zasnovani kot trgi na reki – sorodno ureditvi v Trnovem, motiv označevanja vhoda in vertikalnega rastlinskega poudarka, lijakasta zasnova Tromostovja usmerja proti Gradu
Družbeni pomen		ureditev glavnega mestnega parka in ga z novo promenado povezati z mestnim središčem, približati naravo meščanom	približati reko prebivalcem, povezati nasprotni bregove z mostovi in ureditvami, ki spodbujajo k urbanim dejavnostim, oživiljanje rečnih bregov

se nadaljuje

nadaljevanje

		Javna ureditev	
Značilnost		Hrvatski trg	Žale
Vrsta ureditve		enostavna: ureditev mestnega parka; ploskovna	enostavna: ureditev mestnega pokopališkega kompleksa; ploskovna
Čas nastanka		1932 - 1939	1936 - 1940
Krajinske prvine	Reliefne prvine	brežina	
	Vodne prvine		vodnjak
	Rastlinske prvine	trata, gruča dreves	trata, drevo, drevored, gruča dreves, živa meja, posodovke, vzpenjavke
	Utrjene površine	poti, trg, ploščad, stopnišče	poti, predprostori kapelic
	Urbana oprema	zidec, klopi, konfini, svetilke	klopi, svetilke, ograja
	Arhitektura	spomeniška skupina Vladimirja Šubica, kiosk	vhodno stebrišče, molilnica, govorniški oder z baldahinom in katafalkom, stavba delavnic, poslovalne kapele, izhodni portal, steber, znamenja
Materiali		pesek, granit, kamen, porfir, beton	pesek, umetni kamen, beton, (zemlja, travna ruša)
Rastlinske vrste		<i>Pterocarya fraxinifolia</i> , <i>Betula pendula</i> , <i>Fagus sylvatica</i> 'Purpurea'/'Atropunicea', <i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula', (<i>Acer platanoides</i>)	<i>Picea omorika</i> , <i>Carpinus betulus</i> 'Fastigiata', <i>Thuja occidentalis</i> , <i>Carpinus betulus</i> , <i>Quercus robur</i> 'Fastigiata', <i>Ginkgo biloba</i> , <i>Betula pendula</i> , <i>Picea abies</i> , <i>Parthenocissus tricuspidata</i> 'Veitchii', sredozemske vrste kot posodovke
Zgodovinske ali kulturne navezave		oblikovne sorodnosti z dunajsko ureditvijo trga Karla Boromejskega (ovalen park s konkavno ploskvijo in dvignjenim robnim zidom) in trikotnim parkom v Tivoliju (dvanajst travnatih polj, pravilne geometrične oblike)	zamisel temelji na antičnem vrtu s templji, razmestitvi in usmerjanju pogledov po vzoru grške Akropole, vežice poimenovane po zavetnikih ljubljanskih župnijskih cerkva in hkrati transformacija templjev različnih zgodovinskih obdobj, ohranjal slovenski tradicionalni način pokopavanja, biblični motivi in liki iz slovenske in slovanske zgodovine, motiv idilične slovenske podeželske krajine, motivi »zadnje poti«, znamenja ob poti
Simbolni pomen		arhitektura se umika naravi – niša za drevo v opornem zidcu, motiv drevesa na poti	vhodni portal ločuje svet živih od sveta mrtvih, stvaritev slovenske nekropole, enakost in pravica vseh ljudi do dostojnega slovesa, belina objektov in zelenje narave ustvarjata svečan in optimističen značaj
Družbeni pomen		ureditev manjšega mestnega parka, ki obiskovalcu omogoča občutek intimnosti in stik z naravo	oblikovati prostor tolažbe in upanja za žalujoče svoje

Preglednica 2: Pregled analiziranih značilnosti izbranih Plečnikovih zasebnih ureditev

Značilnost		Zasebna ureditev	
		Plečnikov vrt	Vrt ob vili Prelovšek
Tip vrta in zasnove		uporabni vrt; zasnova je spontana, dvodelna: urejena in prosta	represntativni vrt; zasnova je načrtovana, dvodelna: geometrijska in organska, simetrična in asimetrična
Čas nastanka		1923-1925	1930-1931
Krajinske prvine	Reliefne prvine		terasa
	Vodne prvine		ribnik
	Rastlinske prvine	gruča dreves, drevored, grmovnice, živa meja, trata, posodovke, vzpenjavke, skalnjak, trajnice, zelenjavne gredice	drevo, gruča dreves, grmovnice, živa meja, trata, posodovke, vzpenjavke, skalnjak, trajnice, enoletnice
	Utrjene površine	poti, robniki, dvorišča	poti, dvorišča, stopalni kamni, robniki, stopnišča
	Vrtna oprema	klop	stoli in miza, vaze, vodnjaka, zid, ograja
	Arhitektura	arhitekturni fragmenti, stebri, lapidarij, čebelnjak	vhodno stopnišče, vretenasto stopnišče, vrtna uta, Marijin steber, pergola, lopa
Materiali		pesek, beton, kamen	pesek, beton, kamen, prodniki, opeka, les, kovina
Rastlinske vrste		<i>Juglans regia</i> , <i>Gleditschia triacanthos</i> , <i>Quercus robur</i> , <i>Ginkgo biloba</i> , <i>Prunus laurocerasus</i> , <i>Viburnum rhytidophyllum</i> , <i>Ilex aquifolium</i> , <i>Parthenocissus tricuspidata</i> 'Veitchii', <i>Hedera helix</i> , <i>Cornus sp.</i> , <i>Cotoneaster horizontalis</i> , <i>Magnolia soulangeana</i> , <i>Taxus baccata</i> , <i>Betula pendula</i> , <i>Vitis vinifera</i> , sredozemske vrste kot posodovke, okrasne trajnice	<i>Juglans regia</i> , <i>Prunus laurocerasus</i> , <i>Ilex aquifolium</i> , <i>Parthenocissus tricuspidata</i> 'Veitchii', <i>Hedera helix</i> , <i>Cornus sp.</i> , <i>Cotoneaster horizontalis</i> , <i>Magnolia soulangeana</i> , <i>Taxus baccata</i> , <i>Fagus sylvatica</i> 'Purpurea'/'Atropunicea', <i>Populus nigra</i> 'Italica', <i>Carpinus betulus</i> , <i>Corylus maxima</i> 'Purpurea', <i>Thuja occidentalis</i> , <i>Vitis vinifera</i> , (<i>Juniperus sp.</i> , <i>Rosa sp.</i> , <i>Salix × sepulcralis</i> 'Chrysocoma', <i>Prunus serrulata</i>), sredozemske vrste kot posodovke, okrasne trajnice
Zgodovinske ali kulturne navezave		motiv slovenskega podeželskega vrta - v primerjavi z okoliškimi vrtovi Trnovega ne izstopa	motiv angleškega krajinskega sloga in japonskega vrta, vhodno stopnišče aludira na obredni vzpon na Akropolo
Simbolni pomen		kontrast med kulturo (arhitektura) in naravo (vrt) - sorodnost z načrtom monumentalne povezave Rožnik - Grad	kontrast med grajenimi in zelenimi prvinami, med geometrijsko in organsko zasnovo ter arhitekturo in naravo
Povezava vrta z bivalnim objektom		neposreden izhod skozi hišo ali verando, vizualna povezava v pritličju tudi skozi zimski vrt	prizidano vretenasto stopnišče omogoča neposreden izhod iz salona v prvem nadstropju na vrt

Preglednica 3: Razvrstitev krajinskih prvin, materialov in rastlinskih vrst v vseh izbranih Plečnikovih zunanjih ureditvah po pogostnosti uporabe

Značilnost		Plečnikove zunanje ureditve
Krajinske prvine	Reliefne prvine	terasa (5), brežina (4)
	Vodne prvine	vodnjak (3), reka (2), bazen (1), ribnik (1)
	Rastlinske prvine	trata (10), gruča dreves (10), drevored (8), živa meja (8), drevo (5), vzpenjavke (4), posodovke (4), grmovnice (2), skalnjak (2), trajnice (2), predvrt (1), enoletnice (1), cvetlične (1) in zelenjavne (1) gredice
	Utrjene površine	pot (10), stopnišče (7), dvorišče/predprostor (6), robniki (6), trg (4), hodnik (3), ulica (3), sprehajališče (2), ploščad (2), stopalni kamni (1)
	Urbana/Vrtna oprema	klop (9), svetilke (6), konfini (6), ograja (6), zid/zidec (5), vaza/vodnjak (1), vrtno pohištvo (1)
	Arhitektura	steber (5), arheološki ostanki (3), lapidarij (3), spomenik (3), kip (3), portal (2), most (2), piramida (2), kiosk (2), znamenje (2), utilitarni objekti (2), pergola (2), baldahin (2), vrtna uta/lopa (1), čebelnjak (1), pokopališki objekti (1), stopnišče (1), javna stranišča (1), vremenska hišica (1)
Materiali		pesek (10), beton (10), kamen (8), granit (5), porfir (5), kovina (5), umetni kamen (4), prodniki (4), opeka (4), les (3), zemlja (3), travna ruša (2)
Rastlinske vrste		<i>Betula pendula</i> (8), <i>Populus nigra</i> 'Italica' (7), <i>Carpinus betulus</i> (7), <i>Platanus × acerifolia</i> (6), <i>Salix × sepulcralis</i> 'Chrysocoma' (5), <i>Aesculus hippocastanum</i> (4), <i>Robinia pseudoacacia</i> (4), <i>Acer platanoides</i> (4), <i>Hedera helix</i> (4), <i>Parthenocissus tricuspidata</i> 'Veitchii' (4), <i>Fagus sylvatica</i> 'Purpurea'/' <i>Fagus sylvatica</i> 'Atropunicea' (4), sredozemske vrste kot posodovke (4), <i>Thuja occidentalis</i> (3), <i>Ginkgo biloba</i> (3), <i>Quercus robur</i> 'Fastigiata' (3), <i>Fagus sylvatica</i> (3), <i>Taxus baccata</i> (3), <i>Vitis vinifera</i> (3), <i>Juglans regia</i> (2), <i>Fraxinus excelsior</i> (2), <i>Cupressus sempervirens</i> (2), <i>Acer platanoides</i> 'Globosum' (2), <i>Quercus robur</i> (2), <i>Acer pseudoplatanus</i> (2), <i>Prunus laurocerasus</i> (2), <i>Ilex aquifolium</i> (2), <i>Cornus</i> sp. (2), <i>Cotoneaster horizontalis</i> (2), <i>Magnolia soulangeana</i> (2), okrasne trajnice (2), <i>Carpinus betulus</i> 'Pendula' (1), <i>Pterocarya fraxinifolia</i> (1), <i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula' (1), <i>Pterocarya fraxinifolia</i> (1), <i>Picea omorika</i> (1), <i>Carpinus betulus</i> 'Fastigiata' (1), <i>Picea abies</i> (1), <i>Ailanthus glandulosa</i> (1), <i>Gleditschia triacanthos</i> (1), <i>Viburnum rhytidophyllum</i> (1), <i>Juniperus</i> sp. (1), <i>Rosa</i> sp. (1), <i>Prunus serrulata</i> (1), <i>Corylus maxima</i> 'Purpurea' (1)

4.2.4.1 Interpretacija analiziranih značilnosti izbranih zunanjih ureditev in ugotovitve

VRSTA UREDITVE

Javne ureditve bi lahko ločili na več tipov, saj se je avtor ukvarjal z urejanjem trgov, parkov, pokopališč, uličnega in obrečnega prostora, vendar pa je za Plečnika značilno, da je želel s svojimi projekti posamezne mestne prostore povezati v celoto, zato so njegove ureditve večinoma kompleksne in linijske. Arhitekt se je preureditev mestnih prostorov namreč loteval tako, da je ključne točke nizal vzdolž osrednje poteze, ki jo običajno predstavlja prometna linija, bodisi kopenska ali rečna, zato le-ta običajno vsebuje več tipov odprtega prostora.

TIP VRTA IN ZASNOVE

Vrtova sta si po tipologiji in zasnovi precej različna, saj gre na eni strani za uporabni vrt, ki je po zasnovi bolj skromen, in na drugi strani za reprezentativni vrt, ki odraža položaj uglednega meščana.

ČAS NASTANKA

Izbrane ureditve so, tako kot je bilo navedeno v kriterijih za izbor, nastale v obdobju med obema vojnama, ki ga lahko imenujemo tudi Plečnikovo zlato obdobje, saj je v tem času ustvaril večino svojih del, ki po kakovosti niso zaostajale za deli njegovih sodobnikov. Zasebni ureditvi spadata v bolj zgodno obdobje (1923 – 1931), medtem ko čas nastanka javnih ureditev zajema obdobje med leti 1926 in 1945, pri čemer je potrebno poudariti, da je bila glavnina del zaključenih že pred drugo svetovno vojno.

KRAJINSKE PRVINE

Pregled analiziranih značilnosti izbranih zunanjih ureditev kaže, da so v ureditvah tako po raznovrstnosti prvin kot po pogostosti njihove uporabe poleg rastlinskih prvin najbolj prisotne arhitekturne prvine.

RELIEFNE PRVINE

Reliefne prvine se pojavljajo v sedmih izmed desetih analiziranih ureditev. Tako terase kot brežine so zastopane približno enakomerno, v nekaterih ureditvah celo hkrati.

VODNE PRVINE

Vodne prvine so zastopane v šestih ureditvah. V dveh ureditvah se navezuje na že obstoječa naravna elementa (reki Gradaščico in Ljubljanico), ob katerih razvije ureditve rečnih nabrežij, v ostalih pa v prostor postavi antropogene vodne prvine (v treh primerih se kot vodna prvina pojavi vodnjak, po enkrat pa bazen in ribnik).

RASTLINSKE PRVINE

Rastlinske prvine so pričakovano najmočnejše zastopane, zato sem njihovi analizi posvetila največ pozornosti v razpravi diplomskega dela. Trata je kot osnovna rastlinska ploskovna prvina prisotna v vseh zunanjih ureditvah, nanjo nato arhitekt nalaga ostale prvine. Hkrati v vseh desetih analiziranih ureditvah Plečnik uporabi gruča dreves, le nekoliko redkeje pa drevorede in žive meje. Največja raznolikost uporabljenih rastlinskih prvin je prisotna v zasebnih vrtovih, kjer Plečnik uporabi še okrasne trajnice, enoletnice, skalnjak in

grmovnice, ki jih v javnih ureditvah praviloma ne uporablja. Kot posamezna rastlinska prvina se drevo pojavi v polovici ureditev, vzpenjavke in posodovke pa v štirih.

UTRJE NE POVRŠINE

Poti so prisotne v vseh analiziranih ureditvah. Običajno so peščene, na nekaterih delih tlakovane. Stopnišča se pojavijo v sedmih ureditvah in običajno omogočajo premagovanje višinskih razlik ter lažjo prehodnost prostora, Plečnik pa jih v svojih ureditvah uporablja tudi za to, da v prostor vnaša dinamiko (Vegova ulica). V šestih primerih so pred objekti urejena dvorišča, ravno tolikokrat so bili uporabljeni tudi robniki, medtem ko se trg v obliki utrjene ploskve pojavi v štirih ureditvah. Zanimiva povezovalna prvina so stopalni kamni, ki jih Plečnik uporabi v Prelovškovem vrtu.

URBANA/VRTNA OPREMA

Vse ureditve so opremljene tudi z urbano oziroma vrtno opremo, pri čemer sta v ospredju tako uporabnost kot tudi estetika. Klopi izostanejo samo v eni ureditvi, medtem ko so svetilke, konfini in ograje prisotni v več kot polovici primerov. Zidovi ali zidci ustvarjajo robove in zamejujejo prostore v petih primerih, vaze in vodnjak pa se v zasebnem vrtu pojavijo v vlogi cvetlične posode.

ARHITEKTURA

Nabor arhitekturnih prvin, ki jih Plečnik uporablja v zunanjih ureditvah, je zelo širok, kar seveda ni presenetljivo, saj mu je kot arhitektu v ospredju zanimanja arhitektura in ne narava. Izmed arhitekturnih prvin pa prav gotovo izstopajo stebri, ki jih arhitekt v svojem duhu preobrazi na številne načine, pri čemer med seboj kombinira sloje iz različnih zgodovinskih obdobj in oblik. Pojavijo se v petih ureditvah. V treh ureditvah arhitekt v odprti prostor vnese ali preoblikuje arheološke ostanke, ustvari lapidarije, postavi spomenike in kipe. V dveh primerih je Plečnikovo urejanje odprtega prostora obsegalo tudi izgradnjo mostu, portalov in utalitarnih objektov, pergol, kioskov, znamenj in zanj tako značilnih piramid. V lasten vrt je postavil čebelnjak in ustvaril raznovrstne manjše arhitekture.

MATERIALI

Izmed materialov izstopata pesek, ki ga Plečnik uporablja za izvedbo utrjenih površin, in beton, iz katerega je narejena arhitektura, urbana oprema ali pa utrjene površine, saj sta prisotna v vseh ureditvah. Plečnik je nadvse cenil kamen, tako obdelan (klesan, lomljen, rezan) kot neobdelan (prodniki), predvsem porfir, s katerimi je poudaril mesta posebnega pomena, tako sakralnega (polkrožni trg pred trnovsko cerkvijo) kot tudi utilitarnega (perišča ob Gradaščici).

RASTLINSKE VRSTE

Razprava o uporabljenih rastlinskih vrstah sledi v razpravi v 5. poglavju, tu pa omenjam le tiste, ki se najpogosteje pojavljajo v Plečnikovih zunanjih ureditvah, in sicer kar v osmih izmed desetih ureditev arhitekt zasadi navadno brezo (*Betula pendula*). V sedmih primerih so v ureditvah prisotne zasaditve laškega topola (*Populus nigra* 'Italica') in navadnega gabra (*Carpinus betulus*), ki se običajno pojavlja kot živa meja. V več kot polovici ureditev sem zasledila javorolistno platano (*Platanus × acerifolia*), petkrat pa vrbo žalujko (*Salix × sepulcralis* 'Chrysocoma'). Drevesne vrste, ki jih Plečnik uporabi v štirih

ureditvah odprtega prostora, so: divji kostanj (*Aesculus hippocastanum*), navadna robinija (*Robinia pseudacacia*), in ostrolistni javor (*Acer platanoides*). Izmed vzpenjavk se enako pogosto pojavita tudi navadni bršljan (*Hedera helix*) in Veitcheva triroglata vinika (*Parthenocissus tricuspidata* 'Veitchii'), kot posamezno drevo ali gruča dreves rdečelistna bukev (*Fagus sylvatica* 'Purpurea')/*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), v štirih ureditvah pa so prisotne tudi različne sredozemske vrste rastlin, običajno kot posodovke.

ZGODOVINSKE ALI KULTURNE NAVEZAVE IN SIMBOLNI POMEN

Ureditve so prežete s motivi in simboliko, ki izhaja iz domačega in tujega kulturnega okolja (zlasti sredozemski), izmed katerih prevladujejo antični zgledi, biblični motivi, liki iz slovenske in svetovne zgodovine, motivi idilične podeželske krajine, preteklih obrti ter navezave na pomembne svetovne arhitekture, ideje ali osebe.

POVEZAVA VRTA Z BIVALNIM OBJEKTOM

Pri obeh zasebnih ureditvah Plečnik udejanji idejo o enotnosti hiše in vrta, ki jo v lastnem vrtu izvede neposredno in posredno, v Prelovškovem vrtu pa družinski vili prizida stopnišče, s katerim omogoči povezavo salona v prvem nadstropju z vrtom v pritličju.

DRUŽBENI POMEN

Medtem ko je bila po Plečnikovih besedah arhitektura namenjena zlasti bogatejšim slojem, se je sam v ureditvah odprtih prostorov dotaknil vseh ravni družbe. Veliko pozornosti v svojih ureditvah je namenjal delavskemu sloju, iz katerega je tudi sam izhajal in katerega duha je hotel s svojimi deli dvigniti na višjo raven. Tako je na primer ob ureditvi nabrežij Gradaščice posebej pazljivo oblikoval perišča za trnovske in krakovske perice, zasnoval pa je tudi številna otroška igrišča. Kot primer podajam Strgarjev (1994) opis ozadja nastanka otroškega parka ob železniški progi v Tivoliju. Trikotni prostor parka je Plečnik razdelil v paralelograme zato, da bi varuhinje otrok lahko poglobljeno otroško igrišče čim lažje nadzorovale. Njim pa je namenil prostor v senci dveh drevoredov, pod katerimi je razporedil klopi. Za večjo varnost je celotno igrišče obdal še z gosto in visoko živo mejo.

SKUPNA UGOTOVITEV

Na podlagi primerjave analiziranih značilnosti izbranih Plečnikovih zunanjih ureditev kot kakovostnejše ocenjujem javne ureditve parka Tivoli, nabrežij Gradaščice in nabrežij Ljubljane (predvsem v zgornjem in spodnjem toku), saj je arhitekt v njih uporabil največji nabor krajinskih prvin, zlasti rastlinskih, tako po številčnosti kot tudi raznolikosti, ter hkrati ohranjal njihove naravne kakovosti. Izmed zasebnih ureditev pa izpostavljam vrt ob vili Prelovšek, v katerem so arhitekturne prvine sicer močnejše zastopane, vendar v prepletu z ostalimi krajinskimi prvinami, katerih nabor je izjemno pester, ustvarja zgleden primer urejenega odprtega prostora.

5 RAZPRAVA IN SKLEPI

V razpravi sem osvetlila oblikovne značilnosti Plečnikovega dela in ga primerjala z evropskimi sodobniki na področju urejanja odprtega prostora. Na podlagi analiziranih značilnosti izbranih zunanjih ureditev sem se osredotočila raziskati, kako Plečnik v svojih delih uporablja rastlinske prvine.

5.1 OBLIKOVNE ZNAČILNOSTI PLEČNIKOVEGA UREJANJA ODPRTEGA PROSTORA

Plečnik je navdih za svoje stvaritve črpal iz zgodovine, zlasti antičnega Egipta, Grčije in Rima, zgledoval se je po vzorih iz renesanse, baroka in drugih obdobjih. Izbira rastlin na podlagi njihove oblike je bila značilna za obdobje baroka, ko so le-to še potencirali s striženjem dreves in grmov v geometrijsko izpopolnjene oblike, medtem ko se Plečnik tega načina (z izjemo striženih živic) ni posluževal, ampak jih je puščal v naravnem stanju in je za svoje ureditve izbiral rastline, ki so imele že profilirano naravno obliko.

Umetno zasnovani vodni motivi so pri Plečniku redki in običajno izvedeni v obliki manjših vodnjakov. Najbolj pogosta je uporaba peščene (peščena ploskev na Šentjakobskem trgu in Žalah, peščena promenada v Tivoliju) in tlakovane ploskve (Kongresni trg), ki pa ni izpraznjena, ampak nanjo arhitekt razporedi vrsto vertikalnih elementov. Pogoste so tudi horizontalne tratne ploskve in vertikalne zelene kulise, ki jih ustvarja z drevoredi. Vendar pa Plečnikovih zasnov, ki so predstavljene v tem diplomskem delu, ne moremo šteti med primere angleškega krajinskega sloga, saj v nobeni izmed njih arhitekt ne ustvari velikih tratnih in vodnih ploskev ter drevesnih gruč, ki so osnovne značilnosti tega sloga. Že sama razsežnost predstavljenih Plečnikovih vrtov oziroma parkov je premajhna, da bi ustrezala zahtevam angleškega krajinskega sloga.

V obdobju, ko se je Plečnik ukvarjal s svojimi najpomembnejšimi praškimi in ljubljanskimi projekti, je bilo v Evropi in svetu na vrhuncu gibanje modernizma. Imbert (1993) pravi, da modernizem vrta ne pojmuje več kot del narave ampak kot element človekovega bivalnega okolja. Modernistični ustvarjalci si niso prizadevali, da bi vrt predstavili kot delček naravnega sveta, temveč so le prikazali plastično kompozicijo linij in ploskev, zgrajenih iz živih in neživih materialov, ki je pogosto zasnovan kot slika. Vrt je postal podaljšek hiše, arhitektonska oblika. Večina modernističnih vrtnih zasnov temelji na geometrijski mreži, ki jo avtorji bodisi pravilno ali nepravilno členijo z osnovnimi geometrijskimi liki. Abstrakcija in dekompozicija sta se preko likovne umetnosti uveljavila tudi v krajinskem oblikovanju. Bolj kot prostorska zaznava je pomembno ploskovno dožemanje vrtnih kreacij, pri mnogih delih vizualni učinek prevladuje nad funkcionalnostjo v tolikšni meri, da opazovalec vrt dojema zgolj kot likovno upodobitev.

Z namenom prikazati razlike med Plečnikovimi deli in modernističnimi krajinsko arhitekturnimi ureditvami, ki so nastale v istem časovnem obdobju, v nadaljevanju podajam dva prepoznavna primera iz evropske krajinsko arhitekturne tvornosti, in sicer po en primer iz zasebnih in javnih zunanjih ureditev.

5.1.1 Primerjava Plečnika z evropskimi sodobniki na področju urejanja odprtega prostora

5.1.1.1 Vrt ob vili Noailles

Guevrekian predstavlja enega najbolj inovativnih ustvarjalcev s področja vrtno arhitekture tridesetih let preteklega stoletja, čeprav je ustvaril le tri vrtove. Njegove kubistične vrtno zasnove prepoznamo po uporabi ostrih geometrijskih linij in prevladujočih trikotnih oblik, svetlih barv ter likovnega odnosa do rastlin, ki jih je izbral zgolj na podlagi njihove barve ali oblike. Vrt je zanj predstavljal objekt, katerega edini namen je bilo opazovanje. Pogosto je uporabljal motiv zrcaljenja, pomemben element surrealistične, kubistične in dadaistične umetnosti, kar je dosegel z uporabo umetnih, predvsem steklenih, ali vodnih površin. V letu 1928 je Guevrekian oblikoval vrt za vilo Charlesa de Noaillesa v Hyeresu na francoski rivieri, ki predstavlja enega najbolj znanih modernističnih vrtov.

Vrt ob vili Noailles je trikotne oblike in obdan z visokim zidom, s čimer spominja na ladijski kljun. Zasnova temelji na pravilni geometrijski mreži, kjer se v sredini po principu šahovnice izmenjujejo travnate in tlakovane kvadratne ploskve, ki proti robu prehajajo v pravokotno zamejene peščene barvne ploskve ter višje trikotne gredice, zasajene z nizkim rastlinjem. Kljub klasični simetrični zasnovi s skulpturo na koncu osi vrt vile Noailles deluje kot kubistična slika, prenesena v vrtno oblikovanje. Zasnova vrta je povsem podrejena arhitekturi in predstavlja zgolj zaključek sprehoda skozi objekt. Guevrekianov namen torej ni bil ustvariti vrt za bivanje na prostem, temveč le za opazovanje z drugega, višjega nivoja.

Slika 171: Guevrekianov vrt ob vili Noailles v Hyeresu iz leta 1928 (Hunt, 2002: 187)

Slika 172: Plečnikov vrt ob vili Prelovšek v Ljubljani iz leta 1931 (21. jun. 2011)

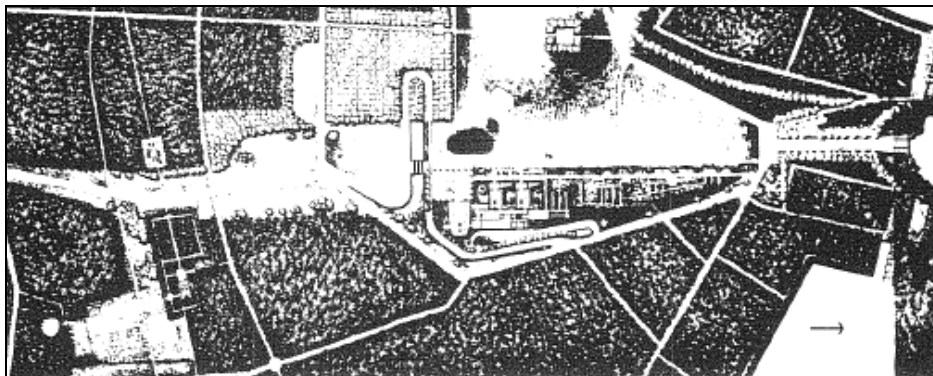
Plečnikov načrt za vrt ob vili Prelovšek je nastal le tri leta za Guevrekianovim in mnogo bolj kot podobnosti so med zasebnima ureditvama opazne razlike. Sorodnost z modernističnim pristopom prepoznam v Plečnikovem izrazito likovnem odnosu do rastlin. Enako kot Guevrekian tudi on izbira rastline zgolj na podlagi njihovih morfoloških značilnosti, zlasti oblike, manj pozornosti pa namenja njihovi barvi. Podobno kot pri modernistih tudi v Plečnikovih zunanjih ureditvah prevladujejo simetrične zasnove pravilnih oblik (trikotna, ovalna, pravokotna, trapezoidna). Vendar pa so Plečnikove

geometrijske zasnove mnogo manj radikalne, v ospredju je harmoničnost in jasna razmerja med uporabljenimi prvinami. Modernizem vrta ob vili Prelovšek bi lahko videli le v tem, da Plečnik v ortogonalni sistem zasnove vključi organsko oblikovane dele ter simetrično načrtovan vrt popestri z asimetričnostjo posameznih elementov.

Kljub temu, da je Prelovškov vrt zasnovan kot reprezentativni in je njegov vizualni učinek zelo pomemben, je bil to hkrati uporabni ali, bolje rečeno, bivalni vrt. Medtem ko je Guevrekian vrt ustvaril zgolj za opazovanje z višjega nivoja, Plečnik ob objektu postavi stopnišče, s katerim salon v prvem nadstropju neposredno poveže z nižje ležečim vrtom. Poleg umestitve številnih utilitarnih objektov (vrtna uta, pergola, lopa) vanj je nesporen dokaz, ki podpira to trditev, tudi Plečnikova odločitev, da prostor sečišča glavnih vrtnih osi namení preživljanju prostega časa lastnika vrta ali, povedano z vidika uporabe krajinskih prvin, je Plečnik na to mesto postavil vrtno mizo in stole.

5.1.1.2 Gozdno pokopališče v Stockholmu

Gozdno pokopališče (Skogskyrkogården) v južnem delu Stockholma velja za enega najboljših primerov urejanja pokopališč v 20. stoletju in je imelo velik vpliv na krajinsko oblikovanje. Nastalo je kot rezultat sodelovanja švedskega arhitekta Erika Gunnarja Asplunda z arhitektom Sigurdom Lewerentzom, s katerim sta leta 1914 zmagala na mednarodnem natečaju. Edinstvena ideja je temeljila na sanaciji obsežnega gozdnega območja v prostor slovesa, v katerem je pomen posameznih grobov podrejen vplivu, ki ga s svojo monumentalno razsežnostjo izžareva zasnova sama.

Slika 173: Asplund in Lewerenz, Načrt za Gozdno pokopališče v Stockholmu, 1914 do 1940 (Treib, 1983: 71)

Pokopališče, veliko kar sto hektarjev, je bilo dokončano šele leta 1940 in ima osno zasnovo, vzdolž katere si asimetrično sledijo geometrijsko oblikovane programske enote. Gozdno krajino členijo številne stranske osi, ki območje povezujejo v oblikovno in funkcionalno celoto, poleg tega pa menjavanje odprtega in zaprtega prostora ustvarja ritem. Zasnova se poleg čutnega zaznavanja, ki ga vzbuja v obiskovalcu, osredotoča tudi na višjo, simbolno raven, ki je arhitekta vodila pri oblikovanju objektov (kapelice, krematorij, mrtvašnice), za katere navdih sta črpala iz rimske, grške in egipčanske arhitekturne tvornosti ter zlasti iz zgodovine lastnega naroda. Poleg tega je arhitektura močno integrirana s krajino (nekateri objekti so vkopani, kriti z naravnimi materiali).

Osrednji del in hkrati najvišjo točko pokopališča predstavlja umetni travnati grič, na vrhu v pravilnem redu zasajen z drevesi, ki po obliki spominja na tumulus, arhetipsko grobno arhitekturo.

Slika 174: Asplundovo Gozdno pokopališče, pogled na prostor za meditacijo v obliki tumulusa (Skogskyrkogarden ..., 2009)

Slika 175: Plečnikove Žale, prosojen drevored ob »zadnji poti« (20. nov. 2009)

Kljub temu da se Plečnikova in Asplundova ureditev ukvarjata s pokopališko tematiko, sta si različna tako po velikosti kot tudi po vsebini, saj je Plečnikov kompleks poslovnih kapelic mnogo manjši in namenjen zgolj pogrebnim slovesnostim, medtem ko obsežna Asplundova ureditev vsebuje tudi pokopališče. Obe ureditvi sta bili dokončani v letu 1940, toda medtem ko je prvi Plečnikov načrt za Žale nastal šele leta 1936, je bila Asplundova modernistična ideja za Gozdno pokopališče podana že več kot dvajset let prej. Tako kot pri Asplundu sicer tudi pri Plečniku prevladujejo enobarvne zasnove, pri čemer izstopa zelena barva vegetacije, vendar pa za razliko od skandinavskega predstavnika Plečnik ne uporablja velikih ploskev iz trate, pokrovnega rastlinja ali živic. Modernistična Asplundova zasnova je mnogo bolj zreducirana, tako z vidika uporabe gradiva kot tudi nabora oblik.

Plečnikovo podobnost s skandinavskim arhitekturnim sodobnikom je najočitnejša v osredotočanju na simbolno raven, ki jo Plečnik nakaže z vhodnim portalom (ločevanje sveta živih in mrtvih) in načinu oblikovanja kapelic, s katerim izpoveduje tezo o demokratičnosti in enakosti vseh umrlih. Tako kot Asplund se je tudi slovenski arhitekt pri oblikovanju odprtih prostorov naslanjal na antično in nacionalno zgodovino ter kulturo. V primerjanih zunanjih ureditvah oba uporabita motiv tumulusa, ki pa ga izrazita v različnih krajinskih prvinah, in sicer Asplund kot reliefno prvino Plečnik pa kot arhitekturo.

5.2 UPORABA RASTLINSKIH PRVIN V PLEČNIKOVIH ZUNANJIH UREDITVAH

5.2.1 Plečnikov odnos do narave in rastlinskih prvin

Plečnikovo naklonjenost in spoštovanje narave lahko razberemo iz njegove izjave svojim učencem o regulaciji Gradaščice, ko pravi: »Vedno sem bil bolj instinktiven (intuitiven) in manj vedatorski (intelektualen), rad priznam. Mnenja sem, da se naravi ne sme delati sila, tako kakor je tudi Sava kot dobra devica vse mostove podrla.« V pismu ing. M. Prelovšku

9. maja 1953 pa izraža iskreno veselje ob lepoti ohranjenih divjih kostanjev: »Od srca želim da se vrnete zdravi in dobre volje v Ljubljano kjer Vas čakamo ne samo jaz ampak tudi prelepo cvetoči kostanji ob Gradaščici – 'mej duš' to in te sva rešila midva – čisto navadno potom buržoazno eklektičnega urbanizma« (Plečnik, 1986).

V svojem pismu Emiliji Fon Plečnik omenja trte, ki jih ima v severnem in južnem rastlinjaku ter na vrtu in Emilijo prosi, če mu lahko zagotovi sadiko trte, katerega grozdje mu je poslala. Plečnik bi imel sadiko v lončku, verjetno poleg oljke in fige ter ostalih »specialitet«, ki jih je hranil v vrtu oziroma rastlinjaku. Iz pisma Emilje Fon Plečniku pa izvemo, da je Plečnik v vrtu gojil tudi rožmarin in številno cvetje, kot so vrtnice, potonke, turške nageljne, pelin in jasmín ter oleandre (Plečnik, 2002).

Za nekatere rastline se je Plečnik še posebej zanimal in se izraziteje posvetil njihovemu iskanju. Tako sta na primer z Antonom Lapom v gozdu iskala primerno zvit gaber za Prelovškov vrt v Ljubljani (Strgar, 1994). Krečič (1985) pa navaja, da se je Plečnik skupaj s Suhadolcem in dvema jezuitoma nekoč odpravili na Rakitno iskat »božje drevesce«, to je bodiko (*Ilex aquifolium*). Nekaj rastlin, ki so jih našli v gozdu, so izkopali in tudi Plečnik si je zase vzel en grm, ki ga je najverjetneje posadil na svojem vrtu v Trnovem.

Po pripovedovanju dr. Damjana Prelovška je Plečnik iz Hradčanov v Pragi prinesel divjo trto oziroma viniko (*Parthenocissus tricuspidata* 'Veitchii'), ki jo je zasadil ob številnih objektih svojih ureditev, kot na primer ob ureditvi lastnega doma v Trnovem, v Prelovškovem vrtu, ob cerkvi sv. Mihaela na Barju in drugod. Vilko Novak (1977) pa navaja Plečnikovo pismo bogojinskemu župniku Baši, napisano 2. junija 1930, ki se nanaša na vinsko trto (*Vitis vinifera*) v katerem Plečnik piše: »Trte imele so lansko leto nekoliko grozdčev – letos se lepo razvijajo – v veselje so mi – spominjam se vsigdar ob njih Vas in Bogojančanov.« Novak razlaga, da so »trte«, ki jih Plečnik omenja, bogojanska necepljena šmarnica, ki si jo je arhitekt zaželel na svoj vrt zavoljo listov in mu jih je zasadil jeseni 1927 ali spomladi 1928 bogojanski zvonar Janoš. Plečnik se je ob redkih obiskih v Bogojini vselej živo zanimal tudi za cvetlice na oknih in na vrtu ter si jih prinesel s seboj.

Ljubezen do rastlin ali še natančneje do dreves je razvidna tudi iz Plečnikovega pisma sodelavcu Antonu Suhadolcu, ko mu naroča, naj delavec Ofentaušek, ki je občasno pomagal pri delih na Plečnikovem vrtu: »... ne zavrže gabrove grmičke mejne, nego naj bolj skrivljene kam vsadi. Silno ljubim razrogoviljeno drevje« (Krečič, 1985).

O arhitektovem odnosu do »ogroženih lepo zrastlih dreves«, piše tudi Mušič (1986), ko navaja Plečnikovo razmišljanje: »Drevo naj se posebno v mestu nikdar ne poseka, razen če tega ne narekuje monumentalna zasnova. Cesta naj se po možnosti ogne stoječemu, zdravemu drevesu in stavbar naj ga upošteva in spoštuje. Drevo raste mnogo let – Bog ga da in zemlja njegova.« Iz Plečnikove izjave se torej jasno vidi njegovo spoštovanje do odraslih dreves, ki se jih lahko žrtvuje samo v primeru snovanja povsem nove monumentalne stvaritve. Le v takšni situaciji ima po Plečnikovem vrednostnem sistemu arhitektura prednost pred naravo.

Podoben je zapis iz pisma Emiliji Fon o stari lipi, ki je rasla na trasi nove ceste v Kostanjevici in so jo izvajalci regulacije sklenili podreti, v katerem Plečnik piše:

»Naturalmente se drevo ne sme podreti! Mora in more živeti tudi sredi ceste, ki se ob njem, okolu njega bulasto razširi ali pa ob kraju, kakor vkus velewa« (Plečnik, 2002).

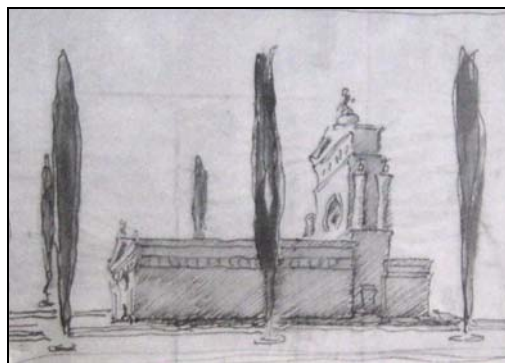
Do drevnine Plečnik goji poseben odnos, do nje ni indiferenten, še več, včasih celo pretirano spoštljiv, in jih nespremenjene zaobjame v svojo zasnovo. Krečič (1992) piše: »... vse, kar arhitekt postavi v prostor, ne glede na značaj gradiva pojmuje kot arhitekturo, vse drugo obstoječe rastlinje je narava in Plečnik se je ne dotika. Ustvaril je torej kontrast, ki se po principu ne oddaljuje od modernističnega odnosa arhitekture od narave, le da je zanj značilno, da je z mnogimi oblikami, bodisi da jih je našel v prostoru bodisi da jih je uvedel v prostor sam, ohranil zvezo z zgodovino, torej tudi z zgodovinskimi parki.«

Ob urejanju Kongresnega trga med obema vojnoma se je Plečnik lotil tudi preurejanja parka Zvezda, kjer je odstranil divje kostanje (*Aesculus hippocastanum*) in jih nadomestil z javorolistnimi platanami (*Platanus × acerifolia*). Kostanji so v Avstroogrski dolga desetletja veljali za nenadomestljiva drevesa, posebno za drevorede. Plečnik pa jih, morda ravno zaradi njihove vsesplošne razširjenosti, ni imel v čislih, kar je bržkone vplivalo na njegovo odločitev, da še dovolj vitalne kostanje zamenja z drugim drevjem. Zanimiv, a presenetljiv pogled na to zamenjavo se je pred nekaj desetletji zapisal znanemu urbanistu z omembo, da je Plečnik z zamenjavo kostanjev gostilniški vrt spremenil v evropski park (Jančar, 2001).

Na Plečnikovo vrtnarsko znanje kažejo zasaditve z različnimi vrstami dreves in grmovnic, kot na primer v Prelovškovem in lastnem vrtu ter seveda v grajskih vrtovih Hradčanov in ostalih praških vrtovih ter nenazadnje ljubljanskih parkovnih ureditvah. Prelovšek (1996) navaja, naj bi Plečnikova ljubezen do rastlin izvirala iz dunajskih časov, ko si je botanično znanje pridobival ob pomoči svojega prijatelja tovarnarja Johanna E. Zacherla. V nasprotju z modo secesije, ki je dajala prednost svetlim barvam, eksotičnemu rastlinju in živopisnim cvetličnim preprogam, je Plečnik nagibal k uporabi pretežno zelenih zasnov. Drevesa je cenil predvsem na podlagi njihove oblike, zato je pri načrtovanju vrta posvetil veliko časa tudi iskanju ustrezne drevesne vrste, katere oblika krošnje bi ustvarila vizualni učinek, ki ga je arhitekt z oblikovalsko zasnovo želel doseči.

V Pragi se je Plečnik seznanil z vzdolžno zasnovanimi travnatimi preprogami, ki jih prekinjajo pasovi peska. Geometrične trakaste vzorce je v manjšem merilu kasneje uporabil tudi v svojih ureditvah odprtega prostora, kot na primer v Prelovškovem vrtu. Prelovšek (1996) piše, da je Plečnika o oblikovanju strmih travnatih brežin poučil vrtnar Juklíček, ki jih je kasneje Plečnik, sicer nekoliko manj uspešno in razsežno, ustvarjal tudi v Ljubljani.

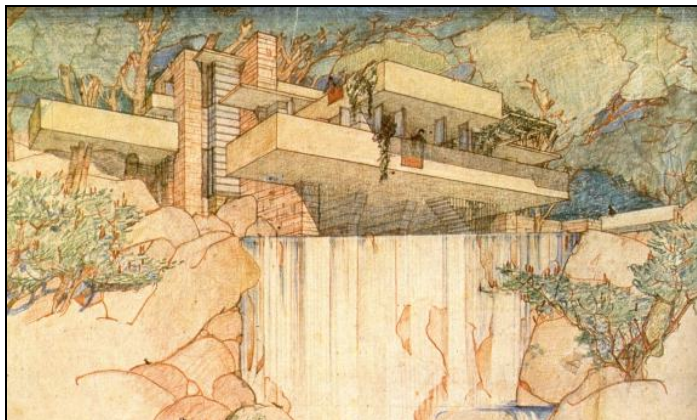
O Plečnikovem odnosu do rastlinskih prvin pričajo tudi nekateri arhitektovi načrti oziroma skice in risbe ureditev, v katerih se poleg arhitekture pogosto pojavlja tudi zelenje, zlasti drevnina. To nakazuje na avtorjevo zanimanje za zeleni del ureditve, ki je bilo sicer manj natančno določeno kot grajeni deli, vendarle pa ni bilo prepuščeno naključju. Ob proučevanju arhitektovega grafičnega gradiva sem ugotovila, da je zelenje izrisano bodisi s filigransko natančnostjo bodisi zgolj shematsko. Za risanje rastlinskih prvin je arhitekt pogosto uporabil drug risarski material kot za risanje arhitekture, včasih celo drugo barvo, ki je bila običajno kontrastna.

Slika 176: Perspektivna skica Rajskega vrta, indijsko črnilo in svinčnik, drevesi sta natančno izrisani (Plečnik, 1996: 109)

Slika 177: Skica župnijske cerkve na Vinohradyh v Pragi, vzdolž daljše fasade si je Plečnik sprva zamislil linijo stebrastih dreves (Hrausky in sod., 1998: 167)

Nekatere Plečnikove arhitekturne risbe odkrivajo sorodnosti z risbami ameriškega modernističnega arhitekta in Plečnikovega sodobnika Franka Lloyd Wrighta. Wrightove arhitekturne risbe izkazujejo zanimanje za naravo in krajino, izostreno opazovanje naravnih oblik in prepoznavanje rastlinskih vrst. Tako kot Plečnik se je tudi Wright ukvarjal z oblikovanjem odprtih prostorov, in sicer je oblikoval tako vrtove kot tudi večje ureditve v odprti krajini. S stvaritvijo hiše Fallingwater je Wright udejanjil svojo idejo o integriranosti arhitekture v naravo, ki jo jasno izkazuje tudi v svojih risbah, kjer se naravne prvine prepletajo z grajenimi prvinami in skupaj tvorijo enotno kompozicijo. So pa Wrightove skice v primerjavi s Plečnikovimi, v katerih je zaznati več dramatičnosti, ekspresionizma in secesijskih značilnosti, grafično bolj izpopolnjene in racionalistične.

Slika 178: Plečnikova skica cerkve, 1899, po barvni reprodukciji, objavljeni v reviji Volné směry (Krečič, 1997: 19)

Slika 179: Perspektivna risba Hiše Edgarja J. Kaufmanna ali Fallingwater, 1936, Frank Lloyd Wright (Edgar ..., 2012)

5.2.2 Pomen rastlinskih prvin v Plečnikovih zunanjih ureditvah

Plečnik rastlinske prvine uporablja:

- **za grajenje prostora v plasteh**

Plečnik gradi prostor s pasovi, ki jih nalaga enega zraven drugega, za kar uporablja bodisi zgolj rastlinske prvine (drevoredi, živa meja, trata) ali pa jih kombinira z grajenimi prvinami (konfini, robniki, zidci, manjši arhitekturni elementi). V kompozicijo nato vključi še obstoječo arhitekturo, prostorske osi in usmeri poglede na ključne točke v prostoru, s čimer ustvari kompleksno celoto novega in starega. Takšen primer je Napoleonov spomenik, ki ga je Plečnik v prvotni zasnovi obdal s konfini v dveh višinskih plasteh, med zunanjimi konfini pa je zasadil ciprese. Ko so ciprese odstranili, je v osi spomenika zasadil laški topol. Enak pristop je uporabil vzdolž Zoisove ceste, kjer z dvojnimi drevoredom, ki ga sestavljajo nizki, kroglasti javorji in visoki, stebrasti hrasti, vertikalno sloji prostor.

- **za ustvarjanje ritma**, kar sovpada s prejšnjo značilnostjo, saj Plečnik s spremembo zasaditve hkrati ustvarja ritem (ob Ljubljanci nizek drevored vrb prekine s poudarkom visoke skupine topolov). Tektonske poudarke Plečnik najpogosteje ustvarja z rastlinami stebrastih oblik ali arhitekturnimi prvinami (stebri, piramide). Ob Zoisovi cesti Plečnik enakomeren ritem geometrijskega tlakovanja poudari še v vertikalni liniji z drevoredom kroglastih javorjev in prav tako kot betonskima ploščama sledi presledek granitnih kock, tako presledke ustvarja tudi med drevesi.

- **za ustvarjanje vzdušja**

Z izbranimi oblikami drevesnih vrst je Plečnik v prostor vnašal specifična vzdušja oziroma ustvarjal »štimgungo«. Tako je z drevesi stožčastih in kroglastih oblik ustvarjal občutja formalnosti, organiziranosti in pomembnosti. Podobne vtise vzbujajo stebraste oblike, v katerih najhitreje prepoznamo Plečnikovo delo, v prostoru pa delujejo impozantno in dostojanstveno. Izbira tipa habitusa je pogojena z vzdušjem, ki ga želi v prostoru ustvariti. Najpogosteje uporablja rastline s pokončnim in pravilnim (laški topoli in stebrasti hrasti) ali pa povešavim (breze, vrbe) habitusom. Tako na primer drevesa s horizontalno rastjo vzbujajo občutke stanovitnosti, medtem ko kupolaste in visoko izbočene oblike v prostor vnašajo milino in gibanje, zlasti tista drevesa s pobešajočimi poganjki. Tak primer je Plečnikovo oblikovanje nabrežij Ljubljane, kjer uporabi vrbo žalujko (*Salix × sepulcralis* 'Chrysocoma'), s katero ponazarja slapove. Vrbini pobešajoči poganjki namreč v loku padajo proti reki ali se njene gladine celo dotikajo in se tako skupaj z reko povežejo v enoten vodni motiv.

- **za preprečevanje pogledov ali zakrivanje arhitekture**, kar je ena izmed najbolj pogostih funkcij zelenja pri Plečniku. Za preprečevanje pogledov Plečnik arhitekturo zakrije z drevesi, kot je to naredil s postavitvijo topolov pred fasado cerkve na Šentjakobskem trgu ali ob Rimskem zidu na Mirju. Učinka zakrivanja arhitekturnih elementov se arhitekt poslužuje tudi v Pragi ob preurejanju Vrta na Bastiji, ko so arheologi od Plečnika zahtevali, da v zasnovo novega vrta vključi tudi ostanke srednjeveške bastije. Plečnik je ruševino sicer ohranil, vendar jo je skril

pod pergolo in jo pustil zarasti z zelenjem, do nje pa je uredil le pot s prosto položenimi kamni v trati.

- **kot povezovalni element zasnove**

Z vegetacijo obiskovalca vodi skozi prostor in ustvarja vidno povezavo med prostori, četudi ta ni strnjena tekom celotne poti. Rastlinske prvine so ključni nosilec kopenske osi, ki povezuje celotno potezo od Trnovega do Kongresnega trga, enako je tudi vzdolž vodne osi Ljubljanice, kjer vodni potezi vseskozi sledi drevored (v mestnem središču je sicer ta linijska poteza okrnjena in preskakuje med posameznimi skupinami dreves).

Slika 180: Dvojni drevored ob Zoisovi cesti kot primer plastenja prostora in ustvarjanja ritma (9. sep. 2010)

Slika 181: Drevored laških topolov ima vlogo zakrivanja pogledov (11. sep. 2010)

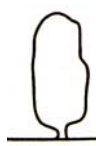
5.2.2.1 Pomen oblike drevesnih vrst v Plečnikovih zunanjih ureditvah

Z natančnim proučevanjem del Jožeta Plečnika, sem ugotovila, da so pri Plečnikovi izbiri rastlinskih vrst najpomembnejšo vlogo igrala oblikovalska merila, in sicer oblika rastline. Le-ta je namreč z vidika optičnega zaznavanja njena najpomembnejša morfološka lastnost, saj najmočnejše definira človekovo zaznavanje njene podobe. Na to zaznavo seveda vpliva tudi velikost objekta opazovanja, ki je še močnejša, kolikor večja je rastlina, kar pomeni, da lažje dojamemo obliko visokega drevesa kot nizkega grma ali trajnice.

V Preglednici 4 so navedene drevesne vrste in tipi oblik, ki jih je Plečnik v izbranih zunanjih ureditvah najpogosteje uporabljal. V preglednico nisem uvrstila ameriškega kleka (*Thuja occidentalis*), ker ga Plečnik skoraj nikoli ni uporabljal zaradi njegove naravne oblike, ampak le kot striženo živico, kar pomeni, da je njegovo naravno obliko preoblikoval v kvader. Prav tako pogosta drevesna vrsta, ki jo Plečnik uporablja kot striženo živico, je navadni gaber (*Carpinus betulus*), a ga v nekaterih zunanjih ureditvah¹⁰ najdemo tudi v njegovi naravni obliki.

¹⁰ Navadni gaber se na primer kot drevo pojavlja ob vhodu v Šentjakobsko cerkev, pred Glasbeno matico in vzdolž Poti na Grad.

Preglednica 4: Razvrstitev najpogosteje uporabljenih drevesnih vrst v izbranih Plečnikovih zunanjih ureditvah po tipu oblike

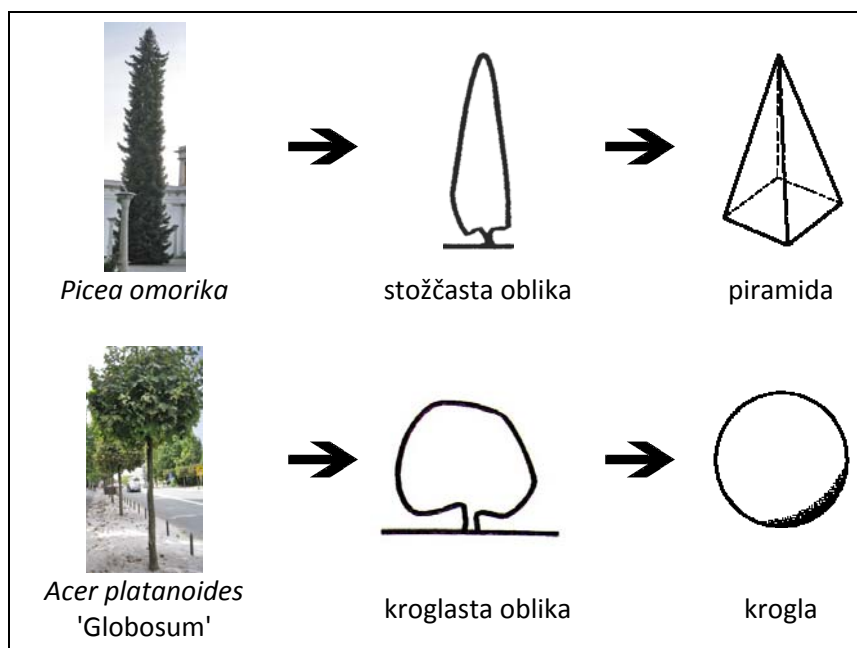
Uporabljena drevesna vrsta	Opis krošnje	Tip oblike ¹¹	Shema oblike	Uporabnost
<i>Acer platanoides</i> , <i>Acer pseudoplatanus</i> <i>Taxus baccata</i>	podolgovata jajčasta, običajno široka in gosta krošnja	jajčasta		za tektonske poudarke, ustvarjanje ritma in zaporedja (drevored), za rastlinska ozadja
<i>Acer platanoides</i> 'Globosum'	lepa okroglasta krošnja	kroglasta		za tektonske poudarke (točka), linijske strukture (drevored)
<i>Aesculus hippocastanum</i> , <i>Betula pendula</i> , <i>Platanus × acerifolia</i> , <i>Quercus robur</i> , <i>Salix × sepulcralis</i> 'Chrysocoma'	gosta ali redka, široko razvejena in običajno nepravilna krošnja	visoko izbočena		za tvorbo tektonskih poudarkov, ustvarjanje rastlinskih ozadij, za drevored
<i>Carpinus betulus</i> 'Fastigiata', <i>Populus nigra</i> 'Italica', <i>Quercus robur</i> 'Fastigiata'	ozka in gosta stebrasta krošnja	stebrasta		za rastlinska ozadja, tektonske poudarke, linijske strukture, vertikalno slojenje, ustvarjanje točk
<i>Fagus sylvatica</i>	velika, zaobljena krošnja	kupolasta		za tektonske poudarke (točka), linijske strukture (drevored)
<i>Picea omorika</i>	ozka stožčasta krošnja	stožčasta		za skupine ali kot tektonski poudarek v zasaditvi

Iste drevesne vrste (npr. *Populus nigra* 'Italica') je Plečnik uporabljal v različnih vlogah, in sicer za tektonske poudarke (ob Ljublanici) ali točke (ob Napoleonovem spomeniku), kot linijske strukture (drevored ob zadnji fasadi Filharmonije), za ustvarjanje rastlinskih ozadij (na jugozahodnem robu Trga francoske revolucije) in drugo.

Plečnik je uporabljal rastline na izrazito arhitekturni način. Izbiral je namreč drevesa, ki so izražala pričakovane arhitekturne lastnosti, to je drevesa, katerih krošnje so po obliki blizu pravilnim geometrijskim oblikam, kot na primer kroglasti javor, ki se po obliki krošnje približuje obliki krogle, laški topol, ki spominja na obliko stebra, ali omoriko, katere ozka stožčasta krošnja asociira na podobo piramide, kar je prikazano na spodnji sliki. Z vegetacijo je definiral odprte prostore in vanje vključil okoliške arhitekturne prvine. Pri Plečnikovih zasaditvah je zanimivo tudi to, da ne glede ali postavi drevo v prostor kot točko, del linijske strukture ali gruče, le-tega še vedno pojmuje kot edinstven element, ki v prostor vnaša svojo izraznost. Tako so namreč vmesne razdalje med elementi v drevoredu ali gruči tolikšne, da lahko posamezno drevo v polnosti razvije svojo krošnjo, ne da bi ga

¹¹ Tipi, sheme in uporabnost oblik drevesnih vrst so povzete po tipologiji oblik rastlin (Dobrilovič, 2005).

pri tem ovirala druga drevesa ter tako v prostor vnaša svojo karakteristično obliko in omogoča lahko prepoznavnost v svoji okolici.

Slika 182: Proces abstrakcije drevesa na vizualno podobo geometrijskega telesa

Plečnik arhitekturo (tumuluse, zidove, piramide, fasade stavb) pogosto obdaja z vzpenjavkami, izmed katerih prevladuje uporaba divje trte (*Parthenocissus tricuspidata* 'Veitchii') in bršljana (*Hedera helix*).

Zlasti z bršljanom, ki ga odlikujejo številne pozitivne morfološke, fiziološke in druge lastnosti¹², je ustvarjal vedno zelene ploskve, kar potrjuje domnevo o Plečnikovem likovnem odnosu do rastlin. Plečnik namreč bršljan uporablja predvsem na podlagi njegovih morfoloških značilnosti, zlasti barve in oblike, ki jo v primeru vzpenjavke ne tvori posamezna rastlina ampak skupnost rastlin kot celota.

Arhitekt je svoje prvo ustvarjalno obdobje na Dunaju začel pod okriljem Wagnerja v obdobju secesije. Dekorativni elementi secesije so izvirali iz rastlinskih motivov in detajlov iz narave. Tako so bile na secesijske fasade stavb pogosto vrisane stilizirane rastlinske vitice, podobne dekoracije pa so krasile strehe, stavbno opremo in nenazadnje tudi plakate in knjižne naslovnice. Plečnik je ta secesijski motiv stilizirane vitice predružačil ter za dekorativni učinek uporabil živo rastlino, in sicer vzpenjavko (običajno divjo trto), s katero je obrasel fasado in oblikoval njeno strukturo.

V nekaterih prvotnih Plečnikovih zasnovah, kot so ureditev Trga francoske revolucije, Pogačarjevega trga in Trnovskega mostu, so kot prvotna zasaditev navedene ciprese (*Cupressus sempervirens*). Le-te so bile kasneje zamenjane z drugo drevesno vrsto, in sicer

¹² Bršljan (*Hedera helix*) je edina srednjeevropska vedno zelena liana z bujno raščavostjo in izjemno dolgo življenjsko dobo, dobro obnovitveno sposobnostjo ter tolerantnostjo za mestno okolje in senco (Šiftar, 2001).

so bile ciprese v prvih dveh ureditvah nadomeščene z laškimi topoli (*Populus nigra* 'Italica'), medtem ko je Plečnik na Trnovskem mostu zasadil breze (*Betula pendula*). Zamenjava cipres z laškimi topoli je oblikovno logična, saj je za obe vrsti značilna podobna oblika (stebrasta, piramidalna) in izrazita vertikalna rast, medtem ko je spremenjeni zasaditvi na Trnovskem mostu verjetno botrovala odločitev o vzpostavitvi enovrstnega drevoreda, ki se začneja z brezama ob trnovski cerkvi in nadaljuje vzdolž Emonske ulice proti mestnemu središču.

Slika 183: Prvotna zasaditev cipres na Pogačarjevem trgu (Hrausky in sod., 1996: 108)

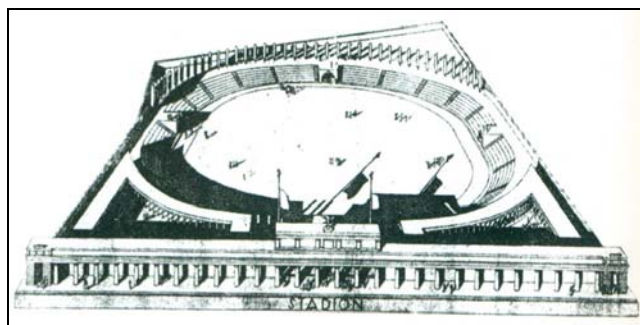

Slika 184: Današnja zasaditev laških topolov na Pogačarjevem trgu (18. jan. 2011)

Da je bil laški topol ali jagned (*Populus nigra* 'Italica') Plečniku zlasti ljubo drevo zasledimo v Mušičevi knjigi o Jožetu Plečniku v odstavku o zunanji ureditvi tehnične fakultete ob Aškerčevi cesti v Ljubljani, kjer je imel prostore tudi arhitekturni oddelek. Mušič (1986) piše: »V osi obcestnega krila je dal Plečnik zasaditi v strogem razporedu šest vitkih topolov; bili so to prvi topoli, ki so si po obdobju francoske in nji sledeče avstrijske Ilirije, ko so jih, kakor je razvidno iz številnih vedut, zelo cenili, vnovič pridobili s Plečnikovo naklonjenostjo domovinsko pravico v Ljubljani in tudi v drugih slovenskih mestih.«

Plečnik je laški topol, za katerega je sicer značilna hitra raščavost, a kratka življenjska doba, cenil, ker gre za drevo sredozemskega izvora. Rimski imperij je s širjenjem na novo osvojena ozemlja ustanavljal mesta, kot je bila na primer Emona, hkrati pa je vanje prinašal tudi sredozemske vrste, ali natančneje, v njih je sadil laške topole. Za Plečnika je tako laški topol simbolno drevo, s katerim je želel poudariti, da slovenska kultura izvira iz antične.

Poleg ureditev, omenjenih v diplomskem delu, pa je Plečnik topole uporabil še na številnih drugih mestih, kot na primer ob cerkvi sv. Frančiška v Šiški, ob tehnični univerzi in Orlovskem stadionu za Bežigradom. Krečičev (1999) zapis o Orlovskem stadionu pravi: »Pomen in lego stadiona v mestni sliki je (Plečnik) poudaril z vrstami visokih topolov, ki so rasli tako na notranji strani obodnega zidu kot ob njegovi južni stranici.«

Slika 185: Drevored stebrastih topolov ob cerkvi sv. Frančiška v Šiški v Ljubljani (Plečnik, 1986: 43)

Slika 186: Aksonometrija stadiona iz leta 1923, zadaj drevored laških topolov, ki sledi ovalni liniji tribun (Hrausky in sod., 1996: 190)

V svojih ureditvah je uporabljal tudi posodovke, običajno palme in druge sredozemske vrste, s katerimi je v prostor vnašal sredozemski duh. S posodovkami je Plečnik poudaril linijske poteze, kot na primer vzdolž tivolske promenade, kjer jih je razpostavil ob robu peščene površine in osrednjih betonskih svetilk, ali pa je z njimi krasil objekte, česar najizrazitejši primer je otvoritev pokopališkega kompleksa Žale. Razlog za dokaj pogosto uporabo posodovk gre pripisati tudi tedanji modi in navdušenju do eksotičnega rastlinja, ki je prevladovalo v takratnem obdobju. Pri tem sta pomembno vlogo odigrala Hejnic in Lap, ki sta se kot mestna vrtnarja vrsto let ukvarjala tudi s promocijo in gojenjem eksotov in posodovk pod okriljem Mestne vrtnarije. Pridih sredozemskega duha je Plečnik ustvaril tudi s pergolami in drugimi mrežnimi konstrukcijami, ki jih je obdal s trto. Takšen primer je spomenik Simonu Gregorčiču, ki ga je prvotno prekrivala lesena pergola, obrasla s trto. S pergolo in divjo trto je Plečnik nameraval prekriti tudi Čevljarski most, a je zamisel ostala neuresničena. Z divjo trto je obdal svoje domovanje na Karunovi, medtem ko je v rastlinjaku in ob njegovi južni fasadi gojil tudi vinorodno trto.

Slika 187: Tivolsko promenado so poletje krasile palme in ostalo sredozemsko rastlinje (Strgar, 1994: 77)

Slika 188: Ob otvoritvi Žal so pokopališki kompleks obdali z velikimi posodovkami (Prelovšek, 1992: 89)

5.2.2.2 Glavni rastlinski motivi Plečnikovega oblikovanja odprtih površin

Kot najosnovnejši Plečnikov motiv prepoznam **motiv rastlinskega stebra** v podobi prostorastočega drevesa, ki predstavlja zeleni antipod kamnitemu arhitekturnemu stebri. Ta motiv je nato arhitekt nadgrajeval in združeval v zahtevnejše motive, ki so:

- motiv rastlinskega stebra v osi prehoda,
- motiv označevanja vhodov z rastlinskimi stebri,
- motiv drevesa na poti,
- motiv zelene cezure in
- motiv kontrastnega ozadja. in
- motiv vertikalnega rastlinskega poudarka.

Motiv rastlinskega stebra v osi prehoda

V stavbno os postavljeni stebri so značilnost zgodnjih grških templjev in med arhitektovimi deli niso izjemni. Najbolj znan je primer velikega čitalniškega okna NUK v Ljubljani, v čigar osi dominira vitki steber z jonskim kapitelom. Podoben primer predstavlja Plečnikova dvorana na Hradčanih, kjer je steber ravno tako postavljen v osi nad vhodom, za katerim je okroglo okno. Arhaični arhitekturni motiv je torej Plečnik prenesel tudi v javni odprti prostor, na Zoisovo cesto, kjer namesto stebra uporabi živo gradivo – drevo kroglastega javorja – in bi ga lahko poimenovali tudi motiv uokvirjenega oziroma usmerjenega pogleda.

Slika 189: Vhod v molilnico simbolično zastira mogočni dorski steber (20. nov. 2009)

Slika 190: V osi prehoda skozi Scamozzijev portal Plečnik postavi kroglasti javor (28. maj 2010)

Slika 191: Motiv stebra v osi stopnišča prikazuje Gledališka stolba (18. jan. 2011)

Motiv označevanja vhodov z rastlinskimi stebri

Po zgledu antične arhitekture, kjer je steber veljal za najpomembnejši arhitekturni člen, je Plečnik z njimi obdajal vhode v prostor, pri čemer ni uporabljal zgolj kamnitih elementov (kot je to storil pri urejanju Mirja, kjer je v južna vrata obzidje na vsako stran postavil po štiri antične stebre), ampak je isti oblikovalski princip uporabil tudi z rastlinskim gradivom. Na Šentjakobskem trgu je na vsako stran vhoda v cerkev postavil navadni gaber, pred trnovsko cerkvijo je v ta namen uporabil drevo breze, podkrepljeno s svetilko. Podoben

princip uporablja tudi pri oblikovanju vstopov v parke, vstop v vzdolžni terasasti park s Peternelove ulice pri Glasbeni matici je na primer označi z brezami, enako pri vstopu v park ob zahodnem obzidju Križank, kjer je na vsako stran vhoda posadil štiri bukve. Mesto izliva Gradaščice v Ljubljano je označil s topoli, isti princip srečamo na desnem bregu Ljubljanice pred vstopom na Čevljarski most ob brvi, ki povezuje Gerberjevo stopnišče z Ribjim trgom, in ga obdajajo vrbe. Vhodni slavolok v srednjeveško mestno jedro pa predstavljajo topoli na levem bregu Ljubljanice ob robu Prešernovega trga.

Slika 192: Gabra označujeta vhod v Šentjakobsko cerkev (10. avg. 2010)

Slika 193: Vhod v trnovsko cerkev je Plečnik zaznamoval z brezama in uličnima svetilkama (9. jul. 2010)

Slika 194: Brezi in konfina označujejo vhod s Peternelove ulice v terasasti park ob Vegovi (11. sep. 2010)

Motiv drevesa na poti

Obstoječe zelenje je Plečnik obravnaval kot od arhitekture neodvisno plast, ki ima prednost, zato je ohranil njeno predhodno razporeditev v prostoru, kjer obstoječa drevesa stojijo povsem slučajno v travi ter ob ali na poteh brez pravega odnosa do nove ureditve. Prva in najbolj izrazita primera takšnega ravnanja sta Rajski vrt na Hradčanih, kjer arhitekt spelje zidec okrog drevesa, in Vrt na Okopih, kjer obstoječe razporeditve drevnine ni podrejal novi geometrijski kompoziciji vrtnih poti, ki prekinjajo mrežo travnatih ploskev. Zanimiva sta tudi primera iz arhitektovega ljubljanskega opusa (ureditev Vegove ulice in Zoisove ceste), kjer za obstoječo drevnino naredi izpuste v tlaku ali pa pot ob njej razširi.

Slika 195: Rajski vrt na Hradčanih, ok. 1925 (Plečnik, 1996: 80)

Slika 196: Plečnik je gabrovi drevesi vključil v tlakovani hodnik pred Glasbeno matico (28. maj 2010)

Slika 197: Park ob južnem obzidju Križank, ob hrastu se peščena pot razširi (9. sep. 2010)

Motiv zelene cezure

Uporaba laških topolov ob regulaciji Šentjakobskega trga je tipičen primer, ko Plečnik uporabi vegetacijo kot arhitekturno prvino in z njo ustvarja zeleno kuliso. Isti oblikovalski pristop in celo isto rastlinsko vrsto je arhitekt uporabil ob ureditvi Rimskega zidu, ki pa se do danes ni ohranila. V obeh primerih je arhitekt laške topole uporabil zato, da je z njimi zakril pogled na njemu neustrezne arhitekture. Sicer pa se motiv zelene cezure pojavi že na Hradčanih, ko Plečnik na mejo med Rajskim vrtom in Vrtom na Okopih postavi drevored striženih cipres, ločnico pa nato še podkrepi z živo mejo. Drevesa oziroma visoko rastlinje torej arhitekt uporablja namesto stebrov, živo mejo, ki je praviloma nižje rasti in strižena, pa kot zeleni zidec.

Slika 198: Zelena kulisa, iz katere je viden le cerkveni zvonik (10. avg. 2010)

Slika 199: Drevored topolov je ustvarjal zeleno kuliso pred Rimskim zidom (Hrausky in sod., 1996: 60)

Motiv kontrastnega ozadja

Na Trgu francoske revolucije je Plečnik ob Napoleonovem spomeniku zasadil piramidalni topol, ki je predstavljal temno kuliso belemu spomeniku in s tem še poudaril njuno kontrastnost. Motiv temnega rastlinskega ozadja, na katerem se izrisuje svetla silhueta

stebr, se ponovi na Šentjakobskem trgu, kjer prosto razporejena zasaditev dreves v vzhodnem delu Šentjakobskega trga ustvarja temno mehko ozadje svetli pravilni liniji spomenika. Enak princip je v prvih letih zasnove Plečnik uporabil tudi pri Zoisovi piramidi, ki je bila ozelenjena s vzpenjavko le s hrbtni strani, to je za poglede s klanca, tako da se je za poglede s Šentjakobskega mostu izrisovala kot bel trikotnik na zelenem ozadju.

Slika 200: Kontrast med arhitekturo in zelenjem na Šentjakobskem trgu (10. avg. 2010)

Slika 201: Laški topol ustvarja temno ozadje Ilirskemu stebru (28. maj 2010)

Motiv vertikalnega rastlinskega poudarka

Plečnikov ritem je enakomeren in grajen na ponavljanju istih elementov. V ključnih prostorskih točkah, zaključkih osi in na mestih, kjer je os spremenila smer pa je arhitekt ustvaril vertikalni rastlinski poudarek. Za ta motiv je praviloma uporabljal zelo visoka drevesa, ki imajo piramidalno ali stožčasto krošnjo in jih v prostoru zaznamo že z večje razdalje, zlasti laške topole. Lahko gre za posamezno drevo (topol ob Napoleonovem spomeniku), gručo dreves (topoli na stiku Emonske in Rimske ceste) ali drevored (vstopna aleja omorik na Žalah). V ureditvi nabrežij Ljubljanice je motiv uporabil večkrat, in sicer na njenem levem bregu, kjer se motiv ponovi kar štirikrat: ob Prulskem mostu, izlivu Gradaščice v Ljubljanico, ob zadnji fasadi Filharmonije in na Tromostovju.

Slika 202: Aleja omorik na Žalah (30. nov. 2010)

Slika 203: Skupina laških topolov ob Tromostovju (18. jan. 2011)

5.2.3 Vloga mestnega vrtnarja Antona Lapa v Plečnikovih zunanjih ureditvah

Plečnikov odnos do rastlin je verjetno najboljše poznal takratni mestni vrtnar Anton Lap, kar v monografiji o Tivoliju omenja tudi Strgar (1994). O arhitektu je Lap pripovedoval z vsem spoštovanjem, še zlasti o njegovi ljubezni do zelenic in parkov: »Zelenje je bilo pri velikem mojstru pogosto primerna oprema k arhitekturi. Še več, izrazna moč, ki dodatno podkrepi arhitektovo ustvarjalnost in se izlije z njo v sožitje.« Lap je s Plečnikom sodeloval vrsto let in po arhitektovih zamislih izvajal zasaditve številnih ureditev. Plečnik je k Lapu pogosto prišel z idejo: »Želim drevo takšnih oblik,« kot na primer ob ureditvi Šanc, kjer si je zamislil drevored oblikovanih kostanjev. Podobno piše tudi Suhadolc: »Zasluga, da je Plečnik lahko zasadil po Ljubljani toliko drevja in sploh zelenja, gre gotovo ravnatelju vrtnarije Lapu, ki je bil Plečniku popolnoma zvest in vdan« (Krečič, 1985).

Iz Lapovih pričevanj je zaslediti, da se je Plečnik močno zanimal za rastline in je imel o njih tudi bogato znanje, še vedno pa ostaja negotovo, kolikšna je bila vrtnarjeva vloga pri snovanju zelenih površin. Ali je Lap sodeloval s Plečnikom le kot izvrševalec oziroma nadzornik zasaditvenih del ter strokovni svetovalec s področja vrtnarstva ali je imel tvornejšo vlogo tudi v procesu nastajanja in oblikovanja zasnov, ni bilo možno ugotoviti, saj korespondence, ki bi takšno sodelovanje dokazovala, ob pregledu publiciranega in arhivskega gradiva nisem zasledila. Prav tako v proučevanem gradivu nisem zasledila detajlnih načrtov parkovnih ureditev (natančen zasaditveni načrt ali popis rastlin), zato sem prvotno zasaditev predvidevala na podlagi obstoječega stanja na terenu, če seveda zanj nisem našla natančnejših omemb v pisnih virih. Obstaja znatna verjetnost, da je bila originalna zasaditev drugačna od današnje, saj je od takrat minilo že več desetletij, v katerih so bile številne ureditve spremenjene in okrnjene. Pri tem so bile številne rastline zgolj odstranjene, spet druge pa nadomeščene z isto ali drugo rastlinsko vrsto, zato prvotne podobe Plečnikovih ureditev javnih prostorov ne moremo povsem natančno opredeliti.

Obliki zasaditvenega načrta se najbolj približa načrt ureditve Šentjakobskega trga (Priloga A), ki poleg grafičnega dela vsebuje tudi tekstualni del. V tloris trga so poleg rastlinskih (zeleni barvi) vrisane tudi grajene prvine, in sicer je Plečnik z rdečo barvo poleg stavbnih linij označil še konfine in Marijin steber, medtem ko naj bi vzhodno polovico peščne tržne površine zavzemalo »otročje igrišče«. Z rimskimi številkami (od I do IV) je na tlorisu označil skupine rastlin, nato pa v desnem spodnjem kotu načrta dodal legendo z vpisanimi rastlinskimi vrstami. Čeprav legenda ne vsebuje števila posameznih rastlinskih vrst in ostalih podrobnejših informacij, pa vseeno gre za nekakšen popis rastlin, zato je omenjeni načrt z vidika uporabe krajinskih prvin, zlasti rastlinskih, zelo pomemben.

Izpostavila bi še dva načrta, in sicer Načrt ureditve okolice Vrta vseh svetih (Priloga E) in Situacijo kostnice pri sv. Križu (Priloga G), v katerih je več pozornosti posvečene rastlinskim prvinam. V omenjenih načrtih rastlina ni podana zgolj z grafično oznako (kot na primer v načrtu za vrt ob vili Prelovšek, sprehajališče v Tivoliju in mnogih drugih), ampak je podano tudi njeno ime. Običajno je rastlinska vrsta podana s slovenskim imenom, in sicer zgolj z rodovnim imenom (kot na primer »jesen«, »topoli«), opisno (»rožni grm«, »grmičje«) ali s tujko (»kugelakazien«). Tako v Načrtu ureditve okolice Vrta vseh svetih zasledim zapis, da naj bi predprostor pokopališkega kompleksa predstavljali

»travniki in topoli«, medtem ko naj bi območje med Vrtom vseh svetih in pokopališčem pri sv. Križu zasadili z »alejami lip«, pot, po kateri bi potekal spreved pokojnika, pa še dodatno zasadili z »živo rezano mejo iz gabra«.

Čeprav rastlinske vrste v obravnavanih Plečnikovih načrtih niso eksplicitno podane po načinu latinskega (znanstvenega) poimenovanja¹³ (na primer »*Robinia pseudoacacia*«), po katerem ima vsaka rastlina dve imeni, od katerih prvo ime predstavlja rod (genus), drugo pa označuje vrsto (species), menim, da je Plečnik posedoval obsežno znanje o rastlinskih vrstah in njihovi uporabi ter je njihovo zasaditev v svojih ureditvah tudi sam urejal. Obstajale so se namreč domneve, da se je Plečnik ukvarjal le z arhitekturo, medtem ko naj bi zasaditev prepuščal drugim, najverjetneje kar ravnatelju Mestne vrtnarije in mestnemu vrtnarju Antonu Lapu. Menim, da se je Plečnik z Lapom o rastlinah le posvetoval in jih pri njem naročal, končno odločitev o zasaditvah pa je vendarle nosil arhitekt sam. Lap je torej v Plečnikovih ureditvah nastopal kot njegov sodelavec, kot izvajalec zasaditev po naročilu arhitekta Plečnika, ki je določil tako vrsto rastline kot tudi mesto njene zasaditve.

¹³ Izjema je načrt za Šentjakovski trg (Priloga A), v katerem se pojavi Plečnikov zapis »*Ampelopsis Veitschii*«.

6 ZAKLJUČEK

Angleški pisec, socialni teoretik in arhitekturni kritik John Ruskin, ki je deloval v drugi polovici 19. stoletja, je zapisal: »Merilo veličine mesta je tudi kakovost njegovih javnih prostorov, njegovih parkov in trgov.« Urejen odprti prostor in prisotnost zelenih površin znotraj urbanega okolja so osnova za kakovostno življenje meščanov. Tega dejstva se je dobro zavedal tudi Plečnik in ravno s svojim delovanjem v času med obema vojnoma je Ljubljano postavil ob bok evropskim prestolnicam, kot sta bila Dunaj in Praga. Plečnikovi posegi so imeli velik vpliv na mesto in življenje v njem. Plečniku je namreč še v času življenja uspelo uresničiti glavne prenovitvene poteze, ki jih je predvidel v svojih načrtih za Ljubljano, hkrati z osrednjimi objekti, z zunanjimi ureditvami na območju mestnega središča pa je ustvaril značilne urbane prostore.

Plečnikove ureditve odprtega prostora, ki so opisane v diplomskem delu, so poznane večini prebivalcev Ljubljane in njenim obiskovalcem, saj so uvrščene med glavne značilnosti naše prestolnice. Zato ni nenavadno, da je arhitektovo delo še vedno aktualna tema tako strokovne kot laične javnosti, še posebej kadar katera izmed njegovih stvaritev doživi bistveno spremembo. O kakovosti in smiselnosti novih ureditev, kot so preureditve nabrežij in mostov na Ljubljani ter območja Kongresnega trga, se odpirajo številna vprašanja. Pri tem gre opozoriti, da so bile Plečnikova dela monumentalna ne le glede na velikost in vizualno podobo. Čar njihove velikopoteznosti je bil ravno v njihovi kakovostni vsebini, česar pa današnji stroki pogosto primanjkuje. Stopljenost Plečnikovih ureditev s prostorom, v katerem so nastale, je tisto, kar jih dela brezčasne.

Z vidika uporabe krajinskih prvin v Plečnikovih zunanjih ureditvah so po mojem mnenju za uporabnika najbolj zanimive poti, ob katerih je arhitekt nanizal pomembne zgradbe in spomenike, vodnjake, drevorede, parke in ostale zelene površine, ki pritegnejo sprehajalčevo pozornost in mu hkrati omogočajo kakovostno preživljanje prostega časa. Poti predstavljajo rdečo nit, s katerimi je arhitekt med seboj povezal posamezne ureditve v enotno zaključeno celoto. Menim, da privlačnost Plečnikovih ureditev izvira iz njegove odločitve, da mesto načrtuje iz merila pešca, ki potuje skozi mesto, mu odpira poglede na specifične prostore in v prostor postavlja znamenja. Z dinamičnostjo ureditve in hkratnim obvladovanjem širšega prostora zasnove Plečnik dokazuje vrhunsko raven svojih rešitev.

Izmed desetih izbranih Plečnikovih zunanjih ureditev sem pokopališki kompleks Žale raziskala najbolj podrobno in na tem primeru podala tudi nekaj predlogov za preureditvene posege glede uporabljenih rastlinskih prvin. Moja opažanja so temeljila na odstopanju med načrtovanim in dejanskim stanjem rastlinskega gradiva v obravnavani ureditvi. Menim, da diplomsko delo prispeva k bolj celovitemu pogledu na arhitekta Jožeta Plečnika in njegovo delo, zlasti na Plečnikovo zeleno Ljubljano. Ugotovitve, ki so bile pridobljene na podlagi analize izbranih del, predvsem glede uporabe rastlinskih prvin, bi lahko služile kot osnova za oblikovanje konservatorskega načrta za prenovu Plečnikovih zunanjih ureditev.

7 POVZETEK

Plečnik je s svojimi deli zaznamoval slovensko prestolnico v drugem četrtletju preteklega stoletja, saj je bila večina njegovih najpomembnejših del realizirana v tridesetih in štiridesetih letih 20. stoletja. Glede na njegov način ustvarjanja bi ga težko uvrstili med značilne predstavnike tega obdobja, saj se je do novih tokov kritično opredeljeval in nekatere ideje sprejemal, druge pa zavračal ter tako izoblikoval svoj lasten slog, ki ga zlahka prepoznamo še danes.

Diplomsko delo proučuje uporabo krajinskih prvin v ureditvah odprtega prostora, ki jih je oblikoval arhitekt Jože Plečnik. V začetnih poglavjih je podan kratek življenjepis arhitekta, obrazložitev izraza »Plečnikova Ljubljana« ter oris Plečnikovih urbanističnih načrtov za prestolnico, ki so služili kot osnova za urejanje odprtega prostora mesta. Poglavje zaključuje primerjava Plečnikovega urbanizma z modernističnim pristopom planiranja mest.

Sledi pregled urejanja odprtega prostora v Sloveniji v obdobju arhitekta Jožeta Plečnika, kjer je podan kratek oris dveh izrazitih vrtnarjev, Hejnica in Lapa, ter Jegliča, ki se je s svojim delom utrl pot krajinski arhitekturi v Sloveniji. Diplomsko delo se osredotoča na Plečnikove ljubljanske ureditve, krajše pa je predstavljenih tudi nekaj bolj znanih ureditev, ki so nastale na širšem območju Dunaja in Prage, izmed katerih izstopa ureditev grajskega kompleksa Hradčani, s katero je Plečnik dosegel svoj ustvarjalni vrh in mednarodno priznanje.

Osrednji del je namenjen analizi desetih Plečnikovih zunanjih ureditev, in sicer osmih javnih ureditev in dveh zasebnih vrtov, ki so bili izbrani na podlagi predpostavljenih kriterijev. Vsaka izmed izbranih ureditev je najprej predstavljena z opisi in obsežnim grafičnim gradivom, nato pa so analizirane značilnosti zbrane v preglednicah, kar omogoča njihovo medsebojno primerjavo. Ker v Plečnikovih zunanjih ureditvah arhitektura in zelenje vselej nastopata v tesni povezavi, so izmed krajinskih prvin najbolj podrobno predstavljene rastlinske prvine, pri katerih sem v zaključnih poglavjih največjo pozornost namenila uporabljenim drevesnim vrstam.

Iz primerjave Plečnikovih zunanjih ureditev razberemo njim skupne značilnosti. Njegove zasnove so običajno pravilno geometrijske, ravno tako tudi oblike prvin, ki jih vnaša v prostor. Stremi k izravnavanju potez, iskanju monumentalnih osi in označevanju pomembnih območij na bodisi že obstoječih ali novo ustvarjenih izstopajočih mestih. Prostor pogosto deli na pasove ali jih ureja na osnovi rastra, nemalo kdaj celo simetrije, s čimer se bolj približuje svojim klasicističnim predhodnikom kot pa evropskim sodobnikom, za katere sta značilna predvsem asimetričnost in dekonstrukcija. Izjema je zasebna ureditev vrta ob vili Prelovšek, kjer Plečnik v ortogonalni sistem zasnove vključi organsko oblikovane dele ter simetrično načrtovan vrt popestri z asimetričnostjo posameznih elementov.

V Plečnikovih zunanjih ureditvah prevladujejo simetrične zasnove pravilnih oblik (trikotna, ovalna, pravokotna, trapezoidna), v ospredju katerih je harmoničnost in jasna razmerja med uporabljenimi prvinami. Organskih zasnov pri Plečniku skorajda ni opaziti, včasih pa

kot kontrast uporabi organski vzorec v delu zasnove, s čimer opozori na spremenjeni program. Kontrast med urejeno arhitekturo (grajenimi prvinami) in neurejeno naravo (zelenimi prvinami) se pojavlja v številnih obravnavanih Plečnikovih ureditvah odprtega prostora in potrjuje uvodne predpostavke. Pozornost je posvečena tudi Plečnikovi risbi, v kateri je zaznati dramatičnost, ekspresionizem in vpliv secesije.

Skoraj enakovredno vlogo kot vizualni učinek ima v Plečnikovih ureditvah tudi njihova narativna plat. Pri oblikovanju mestnih odprtih prostorov se je opiral na zgodovino, ideologijo, filozofijo in religijo, njegove stvaritve so bogato metaforične. V svoje ureditve je vpletel pripovedi in aluzije na osebe ali dogodke iz zgodovine, ki jih je najpogosteje naslonil na antična izhodišča in s tem ustvaril bodisi izmišljene bodisi resnične zgodbe, s katerimi je dokazoval, da ima kultura slovenskega naroda korenine v antiki.

V razpravi je podana primerjava Plečnika z evropskimi sodobniki in razpoznane glavne oblikovne značilnosti njegovega urejanja odprtih prostorov. Plečnik je prostore oblikoval tako, da jih je med sabo povezoval v celoto in tako gradil zanimive mestne poteze. Poleg arhitekturnih prvin je za povezovanje mestnih prostorov uporabljal tudi rastlinske prvine. V diplomskem delu sem potrdila delovno hipotezo, da je Plečnik uporabljal rastline na izrazito arhitekturen način. Izbiral je namreč drevesa, ki so izražala pričakovane arhitekturne lastnosti ter z njimi definiral odprte prostore, usmerjal poglede, uokvirjal prizore ter z njimi ustvarjal ozadja. Tako kot zasaditve so tudi njegove zasnove odprtih prostorov izrazito formalne in arhitekturne ter temeljijo na strogih geometrijskih vzorcih, ki skupaj z zelenjem ustvarjajo simetrične, uravnotežene in formalno harmonične celote.

Plečnikova modernost se kaže v izrazito likovnem odnosu do rastlin, saj arhitekt izbira rastline zgolj na podlagi njihovih morfoloških značilnosti, zlasti oblike. V nasprotju z modo secesije, ki je dajala prednost svetlim barvam, eksotičnemu rastlinju in živopisnim cvetličnim preprogam, je Plečnik nagibal k uporabi pretežno zelenih zasnov. Drevesa je cenil predvsem na podlagi njihove oblike, zato je pri načrtovanju vrta posvetil veliko časa tudi iskanju ustrezne drevesne vrste, katere oblika krošnje bi ustvarila vizualni učinek, ki ga je arhitekt z oblikovalsko zasnovo želel doseči. Za Plečnika je značilno izbiranje rastlin pravilnih oblik (kroglasta, stožčasta, stebrasta), medtem ko je izbira tipa habitusa pogojena učinku, ki ga želi doseči v določenem prostoru, oziroma vzdušju, ki ga želi v prostoru ustvariti. Najpogosteje uporablja rastline s pokončnim in pravilnim (laški topoli in stebrasti hrasti) ali pa povešavim (breze, vrbe) habitusom. V njegovih zunanjih ureditvah rastlinske prvine prevzemajo vlogo arhitekturnih prvin.

Diplomsko delo v sklepnih ugotovitvah predstavi Plečnikov odnos do narave in rastlinskih prvin, ki je bil razpoznan iz arhitektovih del, izjav in risb. Navedeni so tudi glavni rastlinski motivi, ki so bili prepoznani tekom analize izbranih del, izmed katerih kot najosnovnejši izstopa motiv rastlinskega stebra v podobi prostorastočega drevesa, ki predstavlja zeleni antipod kamnitemu arhitekturnemu stebru.

8 VIRI

8.1 CITIRANI VIRI

Adamič F. 1996. Prvi mestni vrtnar: Vaclav Hejnic (1864-1929). *Moj mali svet*, 28, 8: 10

Adamič T. 2008. Arhitekt Jože Plečnik: vodnik po spomenikih. Ljubljana, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije: 93 str.

Alpski botanični vrt Juliana. 2012. DEDI.

<http://www.dedi.si/dediscina/379-alpski-botanicni-vrt-juliana> (10. apr. 2012)

Arhiv Arhitekturnega muzeja Ljubljana. 2012. Ljubljana, Arhitekturni muzej Ljubljana (interno gradivo)

Arhiv Zgodovinskega arhiva Ljubljana. 2009. Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ljubljana (interno gradivo)

Arhitekturni vodnik. 2012.

<http://www.arhitekturni-vodnik.org/?result=129,2> (14. apr. 2012)

Bruns J. 2006. Bruns pflanzen: Catalogue of trees and shrubs 2006. Bad Zwischenahn: Bruns-Pflanzen-Export: 1060 str.

Dokumentarci: Fabiani: Plečnik. 2009. RTV Slovenija (1. sep. 2009)

<http://www.rtvlo.si/odprtikop/dokumentarci/fabiani-plecnik/> (2. mar. 2011)

Dyck R.G. 2003. Jože Plečnik und Ljubljana: der Architekt und seine Stadt: katalog zur Ausstellung im Stadtmuseum Graz, 12. Januar-31. März 2003. Ljubljana, Arhitekturni muzej: 148 str.

Edgar J. Kaufmann, Sr. Residence »Fallingwater«. 2012.

<http://www.delmars.com/wright/flw8-8.htm> (19. apr. 2012)

Fabiani M. 1935. Ljubljana. *Kronika slovenskih mest*, 2, 1: 4-6

Gasparetti F. Pyramid of Cestius. 2006. Wikimedia Commons (11. avg. 2006)

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pyramid_of_cestius.jpg (13. okt. 2010)

Grabrijan D. 1968. Plečnik in njegova šola. Maribor, Obzorja: 221 str.

Howard's Central City-Garden City diagram. 2010.

<http://www.myoops.org/ans7870/11/11.001j/f01/lectureimages/6/image3.html> (9. okt. 2010)

Hrausky A. 2007. Jože Plečnik 2007. *Arhitektov bilten*, 37, 175/176: 92-100

- Hrausky A., Koželj J., Prelovšek D. 1996. Plečnikova Ljubljana: vodnik po arhitekturi. Ljubljana, Dessa: 278 str.
- Hrausky A., Koželj J., Prelovšek D. 1998. Plečnik v tujini: vodnik po arhitekturi. Ljubljana, Dessa: 246 str.
- Hrausky A., Koželj J., Prelovšek D. 2007. Jože Plečnik: Dunaj, Praga, Ljubljana. Ljubljana, Cankarjeva založba: 231 str.
- Hrvatski trg, Ljubljana. 2011. Wikipedia.
http://sl.wikipedia.org/wiki/Hrvatski_trg,_Ljubljana (9. dec. 2011)
- Imbert D. 1993. The Modernist Garden in France. New Haven; London, Yale University Press: 268 str.
- Jančar M. 2001. Ljubljana, mesto v zelenju. Radovljica, Didakta: 235 str.
- Juliana po letu 1945. 2010. Prirodoslovni muzej Slovenije
<http://www2.pms-lj.si/juliana/1945.html> (12. jul. 2010)
- Kladnik D. 1991. Ljubljanske metamorfoze. Ljubljana, Luxuria: 208 str.
- Kocjančič J. 2008. Analiza sortimenta vrtnic v rozariju Arboretum Volčji Potok. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta: 46 str.
- Krakovsko predmestje. 2010. Gimnazija Bežigrad
<http://krakovo.dijaski.net/?stran=zgodovina> (13. okt. 2010)
- Krečič P. 1985. Plečnik in jaz. Trst, Založništvo tržaškega tiska: 196 str.
- Krečič P. 1992. Jože Plečnik. Ljubljana, DZS: 479 str.
- Krečič P. 1997. Jože Plečnik: branje oblik. Ljubljana, DZS: 228 str.
- Krečič P. 1999. Jože Plečnik, moderni klasik. Ljubljana, DZS: 176 str.
- Krečič P. Širši urbanistični in umetnostnozgodovinski vidik Plečnikovega spomenika Napoleonu in Iliriji. 2009. Muzej za arhitekturo in oblikovanje (28. okt. 2009)
<http://www.aml.si/dogodki/arhiv-dogodkov/2009/80let-spomenika.html> (17. sep. 2010)
- Ljubljana, Park Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib. 2010. Slovenska turistična organizacija
http://www.slovenia.info/?kul_zgod_znamenitosti=6295&lng=1 (7. okt. 2010)
- Mansbach S. A. 2004. Jože Plečnik and the Landscaping of Modern Ljubljana. Centropa, 4, 2: 111-120

Mušič M. 1986. Jože Plečnik. Ljubljana, Partizanska knjiga: 251 str.

Naselje Prve Hrvatske štedionice: jezgra Trešnjevke. 2009. Nepoznati Zagreb (13. jul. 2009)

<http://nepoznatizagreb.blog.hr/2009/07/1626467224/font-colorcc0000naselje-prve-hrvatske-stedionice-jezgra-tresnjevkefont.2.html> (17. jul. 2010)

Novak V. 1977. Izpovedi in pričevanja o Jožetu Plečniku. Znamenje, 7, 1: 54-66

Odlok o razglasitvi del arhitekta Jožeta Plečnika v Ljubljani za kulturne spomenike državnega pomena. 2009. Uradni list RS, št. 51/2009 (3. jul. 2009)

<http://www.uradni-list.si/1/content?id=93037> (13. mar. 2012)

Ogrin D. 1993. Vrtna umetnost sveta: pregled svetovne dediščine. Ljubljana, Pudon in EWO: 400 str.

Ogrin G. 1935. Ljubljana pred potresom in po potresu. Kronika slovenskih mest, 2, 2: 130-133

Pergovnik Cotič D. 2009. Ljubljana – Vrt vile Prelovšek. V: Po zgodovinskih parkih in vrtovih Slovenije. Jernejec Babič P. (ur.). Šmarje-Sap, Buča: 82-85

Piškur M. 2004. Ljubljanske Žale: vodnik po pokopališču. Ljubljana, Družina: 303 str.

Plečnik J. 1986. Arhitekt Jože Plečnik: 1872-1957: katalog ob spominski razstavi v Narodni galeriji v Ljubljani 1968. Ljubljana, Delavska enotnost: 160 str.

Plečnik J. 1996. Josip Plečnik: an architect of Prague castle. Praga, Prague Castle Administration: 663 str.

Plečnik J. 2002. Pisma Jožeta Plečnika Emiliji Fon: prijateljstvo je najvišja oblika ljubezni. Ljubljana, Rokus: 208 str.

Plečnik J., Prelovšek D., Kopač V. 1992. Žale arhitekta Jožeta Plečnika. Ljubljana, Mesto: 159 str.

Prelovšek D. 2003. O urejanju rečnih bregov: od avstrijske obnove do Plečnikovih posegov. V: Jože Plečnik und Ljubljana: der Architekt und seine Stadt: katalog zur Ausstellung im Stadtmuseum Graz, 12. Januar-31. März 2003. Dyck R.G. Ljubljana, Arhitekturni muzej: 121-137

Prelovšek D. 1996. Ideological Substratum in Plečnik's Work. V: Josip Plečnik: an architect of Prague castle. Plečnik J. Praga, Prague Castle Administration: 89-106

Prenova Hrvatskega trga. 2009. Mestna občina Ljubljana (21. apr. 2009)

<http://www.ljubljana.si/si/mol/novice/2088/detail.html> (30. jan. 2012)

Razstava – V belini še belejša tiha svečka. 2008. dLib.si (feb. 2008)

<http://www.dlib.si/razstave/0001/index.html> (12. jan. 2011)

Rotar D.B. 1985. Risarji: učenjaki: ideologije v urbanizmu in arhitekturi. Ljubljana, Delavska enotnost: 221 str.

Skogskyrkogarden Woodland Crematorium. 2009. Gardenvisit.com (6. feb. 2009)

http://www.gardenvisit.com/garden/skogskyrkogarden_woodland_crematorium (15. dec. 2010)

Stele F. 1929. Jože Plečnik na Hradčanih. Dom in svet, 42, 9: 273-279

Stele F. 1939. Plečnikova dela za Ljubljano. Slovenec (11. okt. 1939): 5

Strgar J. 1994. Tivoli, ljubljanski mestni park. Ljubljana, Kmečki glas: 123 str.

Šiftar A. 2001. Izbor in uporaba drevnine za javne nasade. Ljubljana, Zavod za tehnično izobraževanje: 193 str.

Taffur S. 2009. Le Corbusier: Maestro funcionalista. Propuestas in consultas (16. okt. 2009)

<http://sancheztaffurarquitecto.wordpress.com/2009/10/16/le-corbusier-maestro-funcionalista-alma-magazine-com/> (9. okt. 2010)

Tivoli leta 1933. 2008. SkyscraperCity (26. jun. 2008)

<http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?p=32124572> (22. dec. 2010)

Tomažič F. 1937. Talni načrt mesta Ljubljane. Kronika slovenskih mest, 4, 2: 88

Treib M. 1983. Inflected Landscapes. Places, 1, 2: 66-77

TTN. Temeljni topografski načrt. 1:10000. 2009. Ljubljana, Geodetski zavod Slovenije

Uroda I. Krešimirov perivoj. 2010. Sveučilište u Zagrebu - Arhitektonski fakultet

http://www.arhitekt.hr/xsite/_hr/znanost/projekti/pr_hr/parkovi/zupanije/21_Grad-Zagreb/kresimirov/kresimirov.htm (13. avg. 2010)

V Gabrovki se je rodil agronom Ciril Jeglič. 2010. Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča Maribor.

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si/node/1199> (1. jul. 2010)

Wester J. 1938. Navje in Žale. Kronika slovenskih mest, 5, 4: 243

Worpole K. Stockholm Woodland Cemetery. 2009. openDemocracy. net (11. okt. 2009)

http://www.opendemocracy.net/ecology-landscape/article_840.jsp (17. dec. 2010)

8.2 DRUGI VIRI

AB: arhitektov bilten: mednarodna revija za teorijo arhitekture. 2007. 37, 175/176: 123 str.

Appian Way. 2010. Wikipedia.

http://en.wikipedia.org/wiki/Appian_Way#Via_Appia_antica (15. nov. 2010)

Babij V. 1995. Flora ljubljanskih Žal. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta: 56 str.

Brus R. 2004. Drevesne vrste na Slovenskem. Ljubljana, Mladinska knjiga: 399 str.

Cetin V. 1986. Vrtno-arhitekturna tvornost v Sloveniji od 1850 do 1941. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta: 116 str.

Dobrilovič M. 2005 Morfološke lastnosti rastlinskega gradiva kot merilo za izbor rastlinskih vrst v krajinskem oblikovanju. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 224 str.

Dobrodošli v Ljubljani. 2011. Mestna občina Ljubljana

<http://www.ljubljana.si/> (3. mar. 2011)

Jan A. 1995. Elementi kompozicije Plečnikovega oblikovanja mestnega prostora v Ljubljani. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo: 123 str.

Kos D. 2008. Narava v mestu ali mesto v naravi? Urbani izziv, 19, 2: 5-9

Krečič P. 2002. Plečnik in ekspresionizem: ob 130. obletnici Plečnikovega rojstva. Ljubljana, Nova revija: 95 str.

Krečič P. Jože Plečnik in njegove Žale. 2010. Muzej za arhitekturo in oblikovanje

<http://www.aml.si/plecnikova-hisa/teorija/joze-plecnik-in-njegove-zale.html> (20. dec. 2010)

Lund A. C. Th. Sørensen Biography. 2010. Net Industries

<http://www.jrank.org/gardening/pages/1565/C-Th-S%C3%B8rsen.html> (3. nov. 2010)

Mastnak M. Privlačnost parka, privlačnost cvijeća. 2009. Moj Cvijet (16. apr. 2009)

<http://mojcvijet.hr/content/view/1248/73/> (6. maj 2010)

Mednarodna konferenca Odprt javni prostor: načrtovanje, upravljanje, vzdrževanje. 2008. Simoneti M., Marinček P. (ur.). Zbornik predavanj in prispevkov ob mednarodni konferenci. Društvo krajinskih arhitektov Slovenije, 10.-11. april 2008. Ljubljana, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta: 96 str.

Muzej za arhitekturo in oblikovanje. 2011. Muzej za arhitekturo in oblikovanje
<http://www.aml.si/> (13. feb. 2011)

Omahen J. 1976. Izpoved. Ljubljana, Cankarjeva založba: 274 str.

Oživitev nabrežij Ljubljanice z mostovi. 2010. Mestna občina Ljubljana
<http://ljublanski.projekti.si/ozivitev-nabrezij-ljubljanice.aspx> (20. sep. 2010)

Pirkovič J. 1986. O sodobni arhitekturi (in urbanizmu) v že pozidanih celotah. Časopis za kritiko znanosti, 91/92: 71-85

Pogled na ...: Plečnikove žale. 2006. RTV Slovenija (7. feb. 2006)
<http://www.rtvlo.si/odprtikop/pogled-na/plecnikove-zale/>

Robbins E. 2008. Svež pogled na javni prostor: nov leksikon za projektiranje. Urbani izziv, 19, 2: 18-26

Rus J. 1935. Dajmo stari Ljubljani njeno čast in slavo – notranje mesto. Kronika slovenskih mest, 2, 2: 150-152

Simoneti M. 1996. Sodelovanje z meščani - možnost za odgovorno rabo in zadovoljivo urejenost javnih zelenih površin. V: Urejanje odprtega prostora v urbanem okolju: zbornik letnega strokovnega srečanja Društva krajinskih arhitektov Slovenije, november 1996. Hudoklin J. (ur.). Ljubljana, Društvo krajinskih arhitektov Slovenije: 49-58

Vidmar A. 1989. Krajinsko oblikovanje v 20. stoletju – tokovi in tendence. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta: 134 str.

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. 2010. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
<http://www.zvkds.si> (6. sep. 2010)

Žnidaršič B. 1991. Tlaki v odprtem prostoru – analiza in uporabnost. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta: 90 str.

ZAHVALA

»Upa tisti, ki vedno znova začenja.«

(Charles Péguy)

Ob zaključku študija se iskreno zahvaljujem

mentorju prof. dr. Davorinu Gazvodi za strokovno vodenje in vso pomoč,

somentorju prof. dr. Petru Krečiču za predlagano temo, natančen pregled in usmeritve,

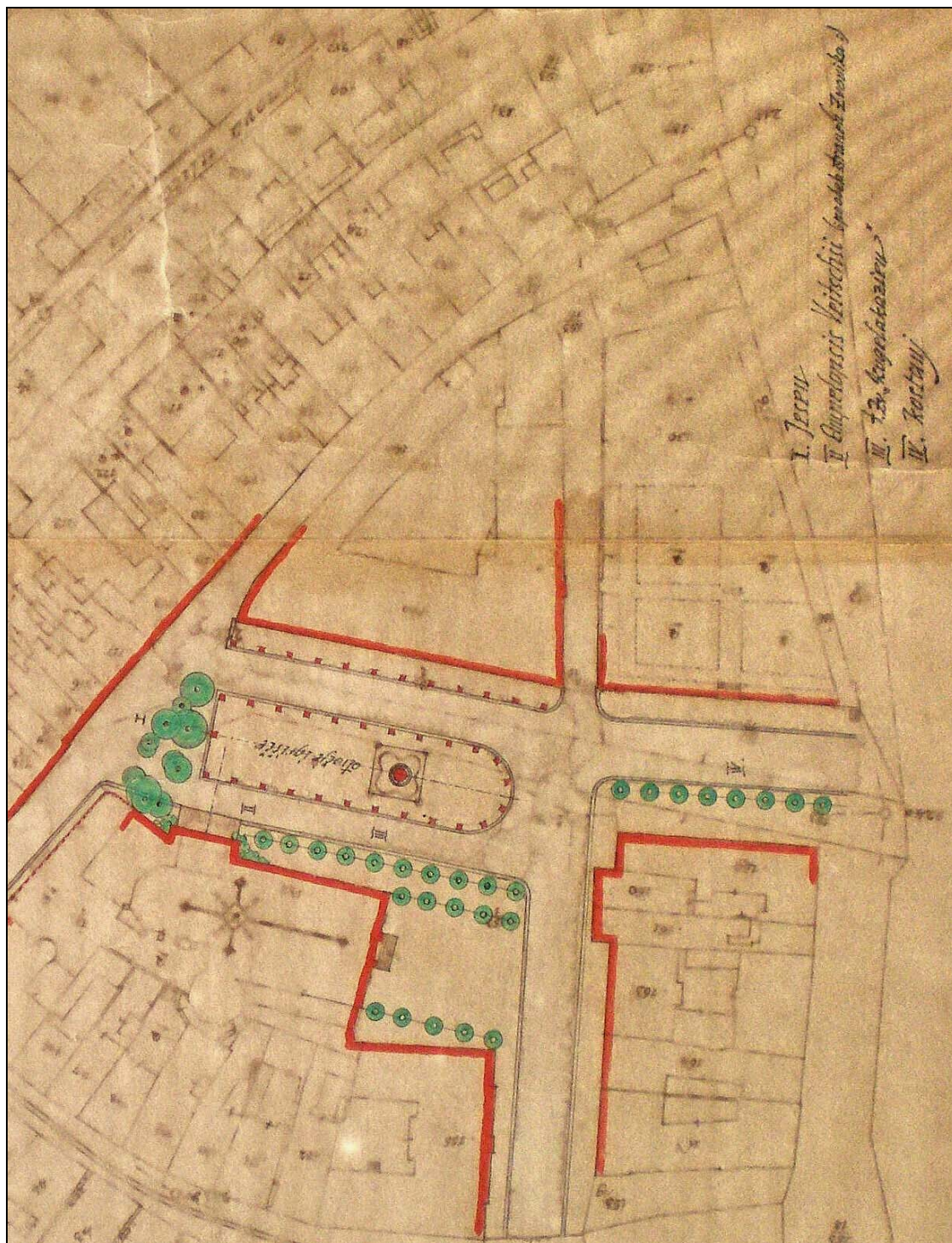
doc. dr. Niki Kravanji in prof. Alojziju Drašlerju za hitro recenzijo, predloge izboljšav in deljenje lastnih izkušenj,

višji kustosinji Ani Porok iz Plečnikove zbirke, zaposlenim v ZAL in ZVKDS, dr. Damjanu Prelovšku, Karmen Stopar, Tomažu Podboju

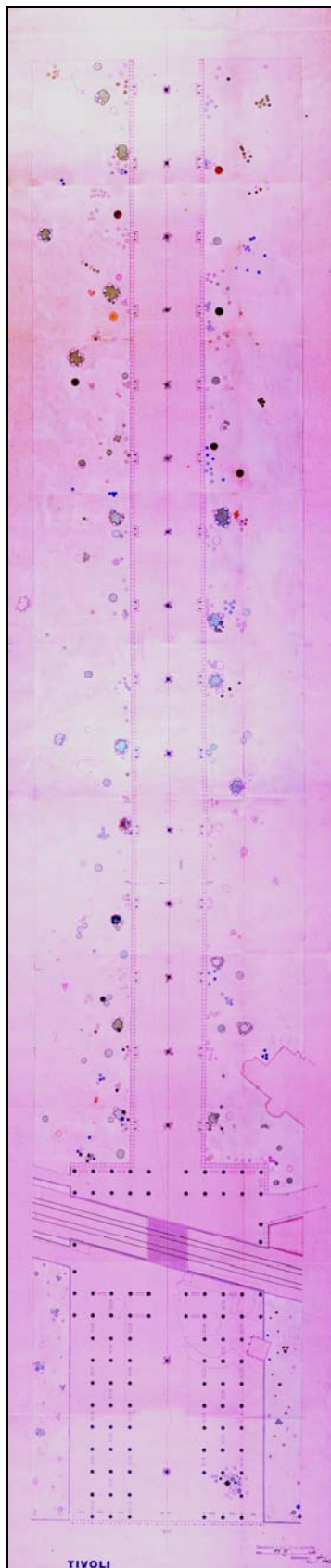
in seveda svoji družini, prijateljem ter vsem, ki ste tako ali drugače pripomogli k nastanku diplomskega dela.

PRILOGE

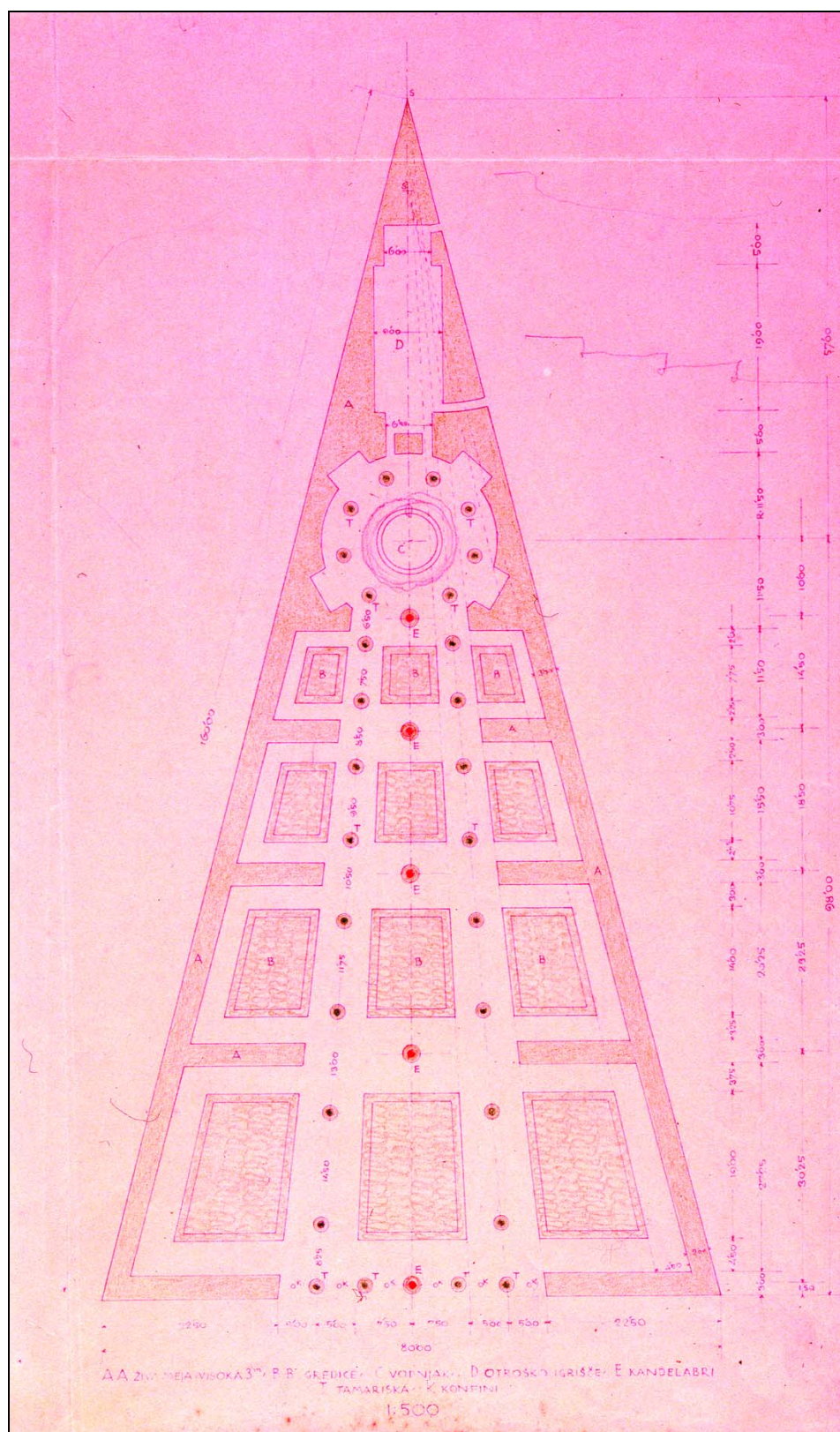
Priloga A: Izsek iz načrta ureditve Šentjakobskega trga (Arhiv Arhitekturnega ..., 2012)

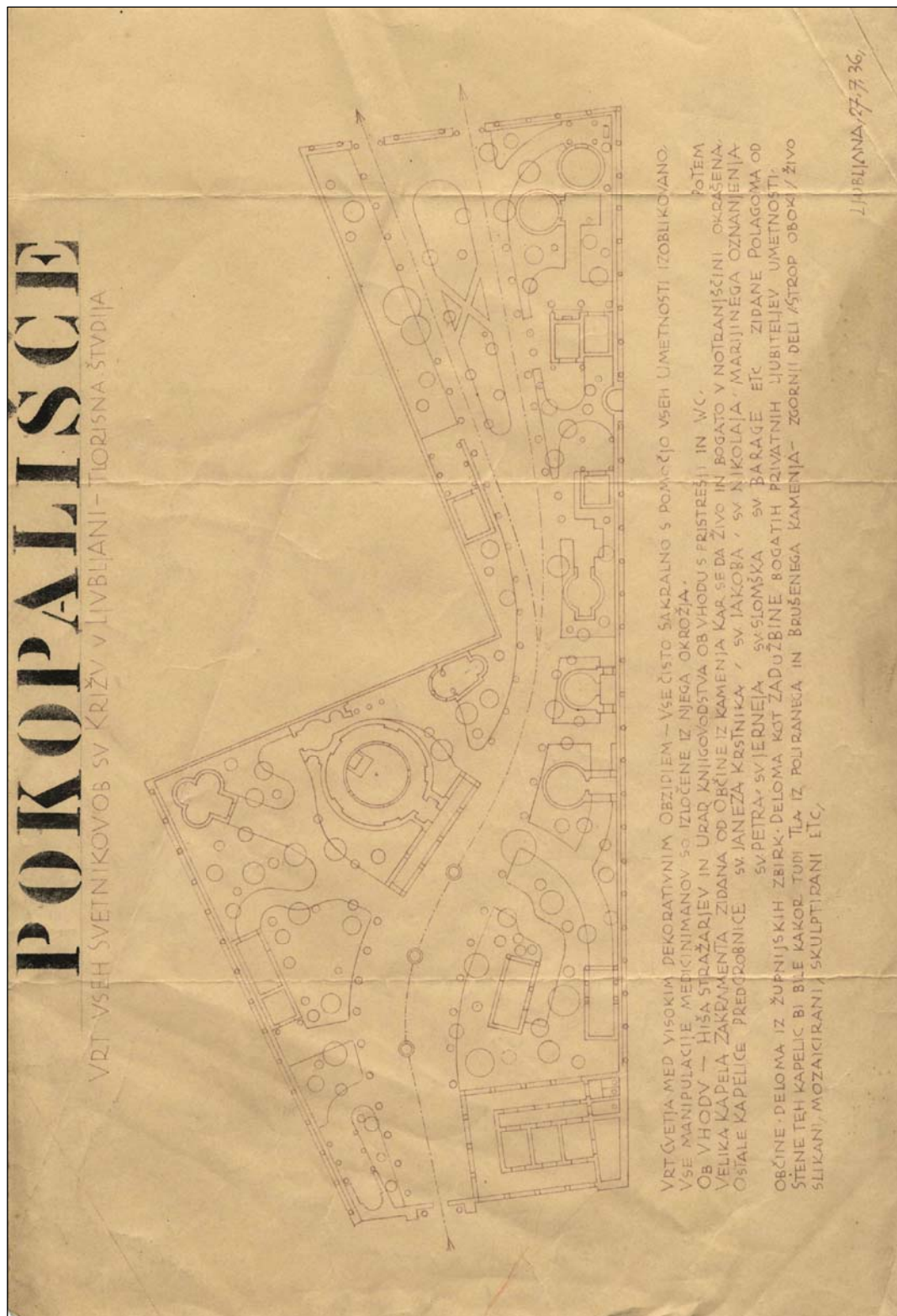
Priloga B: Načrt sprehajališča v Tivoliju, 1933 (Arhiv Arhitekturnega ..., 2012)

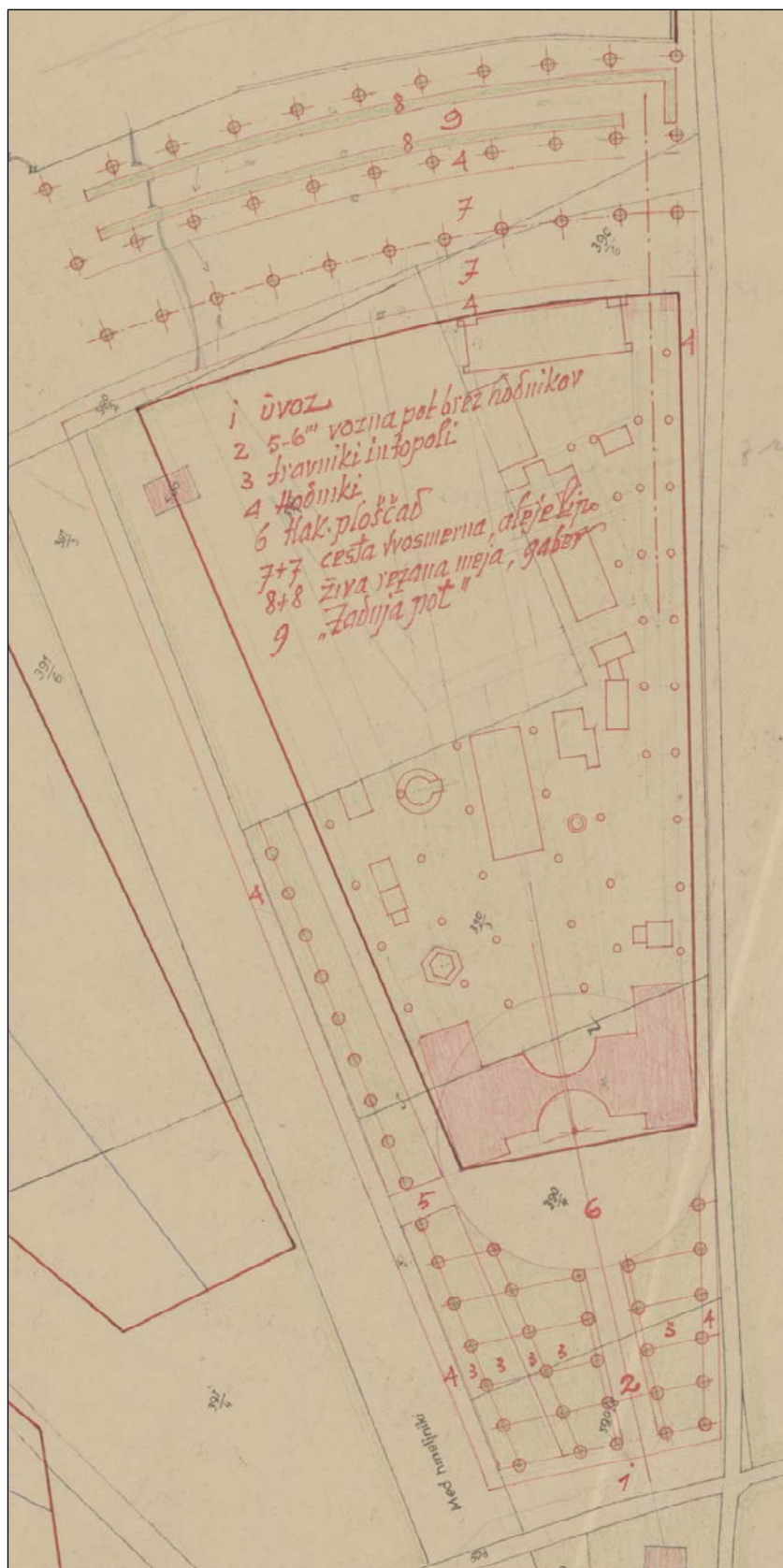
2012)

Priloga D: Tlorisna študija Vrta vseh svetih, 27. julij 1936 (Arhiv Zgodovinskega ..., 2009)

Priloga E: Načrt ureditve okolice Vrta vseh svetih (Arhiv Arhitekturnega ..., 2012)

Priloga G: Situacija kostnice pri sv. Križu, 29. avgust 1939 (Arhiv Zgodovinskega ..., 2009)

